A MAGYAR NYELV EREDETE, ÉS ELŐNYEI;

s javalat arról: mikép' lehetne a magyar irást könnyiteni s egyszerűsiteni.

IRTA

id: MÁNDY PÉTER

1858.

Nyomatott Kovács Mártonnál Szatmáron 1858.

A MAGYAR NYELV EREDETE, ÉS ELŐNYEI;

s javalat arról: mikép' lehetne a magyar irást könnyiteni s egyszerűsiteni.

IRTA

id: MÁNDY PÉTER

1858.

Nyomatott Kovács Mártonnál Szatmáron 1858.

Tudomány vagy tudós, e szóknak betüszerinti értelmében, még nem létezett s létezni nem is fog soha. A mult századok tudományát tudatlanságnak nézi a mi korunk .. Ily előzmények után azok, kiket ma mint tudósokat tisztelünk, azt képzelhetik e magokról, hogy már eljutottak a tudás határaig, melyen túl már nincs haladás? Bizonyosak lehetnek é csak az iránt is, ha vajjon helyes, nem tévúton járnak e?.... Csak azt akartam ezzel kimondani, hogy a tudományok mivelésében is a valódi cél nem a tudás hanem a tanúlás.

Buda Pesti szemle VI Füzet. 1858 lap 338.

Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész
Róma ledől, s rabigába görbed

Bersenyi Dániel.

Hazámé javam, életem
Ha kivánja? lefizetem.
A terhet nem tolom másra,
Adok közös javitásra

Czuczor Gergely.

Támaszd fel ujra e hont,
Erkölcsöt adj belé,
Hogy közhatás buzogjon
Köz érdekek felé.

Erdélyi János.

ELŐSZÓ

A Bölts (*) Cicero a „kötelességekről“ irt halhatlan könyvében az élő Istenek után elsőnek — igen helyesen a közhaza eránt tartozó kötelességet sorozta. — Im ezen téren háládatos fiúként ugy lépek ki a sikra, mint árnyas bokrok közt látatlanul feselő harmatos kelyhü kis kék ibolya, szűk légkörét beillatozva, — ugy mint azon vérmes újonc, kit első tüzeheve jobbra balra ragad s a körből majd dítstelenül suhan ki.

Távol a tűztől igen korlátolt szük falak közt, édes hazám dítsőitésének buzgó vonzalma, igénytelen parányiságoimat, üres óráimban eme 'senge válalat kisérletére késztette, buzditotta, s biztatta.

Ha egy kintsszomjas az áfrikai hullámok kétes veszélyeire remegve botsátja el töredezett hajóját: bizonnyal szerzőnek izzadva-lankadtan lehet, s kell amaz itészet biráló székénél megjelenuie.

Azonban ő saját magzatát majom szeretettel agyon nyomásig nem ápolva, ama szigort (de magyar őszinteséggel párosúltat) nem tsak nem ellenzi, sőt méltányolja, az

(*) a **ts** és **cs.** iránt fölállitott szabály alább látható, és a **val vel** iránti is, lásd alább a 30. 32. 106. 170 §§-kat.

1*

levén saját óhajtása, hogy: győzzön a közügyben az, a mi jobb, s mi majdan a legigazabb biró — a közértelmiség által — helyben hagyatandik.

Ha — a mi lelkemnek egyedüli ingere, s áldozat készségemnek tolakodástól üres ösztöne — nekem hazám páratlan kellemű nyelve emelésének nagy munkájában porszemnyi előmenetelt mötszantani sükerülend (minél többre nem is vágyám) kész fáradságomnak bő jutalma — az egyet óhajtván még, miként e tsekély törekvésem ne maradjon pusztán az elmélet terén, hanem — a mi jó benne — menjen át a gyakorlati életbe is.

ELSŐ SZAKASZ

A NYELVEK; S KÜLÖNÖSEN A MAGYAR NYELV, S IRÁS EREDETE, FEJLÖDÉSE, S ELŐNYEI.

1. §.

A gondolkodás és a gondolatoknak érthető beszéd alakbani közlése különböztette meg s emeli fel az embert az ugy nevezett oktalan állatok fölé; mert a midőn az egyszerü felfogású állat saját érdekeinek sejtelméhez sem emelkedhetett; (*) akkor amaz t. i. az ember, közvetlenül szólás, közvetve pedig irás által tseréli eszméit.

2. §.

Ezen magasztos tehetségeknek tulajdonságai — azoknak nyomosabb fejlesztése, s kiképzése fölött elmélkedni, s annak némi tökéletesitésére hatni törekedni: ez nem lehet oly közönbös föladat, mely figyelemre méltatást ne igényelhetne (**)

(*) l. Buda Pesti szemle II. Füzet 240 lap. — a Logicusok értelmében: habent aliquid rationi analogum.

(**) Qunitilianus Instit Libr 1. Cap 7.
Ideo minus messala nitidus?
Quia quosdam totos libellos
Non de verbis modo singulis,
Sed etiam de literis dedit?
Non obstant hae disciplinae
Per illas euntibus,
Sed circa illas haerentibus.

3. §.

Minden nyelvnek ismerete annak külső és belső tulajdonságainak fontos megvizsgálását föltételezi. Külső valóságára az egyes szók, vagy tárgyaknak egyes szók által hallható és látható hangokban, s jegyekben való elnevezései, s öltöztetései tartoznak. — Belső valóságára pedig tartoznak a szókötés, a szólás formái, és az előadások különféle nemei.

4. §.

Ily nemü vi'sgálódásban mindenki legközelebb áll anyanyelvéhez, melyen ő a legelső hangot kiejté, édes emlővel tápláló anyjának nevét töredékesen kigagyogá, s legkedveltebb tárgyának közlésére hangos szótagot alakita.

5. §.

A magyar-nyelv különösen az a szép folyam, mely kristály tsermelyként tsörgedez, sima-édes, folyékony hangu, hol kell szabatos mértékü, különben andalitó, most dörgő-tsattogó, majd hullámzó, mint a nyári lanyha eső; ezt fejleszteni, öntözni, nyesni, irtogatni, s virágait felnyitni édes kötelessége szerzőnek.

6. §.

Mielőtt azonban magyar nyelvünk irásának tökéletesitéséhez — mint fő czélzatunkhoz — közelebb járulnánk: —a nyelvekről, különösen anyanyelvünk kezdete—s folyamáról némely általánosabb eszméket megemliteni szükségesnek véltem.

7. §.

Bámulatra ragadja az embert ama véges elmének megfoghatlan böltsesség, mely valamint a mezők virágainak — a hány van — annyi különböző virulmányt tulajdonita, — a hány fa, annyi különböző levele, ága, és szövedéke, miszerint azok teljes részletekre fejlesztve, utólsó szálaikban tökéletes hasonlóság nem találtatik: ugy vannak a különböző népek s népfajok ezernyi ezer változatu nyelvekkel ellátva, melyeknek számát kimutatni képesek nem vagyunk.

8. §.

Tekintve Europát a világ kisebb részét, a hány tartományra oszlik, majd annyi féle nyelvet, vagy tájszót beszél — A Német, Osztrák, Dán, Holland, Svéd, Szász, és több, száma nélküli különbséget ismer; — a Franczia — tiszta Franczia mellett, Bretagnei, Gasconnade, Vallon s több szójárásokat különböztet; a régi deák szülte, az Olasz, Frantzia, Spanyol, Portugall, részint Ángol, Román, és többeket.— Az Orosz birodalomban Galetti szerént 40. különböző nyelv uralkodik; Á'siában 7. főnyelv 180. különböző szójárást használ. — Weld I'sák északamérikai utazásában emliti, miként ott sok vidéken oly különbözők a nyelvek, hogy szomszéd szomszéd helységbelinek beszédét meg nem érti.

9. §.

A magyar nyelvben is léteznek tájszók, és változó szójárások: de azok anyjoknak oly édes magzatai, miszerint mint gyermekek anyjukat, s testvér testvért — úgy megértik egymást, jöjjön az túl a Dunáról Erdélybe, akár Székely földről Ormány vidékére, vagy Tsalóközre;

10. §.

Az első emberek képzeteinek szóval tett kimondásában megvolt már az irás ősmagva. Mert, valamint beszédben a szólás képzeteinknek hangokba való öntése: úgy az irás sem más, mint azoknak látható jegyekbei öltöztetése. Ha tehát az emberek akaratjukat a távolvalókkal kivánták közleni, azt másként nem tehették, mint valamely látható jegyek által (a vakoknak tapogatható betüik vannak)

11. §.

Az első irásmód gyanithatólag olyan lehetett, melyszerint az emberek képzeleteiknek rajzolatai által közlék a távollevőkkel eszméiket, melyek tele voltak hasonlóság szerénti kifejezésekkel. Milyeneknek nyoma még ma is majd minden nyelvekben fönmaradott. pl. nagy farkas, — nagy róka — azaz, telhetetlen, ravasz, kősziví, vizeszü stb. Ezekből lettek későbben a hieroglyphek, melyek főképen az égyiptomiaknál valának szokásban, és ilyen képes irást arábiai kősziklákon vésve, és Mexicóban Amerika régi fővárosánál hasonló irásokat fedeztek fel az ujabb vi'sgálódók, melyet carthagói vagy fenicziai szállitványnak tartának. —

De ezen irás, melyben annyi féle képeket kelle metszeni terhes volt, nem is vala azoknak mindig egy forma határozott jelentése, mit leginkább a papok értettek. Ezért, látván, hogy e képen nem minden — főleg elvont-eszmékhez — lehet megfelelő alkalmas jegyeket találni; ekkor származtak az egyes szók jegyei, melyekkel a Chinaiak ma is élnek, tiz ezer ilyen jegyet használván, kiknek a hány szavok, annyi jegyük van nyelvökben, s irásukban. — Ez ugyan határozottabb irásnem, és szaporább az iróra nézve: de a jegyek megtanúlása annál nehezebb.

12. §.

Húzamosabb vi'sgálódás után rátalála későbben az emberi elme a betükkeli irásra; mert látván, hogy némely egyes hangok külön szavakban is egyeznek, melyeket egymástól különválasztva is lehet hangoztatni; de némely önhangzók magukban is szók, — mint ő, óh, ó!: ez okból fölosztotta a szókat egyes hangjaikra; s látván hogy ezen egyes hangok száma nem oly sok, mint a szóké, ez az észrevétel kézen fogva vezette őket az egyes hangjeleknek és szótagoknak megfelelő nehány betű feltalálására.— Az irás tehát látni való annál tökéletesebb, mennél inkább visszaadja az a beszédben lévő egyes, bár öszveolvadt, — s néha alig hallható-hangokat.

13. §.

Ebből világos, hogy a betűirás a képekkel, és szójegyek- s tagokkali irásnál tökéletesebb. — Mely ámbár emezeknél újabb; még is a föltalálás ideje- s helyére föl-

menni tisztán nem lehet. Közönséges vélekedés, hogy az keleti-Á'siából terjedt elébb nyugotra; Fenicziából 's Egyiptomból hozván azt Cadmus Görög országba Krisztus születése előtt szinte másfél ~~századdal~~. ezreddel.

14. §.

Az igy föltalált betűk a mint külön tartományokra, s egyéniségekre átszállottak, a szerént változások alá estek. — Különbséget okozott azokban a különböző eszközökkel s anyagokra tett irásuk is. — Egyiptomban papyrus, másutt ércz-kő-tsont- állatok bőre-fatáblák, viaszkos vásznak, fák gyenge hártyái, s levelei, — újabb időkben pedig rongy — pamut — szalma, — s egyéb efélékre náddal (calamus) tollal, vésővel, vagy vaspennával tétetvén az irások.

15. §.

Eleinte egész nemzetben is tsak egy két ember tudván irni, azok a betüknek tetszésük szerént adtak, különböző formákat, s innen erede az irásban a többes változatosság.

16. §.

A betük száma is a nyelvek szerint különbözött, a mint ma is különbözik, mint hogy egyes hang is egyikben több, vagy kevesebb van. Függ pedig ezen szó kiejtési különbség az éghajlattól, a nyelv sajátságától, végre a müveltségtől, mint a melyeknek a nyelv müszereire hathatós befolyásuk van. — És ez az oka, hogy némely nemze-

tek saját sarjadékainak beszédit — bárha egy tör'sökből elszármazott rokonok legyenek, alig, vagy nem is értik. — De ez a magyarnál nem igy van, kiknek nyelvében tsekély tájszói eltérés lévén, egymás beszédét akadály nélkül megértik.

17. §.

A betük helyheztetésében is különböztek; egyik azokat függőleg, másik vizirányban, némelyek ismét kerekdeden rajzolván. — Később napkeleten jobbról balra; ellenben a szeretsenek máig is, mint a nyugotiak balról jobbra irják a szókat, és azon nagy különbséggel, hogy amazok a magán hangzókat nem betüjegyekkel, de leginkább pontotskákkal ábrázolták. — Találtatnak Babylon Ninive, és Persiának régi fő városa — Persepolis omladékaiban ék formájú iratok, melyek egyszerüségöknél fogva nagy régiségre mutatnak. — Igy Oppert Gyula Etudes assyriennes cim alatt a régi Borzipai siriratot fejtegeti, mely Nabugodonozor Babilüi Király által megujitott Bábel tornyának legrégibb emlékét tartja fenn, miszerint a babylóniai hagyomány — Mózest igazolólag — a bibliai özönvizről, és nyelv zavarodásról, egyszersmint a Bábel tornyáról, s annak épitése be nem végeztéről tanuságot tész (*)

(*) Lásd Buda Pesti szemle III. Füzet 425 és több lapjait Pest 1858 Szerkeszti és kiadja Csengery Antal.

18. §.

A régi történetirók, de egyéb körülmények is azt láttatnak bizonyitani, hogy eldődinknek még Á'siában laktukkor már voltak saját betűik: nagy birodalmuk lévén ott, mesze kiterjedő háborúkat folytattak, fegyver-nyugvásokat, szövetségeket kötöttek, egyességre léptek. Mindezek mulhatlanul szükségessé tevék az irás tudását, s használatát. De különben is régi harczi vitézségeik fölött nemzeti dalaik s énekeik levén, ezek irásban inkább fenmaradhattak, mint puszta emlékezetökben. Azonban eleink idejövetelükkor az Oroszoknál pallérozatlanabbak nem valának, kiknek már akkor betű-jegyeik voltak, a mint ezek a scandinaviai emlék-köveken, sőt a Sibériai kősziklákon láthatók, Runa irás név alatt ismeretesek (*)

19. §.

Ipolyi Arnold magyar mythologiája 515 lapján (**) állitja „nálunk kétségtelen nyomok útalnak ős pogánykorunkbani ily eredeti irásnak fönléte felvételére“ mit a tárgyat jelelő elnevezések pl. (in et acus) irás, rovás mutatnak; emez a német runa, és finn rúnó nevezettel atyafiasnak látszván.

20. §.

Hasonló vélekedést nyilvánit A. Gerando (***) mond-

(*) L. Strahlenberg der nord und östliche Theil von Europa und Asia.

(**) Magyar Mythologia irta Ipolyi Arnold. Pest 1854.

(***) Essai historique sur l' origine des Hongrois par A. de Gerando Paris 1854. lap 101.

ván „Nous ajouterons, que les Huns et les Hongrois avaient le méme Alphabet. — L' Alphabet connu sous le nom de huno-scythe, qui est reproduit dans les ouvrages de Matthias Beel, de Gyarmathy et de Besse“

21. §.

Ugyanaz 54. lapon: L'empereur Leon appelle les magyars un peuple libre, noble, qui táche de surpasser ses ennemis en bravour, dur au travail, et aux fatiques, qui supporte gáiment la privation des choses les plus necessaires. Le Derbend nameh, histoire de Derbend ecrite par Mahomed-Aiwabi-Achtachi parle clairment des magyars, qui avaient bati la ville de kizylar &et Il ajoute, que parmi tous les peuples du Caucase les magyars s etaient se distingues par leur charactére paisible, leur habilete dans l' exercice des metieres necessaires á la Communaute, leur belle taille, leur courage“ en un mot l' historien arabe la place au dessus des tous les autres peuples leur voisins. Regino lui méme, quoi que allemand ecrit, dans le portrait peu flatte, qui le trace des Hongrois. Pray montre, que les Hongrois avaient dejá des hommes lettres en Asie, quand ils etaient encore nomades, on voyait parmi eux des poétes qui pendent les fétes chantáient les exploits des vezérs. Les Deputes de Dsabul porterent a Constantinople de la part des Hongrois des presents dignes d' un Empereur, et une lettres ecrite en langue Scythe. Evidemment encore les magyars n' etáient pas peuple sans culture (1)

(1) Pray Historia Hungarica pag 32. Literas etiam didicere quarum deinceps usum ad Mogolos itidem propagarunt, quos hodie etiam vetustis Jugurorum characteribus uti compertum est.

22. §.

Procopius (*) ugyan, valamint Kéza Simon (**) krónikások állitják, hogy Hunok, kik eleink voltak, betűket nem ismertek; — de ellenben Thuróczy (3*) Oláh Miklós (4*) Telegdi és Csécsi ellenkezőről tesznek bizonyságot, sőt Alcyonius (5*) előadja, miként Etele országából mestereket küldött a Hun-nyelvre tanitás végett Olaszhonba. — Priscus Rhetor pedig irja: két szittya férfi önkőltötte versekben magasztalva éneklé Etelének hadi erejét és ditsőségét „továbbá“ hat szűz leány szittya dalokkal üdvözlé a háborúból haza érkező Etelét. Továbbá irja, hogy Attila egy Constantin nevű görögöt levél iróul tartott, kit neki Aétius küldött. Ennél fogva hinni kell, hogy ő maga s udvarabeli emberei is értettek az iráshoz, a mit ugyan Oláh Miklós görög nyelvű irásnak állit.

23. §.

Azonban a mint Béla Király nevetlen iródeákjának krónikája mutatja, hogy eleinknek irásuk hajdan volt, azokat botokra rovogatták, úgy Székely István Krakkóban 1558-ban kiadott világ krónikájában nyilvábban ir a székelyekről, kik pedig tsalhatlan bizonyságok szerént Etele Erdélyben telepedett népének unokái „Attila halála után

(*) Procopius de Bello Gothico Libr. 4.

(**) Simon Kéza Chronicon hungaricum Libr. 1 Cap. 4.

(3*) Thuróczy Chronic. Hungar. Libr. 1.

(4*) Nicol, Oláh in Attila Cap 18.

(5*) Alcyonius de Exílio L. 11.

a magyarok Erdélyben a moldvaság felől szállának meg, holott mind e napiglan lakoznak, és nem magyaroknak, hanem székelyeknek hivattatnak, kik még most is különböznek a többi magyaroktól törvényükkel és irásukkal, kik huniabeli székely betüvel élnek mind e mái napiglan" (*)

24. §.

Legrégibb magyar iratok és betük volnának tudtunkra azok, melyeket Jerney keleti utazásában emlit, és valamely párthus pénz fölirásából általa kibetűzöttnek állit, mely az ő egyik Arsaces (arszág) nevű királyuknak a római nemzeten, — hihetőleg Crassuson-nyert győzelmi diadalát láttatik hirdetni, mely igy hangzik: (**)

„ Ur Keureus - - - li fiu
„ Ki Romulik leölé,
„ Ki győző
„ Uruságol. — Ez méltó tárgya lehetne a tudósok szigorúbb vi'sgálódásának; megérdemelné ez, — hova Jerney el nem juthatott — az eredeti forrásnál a hajdani Párthiában való további fürkészést; meg — egy uj Kőrösi Csoma féle hazánkfiának föllelkesedését.

25. §.

Ezen régi hazáját a magyaroknak Kőrösi Csoma a Himmalaya hegy északi oldalán vélte lenni, erről emlitett

(*) Lásd Jerney keleti utazása II köt. 106. 107 lap.
(**) Jerney keleti utazása II köt. 183 lap. Pest. 1851.

Gerando igy ir lap 127: "Mr Campbell (angol Consul Dardjillingben) repondit, que selon lui la patrie des Huns etait la Contrée septentrionale de l' Himmalaya, et Csoma dit alors, que la aussi dans son opinion se trouvait le berceau des Huns, et des Hongrois."

26. §.

Ama Parthusok a régi írók szerint(*) eldődeink fajából Scytha eredetűek valának, kik midőn ezektől elszakadának, a Scythák által számkivettettek — kiköltözőknek, vagy mint ma is értjük pártosoknak neveztettek. Ezekről Bizánti igy ir "Parthyaei, gens olim Scythica, quae deinde fugit, vel emigravit duce medo. Sic vero a Medis vocata fuit, ex natura terrae quae eos excepit, palustris nempe, et cava; vel a fuga quoniam Scythae parthos vocant exules; dicuntur etiam Parthi, parthii, et parthyaei "Steph· de Ur 628. Továbbá Scythico sermone parthi exules dicuntur Justin Libr XLI. C. 1.

27. §.

Q. Curtius a Scythákat emlitvén igy ir "Ultra Tanaim amnem colentes Scythas, quorum neminem adeo humilem esse, ut humeri eius non possent macedoni militis verticem aequare (Libr VII. Cap.4) továbbá „Bactrianos Tanais ab Scythia, quos europaeos vocant, dividit. Ceterum Scytharum gens haud procul Thracia sita ab oriente ad Septemtrionem se vertit; Sarmatarumque, ut quidam credidere

(*) Lásd Arrianus apud Phot. Cod. 50. Strabo: Justinus II 1. 3. Curtius IV .11. VI. 2. 44.

non finitima sed pars est. Recta deinde regionem aliam ultra Istrum jacentem colit. Alexander ancipiti praelio implicitus, deos quoque incusans, querebatur (ibid Cap 7.)

28. §.

A Scythák Nagy Sándorhoz mondott beszédökben igy szólanak, „Dona nobis data sunt ne Scytharum gentem ignores, jugum boum, aratrum et sagitta et patera; his utimur et cum amicis, et adversus inimicos Transi modo Tanaim, scies quam late pateant, nunquam tamen consequeris Scythas. Paupertas nostra velocior erit, quam exercitus tuus, qui praedam tot nationum vehit. Rursus cum procul abesse nos credes, videbis in tuis castris; eadem enim velocitate et sequimur, et fugimus. Ceterum nos et Asiae et Europae custodes habebis. Bactra, nisi dividat Tanais contingimus. Ultra Tanaim usque ad Thraciam colimus. Thraciae Macedoniam conjunctam esse, fama est. Utrique imperio tuo finitimos, hostes, an amicos velis esse, considera (ibid Cap. 8.)

29. §.

Ha már ezen régi írók mondatai az ujabb történeti vi'sgálatok eredményeivel összevettetnek, a mint ott a Scythák egy része europaiaknak mondatnak, kiknek lakása szinte Ráczországig (Thracia) és az Isterig terjedt; ugy az 1-ső Darius Naksi-Rusztánban fölfedezett Sir-iratában emlitett három Scytha fajnak egyike a tengeren túli, tehát európai Scytháknak emlittetnek, kiket Herodotus Sa-

káknak nevez a persák után.

30. §.

A római betűk magyar irásra először akkor vétettek föl, midőn a papoktól keresztyén vallásra térittetvén, ezektől együttal azokat eltanulták eleink. De mennyiben a magyarban sok olyan hang ejtések vannak, melyek a latin betükben hiányoznak, azért annak fölvételében sok akadályokkal kelle vala küszködniök mert nevezetesen

1., Vannak nyelvünkben nem kevés számmal olyan szók, melyek egyszer mintegy hangzat nélkül szenderegnek, némán veszteglenek és majd fölébrednek, s mintegy hangra kapnak, ilyenek a **h. j. v.** pl. méh (apis) méhes, méhész, — juh, juhos, juhász — fő, fejes, fejdelem, — tó, tavak — só, savak; — ló, lovas, lovag — kő, köves, kövez — lő, lövés — bő, bővölködni, — kis, kevés — bú, buvában stb. Ezekre tehát olyan betűk kivántattak vala napkeletiesen, melyek akkor is ott állhatnának a szóban, mikor vesztegelnek s akkor is, mikor hangra indulnak vagy mint a harang megszólalnak,

2., Az is nagy akadályúl gördüle elő, hogy sok olyan hangjaink vannak mint ts. tz. zs. dz. gy. ly. ny, ty, melyek a deák betűkben föl nem találtatnak, és ebből származott osztán

3., Azon állandó habozás, tétovázás a magyar irásban, miszerént ugyanazon hangok többféleképen próbáltattak iratni, igy a ts hangot koronként ts, cs, cz. ch, ci. cy.; az **ö** hangot pedig igy eo. e**o**. o. ọ, eu, oe, o᷉. u. irták, mely fogyatkozás részint még ma is fen-áll, nem levén a helyes irás

módja végképen megállapodva, és az írók majd megannyi féle irást — a hányan vannak — gyakorolnak. Ahoz képest miután saját eredeti betűink már tudva nintsenek; de a régen bevett egyszerűbb deák betűkről se mondhatunk le, és Beregszászy (*) azon tanátsát se követhetjük, ki a napkeleti, jelesen arab, persa, török betűket a mi irásunkra alkalmatosabbaknak javalná: azon kell lennünk hogy egyes hangjaink kiejtését állandóan deák betűkkel jegyezvén meg, azokat lehető sajátságukban törekedjünk fölhasználni.— A betűk állandó megállapitásának halasztása a „Régi magyar nyelv emlékek" I. kötete 19. lapján is károsnak mondatván ki.

31. §.

Iróink a különböző nyelvek betüinek számát a mieinktől külünbözőnek adják elő. A Zend alphabet 48. jegyet tart, melyekből 18 magán — 36 mássál-hangzó. A pehlvi és parsi nyelvben 35 betű — 12 magán — 23 mássalhangzó. Az aethiopi, arab, persa, és török nyelvben van 26-tól — 33 betű. — Sajnovits Leem után a Lapponoknak 5 magánhangzó, 39. kettős (dyphtongus) 17. mással-hangzó; — Sveciai Lapponoknak 9. magánhangzó, 15. kettős,— a finneknek 8. magánhangzó, és 16. kettős betűit említi. (**)

(*) Beregszászy Uiber die Aehnlichkeit der magyarischen Sprache mit den morgenlaendischen Erlangen 1796 lap. 4. 5. 83.

(**) Sajnovits Demonstratio idioma Hung et Lapponum idem esse Tyrnaviae 1730. lap. 26

32. §.

A „Régi m. nyelv emlékek“ I. kötetében a Bétsi Codex három irója közűl első 40 — másik 38. harmadik 34. magyar betűt használ. — hasonlóul Petz (3*) 40. betűt — Beregszászy (4*) 30. mással — és 14. magánhangzót hoznak. — ellenben a magyar Tudós Társaság (5*) öszvesen 38. s ezek közt 24. mással — és 14. magán-hangzó betűt állapit helyesen meg; azon figyelmeztetéssel azonban, mint alább előadatik, hogy a **cz** helyett egyes **c.** betű foglalhat helyet; valamint a **ts** helyett **cs** használata fölösleges; kivévén a régi neveket, melyeknek régi módu irása az őskor iránti kegyeletből megtartható.

33. §.

A helyes kimondás szabván törvényt a helyes irásnak, annak tsinos tiszta kiejtésűnek kelletik lenni, — figyelmezvén a gyökér szókra, — azok származtatására; — tekintetbe vevén a szónyomozást (etymologia) és kellemes hangzatot is (euphonia.) Ez okon a helyes kimondásnak némely szabályait elő sorolni fölvett czélunkhoz tartozik.

34. §.

A helyes kimondásban távoztatni kell a hibás vidéki kiejtést pl. óma, szíva, szóma, lú, turó; a parasztos szólást pl. gyűjjön, kő, manó, adja szi; a pongyola kimondást pl.

(***) Magyar nyelvtan Petz Gyula Pest 1849. l. 162.

(4*) Beregszászy Versuch einer magyar Sprachlehre 1797. lap. 21.

(5*) Magyar helyes irás m. Tud. Társaság Pest 1840. lap. 1.

e beszéte, hun vót, — a mesterkélt erőtetett kimondást, mikor t. i. valaki a kellemesen öszveolvadt hangzatot nyersen akarja hallatni pl. kéz-kenő, izzad-ság képezett-ség. Arra is szükséges vigyázni, hogy a határozók-és részesülőkben két **nn** érthetően és fölöslegesen ne billegtettessék a beszélő által pl. szépen-n, látván-n; noha az egy tagú és helybenmaradást jelentő szókban a kettős **nn** kimondandó pl. fenn, lenn, szekerenn, lábánn áll. — Ezen figyelmeztetést javalja a szók értelmének világosabb megkülönböztetése ilyenekben pl. fenn Supra, fen acuit — lenn infra, len linum — szépen pulchre, szépenn supra pulchrum, — bőltsen sapienter, bőltsenn super sapientem. (*) Ellenben

a., követni való a műveltebb, de nem különöző emberek beszédbeli szokása pl. templomból, nem templombul, Ispány, nem Espány, mezőről — nem mezőrül.

b., a szókat mennyire a jó hangzat engedi betű szerint kell kimondani pl. könyvtár, reményl, felejtkezni.

c., a nyelvünkben sürüen előforduló **e** betűket ritkitani, s **ö**vé változtatni, mellyel sok két értelműség is kikerültetik pl. fönn, sötét, pör, szög, ő kezök, személyök. — e szerént kerülendő rut: tekéletes, kévánom, ahétatos, héjába

d., a **d** öszveolvadván **j**-vel **gy**-nek mondatik· Igy **t—ts** öszvejövén, és **l. n.** — **j**-vel, kettős hangoztatással mondatik-ki pl. látja igy láttya- rétje, módja, szánja, találja, barátság, de ha mássalhangzó előzi meg, azon kettőztetés elenyészik pl. bántja, rontja, szántja.

(*) M. Tudós Társaság helyes irás lap. 38.

35. §.

A kimondással a helyes irás egy nyomon jár. Az irás annál tökéletesebb, minél hivebben adja az vissza a nyelvnek természetes hangoztatását. Az irást mai időben minden pallérozattabb nemzet betű-jegyekben teljesiti, kivévén mint fenebb is emlittetett a szójegygyel élő Chinaiakat. Azonban többnyire az Európai nyelvek irásában az Orthographia az Orthaepiával szoros következetességben nem áll, például az Ángol, Franczia, Német és Olasz nyelvekben is nagy eltávozás esik attól. Ugyan is az Angol magánhangzóival majd minden különböző hangot kijelel, az **a** nála egyszer hoszu **á**, másszor többnyire **e**; de több magánhangzókkal együtt **o**, **i**, **u**-nak olvastatik. — A Franczia az **öt** kétképen **eu**, **eux**; az **o**-t pedig öt féleképen irja, igy **o**, **au**, **aux**, **eau**, **eaux**. — A Német a lágy **b**-t, a kemény **p**-től — a **d**-t a **t**-től, **k**-t **ch**-tól **f**-t **v**-tól — az **öt** az **e**-től — az **ai**-t **ei**-t, az **ay**, és **ey**-től alig tudja meg különböztetni. — Az Olasz a **c** betűt, **k**-nak, a **cch**-at kettős **kk**-nak hol **ts**-nek mondja. Az **s**-et többnyire **sz** néha **z** gyanánt használja, mint vecchio, con, chioma, cortese.

36. §.

A filozófiai elvhez legközelebb jár a mi magyar nyelvünk, mert ez úgy ir, a mint helyesen beszél. A mi kevés eltávozás létezik is abban, az nem egyébért, mint a beszéd műszerei természetén alapult kellemesb hangzat, és kényelmesebb kimondás végett esik pl. fáradság, térde, kardja; a ki ezt a kevés — tsak a betű hangok finomabb

árnyéklataiban, vegyületeiben, s az igen atyafias hangoknak egymáshoz való közeledésében határozódó különbséget nyelvünkben tökéletlenségnek tekintvén, ebből azt ki akarná irtani, főtörvényül kivánván szabni az irásban, hogy mindent úgy irjunk le, a mint a hangot fülünk hallatja: az nyelvünket egy legválságosabb tulajdonságától t. i. a származtatás rendességétől akarná megfosztani; melyszerént akármely változásokon áthajlitott szavainkban a gyökér rendesen megtetszik, melynek épségét hiven megörzi és fenntartja, de a mely pontosságot beszélő műszereink mindig nem követhetik. A szó ezen gyökerének megörzésére a régi iratokban is több nyomot találunk, igy a bétsi magyar codexben megozia: meg ossza, vadásia-vadássza, kaialtia-kajáltja van.

37. §.

A helyes irásnak minden nyelvben, úgy a magyarban is legelső és főbb törvénye a világosság. Úgy kell irnunk, hogy azt a szem a mint fölveszi, az ész minden kétkedés, és akadály nélkül megértse. Mert ha valaki homályosan, és két értelműleg ir: soha annak valóságos értelmét a távollévőtől, vagy talán elhalt irótól meg nem tudhatjuk, és ez okból az olyan bár belbetsü munka is, jó hatását, s kedvességét elveszti.

38. §.

Azonban ezen főtörvény alkalmazásában mai időben a nyelvtudósok eltértek egymástól, egy része Adelung után Verseghyvel a nyelvszokást még akkor is vakon kö

vetvén, hol ez félrevezetett. Ezek azzal tartottak: Úgy irjunk, a mint beszélünk.

39. §.

Mások ellenben látván, hogy ha a puszta szó kiejtés, és közönséges kimondás után hallgatva irnak, azzal, szép rendszerrel biró nyelvünkben zürzavart okoznak, mert egy részről lehetetlen a sebesen kiejtett szókat az irónak mindenekben hiven követni; mert igy, mint a kótákban, apró töredékes, fél, negyed s nyólczad-részes hangot jelelő betüknek is kellene lenni, azonban kétes sok esetben az is: melyik táj nyelvszokása lenne inkább követendő: sokkal tanátsosabbnak tartották a grammatikai pontosságot, s kivált a szónyomozást (etymologia) venni föl fáklyáúl, hogy homályosabb rejtekeiben a nyelvnek, annak világánál járjanak.

40. §.

Szorosabb vi'sgálat alá vévén e két véleményt, úgy látszik, hogy bizonyos tekintetben mindeniknek volt igazsága. Mert tagadhatlan levén, hogy a nyelvszokás a nyelvnek szülő anyja, ennek jussa van, hogy a nyelvben időről időre valamint a müvelődés fonalán változtasson, s módositson, az irásnak, mely látható képe és mása az élő beszédnek, magát szorosan ehez kell alkalmaztatnia.

41. §.

De más részről az is igaz, hogy ha a nyelv magát annyira kiformálta, miszerint az a beszédben bizonyos gram-

matikai pontosságra érett meg: a nyeltudósok ezen szabályokat fölkarolva, azokból egy oly alkotmányt állitának össze, melynek követését törvényül szabták úgy a pallérozottabb beszédben, mint az irásban, mely az addig könnyen kedvén kitsapongó nyelvszokást regulákba szedve korlátolja. — Ezt a grammatikai pontosságot irásunkban annál inkább követni és megtartani köteleztetünk; minthogy az irás mindig nyomosabb ösméretét teszi föl a nyelvnek, mint a sikamló szóbeszéd, szemünk jobban fölveheti irásban a szabatosságot, mint fülünk a sebes beszédben. —

42. §.

Azonban kiviláglik, hogy mind a két fél túlment a határon, egyik a másikat ellentétbe hozván, holott a nyelvszokás a grammatikai pontossággal vala egyeztetendő, és a kettőnek kellett volna a hatalomban osztozkodni. — Nem kell tehát iratunkba sem több, sem kevesebb betűt tennünk, mint a mi a szónak halkal és tiszta kimondásában hallatik, sem valami idegen hangot oda keverni. Nem fáradtság, irttak hanem: fáradság, irtak irandó.

43. §.

A mi nyelvünk eredeti nyelv levén, gyökér szavai igen tisztán kivehetők, valamint annak származtatása is szinte megtökélett regulákon megyen. Annál fogva a helyes irónak tudnia kell a gyökérszók elágazásának törvényét, hova tartoznak a származtatás, összerakás, hajlitás, ragasztékok és pótoltatás.

44. §.

Ezen grammatikai szó származtatásnak nyelv tudósaink eddig elé több rendszeres törvényeit fedezték föl. Mert honfiaink ditséretére tőlök megtagadni nem lehet, miként: számosan találtatnak azok között, kik nyelvünknek természeti, és válságos előnyei földeritése fölött virasztva még már a hajdankortól fogva jeles munkákat hagytak hátra, melyeknek eredeti forrásából sokaságukhoz képest bár parányit lehete alkalmam meriteni, mindazáltal azoknéveit- a mennyire tudomásomra jutottak- a késő kornak átadni, s ide iktatni azért is jónak láttam, hogy a kiknek idejök és módjuk leend, azoknak kintseit nálamnál mind mélyebben, mind terjedelmesebben kiaknázhassák.

Következök azok: —

Erdőssy vagy Sylvester János magyar nyelvtan Uj Sziget 1539.

Cesinge vagy Janus Pannonius Pétsi püspök. magyar nyelvtan 1463.

Lippi Sigmond wi grammatica Budán 1491.

Krakkai magyar a. b. c. 1586.

Orthographia Ungarica Krakkó 1549.

Mólnár Albert magyar grammatica Hannovera 1610.

Pereszlényi Pál.

Krèsznerics.

Csétsi János Páriz pápai szókönyvében.

Meliboei (vagy Matthias Beel) Ungarischer Sprachmeister Preszburg und Pest 9-te Auflage 1805.

Versuch einer magyarischen Sprachlehre v. Paul Bereg-
szászy Erlangen 1797.

Über die Aehnlichkeit der magyarischen Sprache mit den morgenländischen Erlangen 1796. dt.

Dissertatio de natura lingvae magyaricae Pest 1828. dto.

Révay Nicolai Elaboratior Gramm-hungar.

Pápay Sam. magyar literatura esmérete Veszprém 1808.

Bitnicz Lajos magyar nyelvtudomány Pest 2 k. 1837.

Széchy Ágoston elemi magyar nyelvtan Pest. 1840.

Stantsits Mihály magyar nyelvtan Posony 1842.

Fogarassy több jeles nyelvészeti értekezései.

Kézy Mózes magyar literatura Debreczen 1833 (hasznos kéziratban)

Szalay Imre m. nyelvtudomány rövid oktatása Pest. 1831.

Kassay Jósef magyar nyelvtanitó könyv S. Patak 1817.

Vajda Péter m. nyelvtan Buda 1840.

Szász Károly m. nyelvtudomány N. Enyed 1839—1842.

Varga János magyar nyelvtan Pest. 1842.

Magyar helyes irás és szóragasztás m. Tud. Társaság Pest 1840.

Pecz Gyula magyar nyelvtan Pest 1849.

Deák nyelven Guberman Antal.
Benyák.
Bernát Jósef.
Nagy János.
Machich Jósef.

Olaszúl Deák Sigmond.
Császár Ferencz.

Németül Horváth András.

Einleitung in die Ungrisch philosophische Sprachlehre Wien 1793. Georg Nagy.

Márton Jósef.

Tar. Mihály.

Gr. Majláth János

Vörös Marthy Mihály.

Kis Pál.

Császár Ferencz.

Toepler Eduárd.

Turtsányi Lajos.

Prágai János.

Krónperger Antal.

Remelly János.

Ramóczi Valerián.

Bloch Móricz.

Matich Imre.

Galgóczi Gábor magyar nyelvtan Pest. 1848.

Pr. Ungarische Sprachlehre v. SamKovács Klausenburg 1857

Okoskodva tan. m. nyelvtan Gyarmathy Sám Kolosv. 1794

Magyar Grammatica Debreczen 1795.

Révay N. Antiqu. literatura hungarica Pest 1803.

Verseghy Ferencz tiszta magyarság Pest 1805.

Magyar prosodia Virág Benedek Buda 1820.

Felső m. Országi Minerva Kassa 1825.

Nádaskai Lajos m. helyes irás és szórag Pest 1856·

Fogarassy Czuczor Gergely, Toldy Ferencz, és Hunfalvy Pál újabb nyelvészeti értekezéseik ditsérettel emlitendők.

Ugy a Régi m. nyelv emlékekben letett fáradhatlan visgálódásaik Döbrentey Gábornak és fájdalom hamar elhalt Jászay Pálnak.

45. §.

Előadhatnám itt a régi iratok tsoportjából kiszedett azon eltérő fogások nemeit, melyekkel a magyar irás eleitől fogva vesződni kénytelenittetett a többször emlitett deák betübeli hiányok foltozgatásával: de a nyájas olvasó türelmével visszaélni nem kivánva elhallgatom azt, főleg azon oknál fogva, mivel a nyelv művelődésénél fogva már több homályok eloszlatva levén némi szabályok egyetértőleg történt fölállitásánál fogva tartani attól többé nem lehet, hogy azon rendszeres és okszerü megállapodástól a közönség elálljon, és ez amaz ingatag, változékony, és felesleges irásmóddal (pl. hosszu á helyett aa-val) tserélje föl.

46. §.

A kinek azonban ezekben bővebben buvárkodni kedve telnék, utasitom a Régi m. nyelv-émlékek I köt. I-től LXXII-k XIII-tól XVI-ig. XLIX-től LXIII-ig 279. 280. — II köt. 1. 4. 10. 347—354.— III köt. I—LVII-k lapjaira.— Révay Miklós fölebb emlitett munkáit, Beregszászy Pál munkáit Beel Pecz m. nyelvtanait, végre a m. Tud. Társaság helyes irásról, és szóragasztásról kiadott főbb szabályait lapozza át, és a fent megditsérteket.

47. §.

Azokból meg fogja látni e következőket: —

1., Hogy az egyszerü ragok mint **ság, ség, at, et,** stb hajdan értelemmel biró gyökszók töredékei lehettek, miről Révay hosszasan és mély combinatióval tudományosan értekezik. — Hasonlók nyelvünkben a **szer, szor, tól, ból,** képragok is, melyeknek értelme maig is divatozik, s ezt lehet homályosan észrevenni az igékben létező **ked, kod, köd, koz, köz, ad, ed, aszt, eszt** ragok irányában, ezt Vörös Marthy mindjárt alább még bővebben igazolja.

2., A származékok a ragokat — melyek által a szók nálunk hajlittatnak — szinte fölveszik, és ha eredetére megyünk, nyelvünkben minden hajlitás tsak ragos összetétel (*); s innen lehet magyarázni, mikép' itt ama ragok oly kevéssé változtatják el a gyökereket, a mi más nyelvekben szembetűnőleg másképen van.

3., A származékok uj ragokat is szoktak fölvenni, melyekből ismét majd uj szók kerekednek. E tekintetben nyelvünk fölötte termékeny származtatásu, úgy hogy egyenesen egy gyökérből ezernél több szót is lehet alkotni, melyeknek olyan különállásu értelmök van, melyeket más nyelvek két három s több szókkal is alig tudnak kifejezni, vagy tsak körülirni.

4., Sőt sokszor egy hangjel, egy betü elégséges a szóknak különböző jelentést adni pl. fü, füt, — tü, tüz — fa, fal, — kar, kár — szor, szór.

5., Márton Jó'sef szószármaztatási tábláján a négy gyökerü (milyen nyelvünkben mintegy 30 találtatik) igékről előadja, miként azok egyenként egyes szót 255-öt, és

(*) **Beregszászy Versuch stb. 98. 112 lap.**

összetett szót 7106. szülhetnek; és a **for** ige gyökértől 1527 szók származnak, holott görögben — mint állitja — a legtermékenyebb gyökértől is alig származtathatik 300 szó

6., Ezen származékok minő ragok által szülemlenek a fent elsorolt grammatikákban részletesebben elmondatnak, s minő termékenyek, azt Beregszászy is előadja (*)

7., Összetett szók (Kresznerítsnel ok- szók) nyelvünkben eddig tagadhatlanul kevesb számmal találtatnak, mint a görög, német, és angol nyelvekben, minek okát főképpen annak származtatásbeli példa nélküli termékenységibe találjuk fől; ámbár mai időban ujabb jelesebb iróink e tekintetben is szembetünő előhaladást tettek, s hogy nyelvünk erre nézve is eléggé képes legyen, eddig elé jelesen földeritették.

8., Haszinte a magyar nyelvben sok hosszu szavak léteznek; ennek természetes oka a származtatás könnyüsége mely egy részről a kimondásnak méltóságot tulajdonit. Azonban oly hosszu szavaink még sintsenek, mint ama nagy hirü görög nyelvben lépten nyomon találunk pl. Onomatopepoiemata, Heautontimorumenos, Philanthropismos, Dodecandria, protopeiria, Sophologiotaton, Aidesimeotaton, Kresimeotaton, Epilegomenon, Endecasyllaba, Anthropomorphismos.

(*) Beregszászy über die Aehnlichkeit stb. munkájában **tan** gyökértöl tsak igét 40. származtat; pedig főnevek részesülők, határozók még egyenként ugyanannyi, s több is származtathatik abból.

48. §.

A magyar nyelv szabályosság és egyszerüség tekintetiben, mint Gerando és Beregszászy állitják nem tsak az európai, de némely á'siai nyelveket is felyülmúl. És a mint Gili (*) állitása szerént a Chili tortományban lakó délamérikai araukanok, — úgy Ásiában a Sanscrit nyelveik oly szabályosok egyszerük, és szép hangzatuak, melyek nem a véletlen hatalma által származtattak, és hozattak elő, hanem gyanithatólag tudományos egyletek feszitett, s húzamos vi'sgálódásaik szüleményeinek tekintendők, s melyeknek hajlitásaik mind a főnevek, úgy az ígék irányában egyesek. Szintén azon tökélyekkel bir a magyar nyelv is, mert azon kivül hogy tsak egy ejtegetést vagy ragozást, és az ígékben is egy hajtogatást ismér (mennyiben a mély hanguaknak ugyanazon egy szabályu hajlitásuk van a magas hanguakkal), úgy szószármaztatása a bámulatig bő, valamint kedves hangzatu, melynek a dallásra alkalmatos volta már a magánhangzókbani bősége — és gazdagságából kitetsző.

49. §.

El nem mellőzhetem itt Vörösmarthynak a magyar nyelv eredeti tulajdona, és származtatási képessége fölötti érett nyomozódásait beiktatni. Ugyan is —

Vörösmarthy Mihály koszorus költőnk böltsészeti szempontból mély belátással fejtegeti a magyar nyelvnek eredeti állását, s fejlődését a társasági élet kezdet-

(*) Gili Storia Americana Tom. 3.

beli hajdankorból, mondván (*) „még akkor nem volt meg nyelvében az igének (verbum) és névnek (nomen) különbsége, s a mint lelkében a beszélni törekedés által világosabb lett az egész gondolat-gyülevészéből elvont képzeteket kezde szakasztani, s úgy lőnek külön válva a név, és íge; amaz a létnek jegyeivel; emez a személy, szám, és idő határai közé szoritva későbbi összetétel által. Midőn a mennyet nap tüzéről derülni látta, az ég neki igen bő jelentésű szava volt tsodás örömében, ardet és coelum. Ha menőt látott, látta nyomát; de a nyom — premit, vestigium, nem tsak a mozduló nehézség hátrahagyott jele, hanem egyszersmind íge jelentésű is volt, mint a két szó mai napig is mind a két értelemmel bir. Szabad legyen az ily teljes értelmű szavakat nyelv- ígéknek mondanom, mint hogy mind a kettőnek tulajdonával birnak. — Ily névíge sok fenmaradt nyelvünkben: fűz, tűz ér, tér, rak (falat rak, és rak-szőlő); a több taguakból: zavar, sodor (sodrába jönni) irat, falat, szelet, szeget stb. s hogy ennek sokáig igy kellett lennie, bizonyitja: —

1., Mind az igének, mind a névnek egymáshoz leghasonlóbb változtatása

Vestigium.	**premit.**
nyom — om — meum	nyom — om — ego
nyom — od — tuum	nyom — od — tu
nyom — a — illius	nyom (i-a) ja — ille

(*) Nemzeti könyvtár Vörösmarthy m. minden munkáit Pest 1847.

2., Bizonyitja az is, hogy az ily névíge nálunk általjában gyökül szolgál, s tsak hozzáadással vagy is ragaszul (suffixum) változik ég-ek, ég (-) sz. stb.

Ugyanott előadatik, miként az ily összetételek **sir-ok**, **megy-ek** tsak később kaptsoltattak össze a személy kifejezésére, mert kis gyermekektől ma is hallhatni, hogy magokról mondják: Pali (én) sir, Péter (én) megy és itt az **ok** és **ek** a személyt kifejezi ugyan, de nem oly világosan, mint **Pali** sir.

E szóban éj-fél-kor tsak alapképek vannak meg, az éj (nox) fél (medius) kor (tempus) képei, de a beszélő esze ezeket különös módositással öszvekaptsolta; s azon jelentésre határozta, melyel most bir."

50. §.

Az ilyen szavak ragait Verseghy holt betűknek mondván, Vig László igy tette nevetségessé: — „ha ezen szóban forog, **for** semmi, **og** is semmi, ugy (minthogy semmiből semmi sem lesz) az egész forog is semmi, azaz üres hang.

51. §.

„Azt állitom tehát (mond tovább) hogy nyelvünkben minden szótag jelentő (bár azoknak soka idővel feledésbe ment), tsak hogy saját jelentését nem mindeniknek könnyü kitalálni, hanem ahoz néha több rokonnyelvek tudása. s mindenkor alapos fejtegetés kivántatik. S ezt tartom az egyetlen útnak, melyen nyelvünknek mélyebb értésére juthatunk, s ennél fogva valódi műveltségét eszközölhetjük.

52. §.

Azonban nem minden rag egy jelentésü az összetételben, pl. kád-ár pretium (a ki eladja a kádat), foly-ár, mots-ár, itt unda, fluxus. Vannak változatok, melyek nyelvhibából keletkeztek pl. zúz-a, máj-a, méh-e, moh-a, tor's-a ezeket eredetiekre vissza szükség állitani pl. zúz, máj, méh, moh, tor's. Némely ragok meglágyulnak pl. aszály, akadály, apály; midőn mások eredetiségöket megtartják pl. fon-al, köt-él, hal-ál.

53. §.

Későbbi időnek kelle megállapitani a mély és magas hangu magánhangzóknak egyesitését. Némely vidéken ma is fenmaradt vellá-**vel**, annyi-**vel**, ki-**nál**, testvérem-**nál**, holott az előtt inkább a keleti nyelvek modorában igy hangoztathattak a ragok, hat-el-münk-ról (hatalmunkról) seg-ád-el-münk-ról (segedelmünkről.) Mint a Latiatucban is vagy-münk homályosan még ide látszik mutatni; mi pedig néha a nyelvnek némi éktelenségére, s egyhanguságára szolgál: holott hajdan gyortya, horvad, a székelyeknél ma is doszka uralkodik; s mint üdnap ünneppé változott, úgy más szavainkban is gyakoroltathatott ezen magánhangzók különbözősége, a mi ma az irodalomból egészen ki van küszöbölve."

54. §.

Mond továbbá „megemlitenem kell, hogy eredetiképen minden szavunk egyrendű, tsak a hely különbsége

szerént lesz vagy ígévé, vagy névvé, s ugyan fő vagy mellék-névvé, vagy más beszédrésszé, a mint ezek az idegen grammatikák szerént meg vannak nevezve s különböztetve.. Igy **ég az ég**, **és az és**, s ez nem oly nevetséges, mint sokan gondolják.

55. §.

Az idegen grammatikák igen is több beszédrészeket állitanak fel. Különösen a deák nyoltzat állapit meg, mit annak leány sarjadéki, de a többi európai nyelvek is bevettek, s elfogadtak, — a deák nyelvben a praepositióknak mulhatlanul meg kell vala a szóhatározó adverbiumoktól különböztetniök; annyira pedig, hogy egyik egyiket külön beszédrésznek méltán kellett a nagy különbségök tekintetiből állitani. Ugyan is ott a praepositiók külön ejtéseket változatosan igényelnek magok mellett fölvétetni, ad regem, apud regem, ante focum, intra limitem, ob paupertatem, penes arborem, a domino, absque cura, palam populo, prae multis, capulo tenus, in schola sum, in scholam eo, sub montis radicibus. Igy van ez a mai európai nyelvekben is, egyedül a magyar különbözteti magát e tekintetben is, mert itt az úgy nevezett előlutóljárók semmi ejtési változatot a fő nevektől nem kivánnak pl. király-hoz, király-nál, tüzelő-előtt, határ közt, szegénység miatt, fa-mellett, ur-tól, gond-nélkül, nép-előtt, sokak-felett, markolatnál-fogva, az oskolában vagyok, oskolá-ba megyek, hegy-alyján.

---

56. §.

És mivel nyelvnek, úgy grammatikának is az a főelőnye, ha az mennél egyszerübb: valóban én czélerányosnak vélném a nyelvtudósoknak azt a fáradtságot venni magokra, miszerént a magyar nyelvtant, a szükségtelen és felesleges tkeoriáktól (*) czéltalan bonyolitásoktól tisztitanák meg.

57. §.

Ide vezethetne az a vezér fonal is, miszerint ha szinte a nyelv- mint Révay és Vörösmarthy tanitják — hajdankori egyrendüségére vissza nem vitethetik is, mert miveltetést az sem zár ki: de a beszédrészek fogalma tsakugyan egyszerübbé tétethetne. Ámbár ez merésznek tetsző állitás, még is tsak kimondom e fölötti eltérő nézetemet.

Azt véleményezem tehát, hogy a magyar nyelvben — mint a deákban emlitém — nyólcz különböző beszédrészek nintsenek, és e különböztetés ma sem szükséges, nem is kivánatos.

Kielégitőnek vélném öt beszédrészt határozni a magyar nyelvtanban u. m. 1., Fő- 2., mellék-és szám-név 3., névmás. 4, íge. 5., Viszonyszók.

(*) A mai grammatikusok e részben úgy látszik előnyösnek vélik a nyelvtanban minél több szábályokat teremteni, melyel a nyelv inkább bonyolul, mint világosságot, s könnyüdséget nyerne. Kovács IX beszédrészt, Petz többet emlit. Galgóczy pedig 12-öt vagy 3. fő osztályzatot.

58. §.

Visszatetsző talán, hogy én a Viszonyszók alá összehúzom, a név- és íge-határozókat, név-elő s utókat, köt- és indulat-szókat. Igen is, mert ezek között lényeges különbséget nem látok. mivel

a., Ezek ejtegetést föl nem vesznek, hatsak személyes ragasztékkal nem kaptsoltatnak össze; mert különben is hasonló ragok akárminő szóhoz legyenek tsatolva, mozgást öltenek magokra; — legyen az fő- mellék- név, íge, vagy bármely viszonyszó.

b., Magánn állva sem egyik, sem másik határozott értelmet ki nem fejez; hanem ha vagy kérdésre felel, vagy név' és ígéhez köttetik, vagy előbbi mondatra vitetik, vagy végre az előrebotsátott tárgy által fölszitott indulat — sóhajtólag ejtett szótagotskával nyilvánittatik. — Ily hasonlóságban álló részszótskák tehát a tudományos viszonyitás műtételiben méltán egy kalap alá húzhatók lehetnek, s ok nintsen ama külön választatásukra. — De ezzel ki nem záratik azon apróbb különbözések árnyéklatainak nehány szabályokbani kijelelése, melyben egyik a másiktól némiképen vagy különbözik, vagy megegyezik.

59. §.

Itt ismét el nem mellőzhetem Vörösmarthy által a szófejtegetésről felhozatt nehány nyomos észleleteknek kivonatbani folytatólagos megemlitését.

„Átalmegyek már a szófejtegetésre. Tsak nehányat akarok felhozni, mert a hely sem engedi, de nem is egy

ember munkája az egész rendszert előállitani. — A mit előállitok is, nem mint új találmányt akarom tekintetni; mert ebben előttem már tudósabb férfiak dolgoztak; de terjeszteni kivánom a jó gondolatot, mely a beszéd kútfejéhez viszen. Attól sem irtózom, hogy fejtegetéseim nagy része tsak gyanitás képen fogadtassék. (*) Az idő, ha munkások leszünk kiemel éjünkből, s bámulni fogjuk, nemtsak történeteinkben, hanem minden szavainkban a n a g y ő s ö k v i l á g o s s z é p l e l k é t, kikről ez az egyetlen, s bizony oly méltatlanul rejtett s elhagyott kints — a nyelv-reánk örökül szállott.

Ár

Ezen szónak magában három különös jelentése van: pretium, unda, subula, összetételben még több fele ágazik

1., Jelent minden féle árost, a ki valamely művet vagy foglalatosságot árért fizetésért teszen, s igy általvive némelyekben hivatalt is jelent — Evvel talán egy az **ér** valet, s ebből az **érték** valor. Innen származnak 'sib-ár-os, mész-ár-os (Hus a régi nyelvben misz lehetett) vas-ár-os, kád-ár — Tsisz-ár (tsisz-polit, politur, innen tsiszolom) húsz-ár — Tsapl-ár (Tsap-el-ár) bodn-ár (bödön vagy bodon-ár)— Tím-ár (tim-só). Rov-ár, (igy szóllitá Rákótzy a Ketskeméti jegyzőt) kúlts-ár- gerents-ár (most görönts-ér; de görönts vagy göröngy még szokásban van, s megkeményedett sarat jelent— ár-os, ár-u (portéka) ár-ul-árva-ar-u-a

2., **Ár** unda fluxus. Innen lettek búv-ár (ár-búvó)

(*) Természetesen senki sem nézheti saját gondolatait — hiúság nélkül — egyébbnek gyanitásnál.

foly-ár, bú-ja, mots-ár (mots, mots-ok) sziv-ár-og, sziv-ár-vány (a mi az árt szivja)-szik-ár (szik deákul siccus, innen szik(k)-ad, azaz szárad, szik-ár tehát annyi, mint vékony, sovány (a kiben keves ár, nedv vagyon) ár-ad, ár-ok, ár-bot (árboc) ár-viz stb.

Ad (dat)

Ár-ad (unda dat, exundat) szár-ad (crus dat a szár vékony, s igy szárad, a mi fogy s vékonyodik) szak-ad (szak- szak-ász sectio, scissio) borz-ad (borz, borzas) dag-ad (dag napkeleten collis, tumor)- rag-ad (rag-cohaesio.) A rag alatt rag-alyja most is szokásban [van) ep-ad (most hangrend után ep-ed; ep. epe-bilis) er-ad (most er-ed; ér vena, rivulus) tap-ad (tap-esz tap-aszt, tap-o-gat) higad vagy heged-tám-ad (tám-asz, tám-o-lyog)- nyug-ad-ik (vagy nyugszik) nyug-ad-alom. — láb-ad-oz (lábra kel) hál-ad-at-os. stb. Az **ad** tehát, és **ed** egy, tsak hangrend szerént különböző minden szavainkban.

Ész (mens)

Bám-ész (bám-ul)-rév-ész, ij-ész (ij-ász)-hal-ész (hal-ász) rák-ész (rák-ász)- vad-ész (vad-ász.) Ezeket igy lehet magyaráznunk: a kinek a révbeli dolgokhoz, halfogáshoz esze ügyessége van; mert a mint felebb mondva volt, tsak a fő képzeteknek kell meg lenni, s azok az ész által kaptsoltatnak össze. Nem szükség tehát arra vetemednünk, hogy az ügyészt, műív-észt kárhoztassuk azon félszeg okból, mintha őseink ezt az ész képzőszót tsak testek után függesztették volna; a mit különben tettek ugyan, mivel testi gyakorlásaik, s munkáik voltak; de merész, bámész, s talán vit-ész

is (vitéz) példák az ellenkezőre is. (*)

Esz (instrumentum)

Esz-köz (instrumentum, medium; instrumentum, quo medio, mediante aliquid producitur) rak-ed (rek-ad, rek-eszt) dug-esz (dugasz, dugó) ret-esz (ret vagy rejt-zár) e-resz (er-esz-et, er-eszt) - tám-esz (tám-aszt)-vál-esz (vál-aszt)-Tsupasz (tsupa) kop-asz (kó-pik, kop-ár), hihető nem esz hanem asz (asz-ik- asz-u, asz-ály) szóképzővel birnak; ilyen a horpasz, s talán a száraz is szár-asz vólt, s innen szár-asz-at, száraszt, siccat, mint kopaszból, koppaszt, stb.

Any (materia)

Só-any-u. salinae materiae, most savanyu, por-any-u terreae pulvereae materiae, most porhanyó. A **h** talán úgy tsúszott be, mint bünhödik-be, mely származása szerént bűn-ad-ik; az **ó** pedig és **u** igen rokonok, fúró, fúrú, s igy lett a por-any-u-ból porhanyó. — Anya mater any tehát tágosabb értelmű; de nyelvünk különössége az, hogy gyökszavai igen bő értelműek, s minél inkább szaporodnak összetétel által, jelen-tésök anniyval szorúltabb, s határozottabb vagy elvontabb lesz. — Igy nem nem-zet nemzet-ség genus natio familia. — Sav (só) any-ad (od)-ik tehát ezen képzetektől áll öszve sal-materia-dat-ur. Mert az **ik** talán a szenvedésnek, vagy nyugvásnak állapotját jelenti- ik- status ik-ta-tom-facio stare, statuo.

El- incipit, initium

Elő incipiens elem-initium, elementum. Innen rend-el, gond-

(*) A Debreczeni grammatika a szó származtatást 241—304. lapokon bővebben fejtegeti; mi megérdemli a további nyomozódást.

el (ol) hauas el-ü-e, havas-elve. Ilyen participiumok lehetnek vel-ő, es-ő, teken-ő, vesz (sz) ő,—bod-ó, a mi talán bodnárt jelenthetett, tsik-ó, tin-ó, ün-ő, kop-ó vagy kap-ó, noha nem mindeniknek értjük már gyökerét.

Ked (animus)

Ked, ked-ü, kedv, úgy lett, mint fal, fal-u, falv, keser, keser-ü, keserv. Régenten ezen bizonyitó szó pedig igy iratott: kedig ufque ad animam. Ezen **ked** igen sok igéinkben meg vagyon: rep-ked-ik, szerelmes-ked-ik, intéz-ked-ik, ember-ked-ik, vi-as-ked-ik (viaskodik) gond-el-ked-ik (gondolkodik) a mi ezen képekből áll Cura-incipit-animus-status, elme-el-ked-ik (elmélkedik)

Ned (humor)

Ned, ned-ü, nedv. Talán a meder flumen vis, fluminis filum ebből lett; mert az **m.** könnyen föltseréltetik az **n.**nel, s némelyek a nedvest medves-nek mondják (Ilyen különben helyett, külömben, azomban)

Red (ruga, cortex)

Götsej szélin a fa ránczos kérgit **red**nek mondják. Innen red-ü, redv, redves, a minek már általvitt értelme van. Red ige is, innen a perticipium red-ő

Mez (tegit, tegumen vestis)

Innen mez-ő és mez-telen, a kinek meze ruhája nints.

Ets vagy Öts- kis ifju.

Etse vagy Ötse frater junior; ötse-em ötsém. stb. Innen kö (v)ets-kiskő;-teker-ets tekerts, pipets, kul-ets, ur-ets, gub-ets; hangrend szerént pipats, kulats, urats, gubats. Ez az **ets** maga is elég volna kissebbitő szónak; de mint igen

sokban itt is kéntelenek vagyunk szót szaporitani, igy irván szár-ats-ka, nyul-ats-ka, kut-ats-ka stb.

Áts (faber)

Innen vannak tak-áts, szak-áts, ko-áts, vagy koh-áts, kováts; a gyökerek tehát szak, tak koh; innen tak-ar szak-ad, ko-hol. — Tanáts, forgáts, kalapáts nem **áts**, hanem az **ets** szóképzőt birják, ily változás szerént tana-ets, tana-áts, tanáts stb.

Nem vagy **lem** (non)

Kalmár György prodromussából olvastam, hogy **len** arábul annyi, mint nálunk **nem.** Sokan hanem helyett most is ha-lem, hal-omot mondanak, s úgy hiszem ez a lem vagy len áll tagadóul melléknevainkben. Vét-len tehát-vét-nem, a ki nemvét, a kiben vétség nints. [Al-hat-lan stat-potest-non, a ki áll-hat-nem vagy nem állhat. Most az áll-hat-ot megszaporitottuk az **at** képzővel, s lett belőle állhat-at. Innen állhatatlan, többnyire ily tóldással származtak egyébb tagadó neveink is, kegy-et-len, hiv-at-lan stb

Le, me, te, ve.

Ezen gyökökből származtak leh-et me-het, te-het, ve-het. Innen van le-esz, te-esz, ve-esz, lesz, tesz, vesz (aceipit) me-eg, vagy megy freqaeentativum, le-et, vagy lett-et, ve-tet factitium igék. A **me** szót most igy hajlitjuk me-ek, me-esz, mész-me-ön (ön ipse) me-en, mén, innen vannak mentem, menve.

Van, vagy, vagyon.

Van ebből húzatott össze: van-ön-est ipse. — Vagy hibásan vétetik. 2-k személynek, mert tulajdonképen 3-k s hajli-

tása ez: vagy-ok, vagy-sz, vagy. Innen a vagy-on (ön) is 3-k személy, s annyi mint est ipse.

Felhagyok fejtegetésimmel, mert szokatlanok, s talán fárasztók is: de bizonyos, hogy ez az egyetlen út, mellyel irásunkat egyszerübbé s nyelvünket világosabbá tehetjük. Senki ne borzadjon, mert nem fogjuk irni vagy mondani apaműknek esző állhatlem (apánknak esze állhatlan) de renyheséggel vádolhatnának utódink, ha némely avulni kezdő szavainkat föl nem élesztenők.

60. §.

Nemzeti könyvtár 2022 lapján Vörösmarthy Horváth Istvánnak, ki fejtsóválva veszi észre, hogy tudós uraim (érti a magyar Tudós társaságot) a közép **e**-t kihagyták a nyelvszabályokban a betűk sorából, azzal felel: „a közép **e**-nek nem levén különös jegye, szükség volt e arról szólani? a mi úgy szolván typographice még nem is létezik, s tévedésre nem adhatott okot.... s még kérdés, ha a közép **e**nek jegye volna is, kellene e avval egyebütt mint nyelv tanitó, és szókönyvekben élni?

61. §.

Kováts Sámuel (*) állitása szerént a magyar nyelvben a nevek- s igéknek sajátlagi ejtegetései s hajlitá-

---

(*) pr. Ungarische Sprachlehre v. Sam. Kováes Klausenburg 1857. A fő nevek azonba 3 féle módosító változatok alá jönnek 1., a számokkal, miszerint egyes, és többes számot vesznek föl 2., a ragoztatással, és 3., a személyes ragoztatással.

sai nintsenek. —Ide hajol a magyar Tudós Társaság is, fent emlitett irata 13. lapján, mondván: a név értelme ragasztás által módosúl, s határoztatik meg. A ragok minden szónál ugyanazok, s tsak a nyelvben uralkodó hangrend szerént változnak méllyé, vagy magassá: a milyen t. i. a szó, melyhez ragasztatnak"

62. §.

E szerént a ragok mélyek, és magasak: — **mélyek ért**, **íg**, **é** pl. az író jő a toll**ért**. A nő az út**ig** hoz, — a nőé és íróé, — továbbá **nek, et, öt, üt, be, ben, hez, nél, böl, vel, re, en, ön, töl, röl** pl. ir a nő**nek**. A fa a kert**ben** van. a rét**ért** adom. A nő **tüt** hoz. Almát hoz a nő**hez**. a rét**et** a kert**et** **el** adom. — kert**ben** ül. a nő**nek** ir. a hid**hoz** jő. — a kert**böl** **neki** a nő**nek** adom. a kert**be** lép. a rét**re** megyen. a szék**en** van. szék**röl** leesett. a nő**töl** jön. Tovább **elé**, **elött**, **elöl**, **fölé**, **fölött**, **fölöl**, **nélkül**, **köré**, **körött**, **felé**, **körül**, **közé**, **között**, **közül**, pl. a falu **elött** jár. a város **fölött** jár. a templom **elé** jő. az ut **elöl** elment. a város **fölöl** a rét **felé** ment. penna **nélkül** ir, az út a város **köré** megy. a vár **körött** kert van. — az utsza **között** jár. a kert **közt** van. a város **körül** szép a kert. a fiú és leány **közé** áll. végre **mellé**, **mellett**, **mellöl**, **megé**, **megett**, **megöl**, **felé**, **felöl**, **ellen** pl. a fiú **megé** állt, s a fiú **megett** ir — a város **felöl** jő s **felé** megy. a ház **megöl**. a folyó **mellöl**. a part, **mellett**. a szolga **ellen** ir.

Magas hangu ragok ezek: **nak**, **at**, **ot**, **t**, **ban**, **en**, **ba**, **hoz**, **nál**, **ból**, **val**, **ra** **on**, **n**, **tól**, **ról**, **alá**, **alatt**, **alól**, **által**, **után**, **iránt**, **miatt**, **kor**, **óta**,

múlva, **tájban**, pl. Az író**nak** toll**at** hoz. a falu**ba** jő. a vár**ba** ir. a vár**at**, eladom. — az ut**nál**, áll. — a falu**ból** a vár**ba** megy. a fá**nál** áll. — az ut**nak** adom. az ut**hoz** megy, a tol**lal** ir. a vár**on** van. a **fánn** alma van a vár**ról** beszél. asztal**ra** áll. az ut**on** sétál, az író**val** van. a fa **alá** ment. a vár **alatt** van. — Az asztal **alól** vettem föl. — Ma dél**után** a nő **után** megy. — hat óra **óta**. — három óra **mulva** jön. — a leány **iránt** beszél — dél **tájban**, vagy o'sonna**kor** ott lesz. az öröm **miatt** táncol — az **által**, ki ismerte őt.

63. §.

A névmások a ragokhoz következő módon viszonyittatnak u. m. a személyes nvévmások, bár rendetlenek, de az állandó szabály, hogy azoknak mindég eleibe tétetnek a ragok, nem pedig hátul pl. **velem** (én-vel) fölém (én-fölé) hozzám (én-hoz) reám (én-re) rajtam (én-rajt) bennem (én-ben) belém (én-be) mellettem (én-mellett) mellém (én-mellé) mellőlem (én-mellől) fölöttem (én-fölött fölém (én-fölé) fölőlem (én-fölől) értem (én-ért) tőlem (én-től) rólam (én-ról) nálam (én-nál) ellenem (én-ellen) nélkülem (én-nélkül) miattam (én-miatt) alattam (én-alatt) alám (én-alá) alólam (én-alól) előttem (én-előtt) elómbe (én-előm) előlem (én-elől) általam (én-által) belőlem (én-ből) helyettem (én-helyett) utánam (én-után) irámtam (én-iránt) köröttem (én-körött) körén (én-köré) körőlem (én-köröl) közöttem (én-között) közém (èn-közé) közőlem (én-közöl) megettem (én-megett) megém (én-megé) megőlem (én-megöl.)

64. §.

Mi ragul **nk**, **ánk**, **énk**, **unk**, és **ünk** szótagot veszen föl pl. velünk [mi-vel] hozzánk [mi-hoz] reánk [mi-re] rajtunk [mi-rajt] bennünk [mi-benn] belénk [mi-be] mellettünk [mi-mellett] mellénk [mi-mellé] mellőlünk [mi-mellől] fölöttünk [mi-fölött] fölénk [mi-fölé] fölőlünk [mi-fölől.]

65. §.

A **te** névmásban a **t** föltserélődik lágyabb **d** betűvel, mely a közszabály szerént **ad. ed. ád. éd.** raggal egészitődik ki pl. veled [te-vel] hozzád [te-hoz] reád [te-re] rajtad [te-rajt] benned [te-ben] beléd [te-be] melletted [te-mellett] melléd [te-mellé] mellőled [te-mellől] fölötted [te-fölött] föléd [te-fölé] fölőled [te-fölől] — érted [te-ért] tőled [te-től] rólad [te-ról] nálad [te-nál] ellened [te-ellen] nélküled [te-nélkül] miattad [te-miatt] alattad [te-alatt] alád [te-alá] alólad [te-alól] előtted [te-előtt] eléd [te-elé] előled [te-elől] általad [te-által] belőled [te-ből] helyetted [te-helyett] utánad [te-után] irántad [te-iránt] körötted [te-körött] köréd [te-köré] körüled [te-körül] közted [te-közt] közéd [te-közé] közőled [te-közől] megetted [te-megett] megéd [te-megé] megőled [te-megől.]

66. §.

Ti a ragozásban átváltozik igy: **tok**, **atok**, **átok**, **tek**, **etek**, **étek**, pl. vel-etek [ti-vel] hozátok [ti-

hoz] reátok [ti-reá] rajtatok [ti-rajt] bennetek [ti-ben] belétek [ti-be] mellettetek [ti-mellett] mellétek [ti-mellé] mellőletek [ti-mellől] fölöttetek [ti-fölött] fölétek [ti-fölé] fölőletek [ti-fölől] értetek [ti-ért] tőletek [ti-től] rólatok [ti-ról] nálatok [ti-nál] ellenetek [ti-ellen] nélkületek [ti-nélkül] miattatok [ti-miatt] alattatok [ti-alatt] alátok [ti-alá] alólatok [ti-alól] előttetek [ti-előtt] elétek [ti-elé] előletek [ti-elől] általatok [ti-által] belőletek [ti-ből] helyettetek [ti-helyett] utánatok [ti-után] irántatok [ti-iránt] köröttetek [ti-körött] körétek [ti-köré] körületek [ti-körül] köztetek [ti-közt] közzétek [ti-közzé] közöletek [ti-közől] megettetek [ti-megett] megétek [ti-megé] megőletek (ti-megől.)

67. §.

Ö a ragozásban **a. á. é. e. i.** betükre változik által pl. vel-e (ő-vel) hozzá (ő-hoz) reá (ja) (ő-re) rajta (ő-rajt) benne (ő-ben) - belé (je) (ő-be) mellette (ő-mellett) mellé (je) (ő-mellé) mellöle (ő-mellől) fölötte (ő-fölött) fölé (je) (ő-fölé) fölőle (ő-fölől) érte (ő-ért) tőle (ő-től) róla (ő-ról) nála (ő-nál) nélküle (ő-nélkül) ellene (ő-ellen) miatta (ő-miatt) alatta (ő-alatt) alá (ja) - (ő-alá) alóla (ő-alól) előtte (ő-előtt) elé (je) (ő-elé) előle (ő-elől) általa (őáltal) helyette (ő-helyett) belőle (ő-ből) utána (ő-után) eránta (ő-eránt) körötte (ő-körött) köré (ő-köré) körüle (ő-körül) közte (ő-közt) közé (je) (ő-kőzé) közőle (ő-közől) megette (ő-megett) megé (je) (ő-megé) megőle (ő-megöl.)

68. §.

Ök-ből a ragozásban az **ö** kimarad, és **k** kap-

tsoltatik a raghoz pl. vel-ek vagy vel-ök (ők-vel) hozzá (jok) (k) (ők-höz) reá(jok) k. (ők-re) rajtok (ők-rajt) bennek (ők-ben) bele (jek) k. (ők-be) mellettek (ők-mellett) mellé (jek) k. (ők-mellé) mellőlek (ők-mellől) fölöttek [ők-fölött] fölé (jek) k. (ők-fölé) fölölek (ők-fölöl) értek vagy értök (ők-ért) tölök (ökt-öl) rólok (ők-ról) nálok (ők-nál) ellenek (ők-ellen) nélkülek (ők-nélkül) miattok (ők-miatt) alattok (ők-alatt) alá (jok) k. (ők-alá) alólak (ők-alól) előttek (ők-előtt) eléjek (k) (ők-elé) elölek (ők-elől) általok (ők-által) helyettök (ők-helyett) belőlek (ők-ből) utánok (ők-után) irántok (ők-iránt) köröttek (ők-körött) köré (jek) k. (ők-köré) körülek (ők-körül) közöttek (ők-között) közé (jek) k. (ők-kö-zé) közölök (ők-közöl) megettek (ők-megett) megé (jek) k (ők-megé) megölök (ők-megöl.)

69 §.

Száma nélküli egyes elönyei vannak e nyelvnek, melyek főbbjeit következőkben röviden érintem, remélvén, hogy azzal a mint kegyes olvasóimat untatni nem fogom: ugy az idegeneknek is a magyar nyelv elvitázhatlan elsöségei irányában betses figyelmöket fölébresztvén, azokat részrehajló érdek nélküli elismrésre, mint ama Frantzia Gerando tett, reábirandom; mindeniknek azonban méltányosan meghagyván a maga miveltségben kivivott, vagy sajátlagos érdemét

1., Egyik fő-elöny e nyelvben, hogy ez sajátlagos névelött (articulus) nem ismer, mint ez a deák nyelvben

sem létezett. — Igaz, grammatikusaink ez előtt általánosan azt hitték, hogy **az**, **ez**, **a**, **e**, **egy**, mindezek nyelvünkben név előképen tünnek-föl; söt az ujabbak közül Petz is ezt tanitja, hozzá még név-utót is jegyezvén. — De ez nem áll. — Mert a mint a m. Tudós Társaság fölidézett munkája 21. 22-k lapjain ezen szótagokat mutató névmásoknak, az egy-et pedig számnévnek helyesebben bérmálja; igénytelen véleményemmel én is oda hajlom, miként azok nyelvünkben valóságos névelő gyanánt nem nézethetnek, nyelvünknek fő jelleme az egyszerűség levén, ebben is az egyszerű természetet utánozván (*)

70. §.

És ha a hajdankorra is figyelemmel visszatekintünk, valóban úgy találjuk, hogy a legrégibb magyar iratokban az, ez, egész lapokon át alig egy-kétszer fordul elő, s ott is rendszerént mutató- vagy inkább határozó névmásokul használtatnak. Igy a „Latiatuk" halotti beszédben az az tsupán 3. helyen található föl; a bétsi codexben ritkán, a Tatrosi másolatban és igy a XV. század közepeig még ritkábban látható.

71. §.

Azonban mint emlitém inkább határozó névmásnak, mint egyébnek méltán kereszteltethetnék az; azért is, mert

---

[*] A Debreczeni gram. is lap 14. 18. 50. 190. 191. Ezen véleményt tartja, a határozót, megkülönböztető névmásának nevezvén — Egyről állitván, hogy ez néha nem szám, hanem valakit, valamelyt jelent határozatlanul.

valamint a többi névmásoknál, úgy ezeknél sem esik a fő és mellék-nevek mellett semmi változás pl. **a gonosz** em**bert** — **a** kutyának **a** lábát eltöré, — **ama** gonosz em**bert**, — **eme** kutyá**nak** — **azon** lábát, vagy **a** lábát ütötte meg. Mikor a főnévtől távolabb esik, akkor inkább mutató névmás pl. a mélán búsongott ifju, a magá teremtette kertben.

72. §.

2., Még kitünőbb előnyös egyszerűség nyelvünkben a szók nemekre osztásának (genus) nem léte. — Valóban tsupán néhány állat nemének megkülönböztetése egy nyelvet oly roppant 'sárnoklatra nem kényszerithet, minél fogva száz két száz állat nevének különböztetéseért egy nyelvben létező sok ezer számú főnevek különböző nemekre osztattássanak, és kereszteltessenek; mert igy a kenderben is a him szálnak különböző nemet vagy nevet kellene adni a nőstény szál megkülönböztetéséül, miután Linné ezen nemi különbségét némely növényeknek fölfedezte. De legalább tudomásom szerént úgy látszik, hogy egyik grammatikusnak sem juta azóta eszébe ily hálátlan vállalattal időt vesztegetni. —

73. §.

Valóban ezen zavaros nemi különböztetés a nyelv szabályok rendezőiben előrelátó bölts eszmének el nem ismértethetik; mert ha még tsak a nemi különbséggel természet rendin elkülönitett állatokra ruháztattak volna azon külön nemi nevek? — hagyján, okszerűbbnek nézethet-

nék: de midőn azzal túl hajtva e nemek minden közönbös fő nevekre ráruháztattak, ez már böltseleti tekintetből helybe hagyható nézetem szerént alig lehet.

74. §.

A persa és török nyelvekben, mint a magyarban nemi különböztetések nintsenek, és azoknak fölvételére nem is alkalmasak (*): azonban ha frantzia, német, vagy olasz származéknak kellene vala születésemnél fogva lennem, talán ezen állitást szokatlan, — és túlzottnak fognám állitani — most pedig mint magyar, és az egyszerüségnek e részben is hű barátja oly meggyőződést s hitet táplálok, miszerént én akármely nyelvben is a nemi különböztetést nem előnynek, söt oly fölösleges nyügnek tekintem, melyben magok még a benszülöttek is gyakran beszéd bözben, de olykor még irataikban is botlanak. És ha e fölött érdektelenül, és kevessé fölemelkedettebb nézetből teszszük a szemlét, úgy találhatjuk, mikép eme nemi különböztetés inkább egy burjány, és philosophusi tekintetben akár mely nyelvből bátran kiirtandó kinövés. —

75. §.

Mert ugyan kérdem gyakorlatilag, minő okszerüség kivánja azt? hogy le mot, das holtz, nem la mot- vagy die holtz-nak mondassék?

Kérdem? mi lógikai okból vétettek-föl a szóknak következő nemei melyek más más nyelvben különböző ne-

(*) Beregszászy über die Aehnlichkeit lap 12.

műek; pl. Frantziában lesujet masculini, diákban **hoc** objectum neutrum, **le** pays, **haec** patria, **le** mot, **hoc** verbum, la nation, la contrée, un etat, la physionomie, la langue, le but, cette origine. — Olaszban **il** palazzo, hoc palatium, La chiesa, **hoc** templum, la citta, la sorte, un colle, la terra, la mano, **lo** specchio, **hoc** speculum, **la** campagna **hic** campus. — Németben lé **die** suppe, **hoc** jusculum, **das** mehl **haec** farina — **die** leber **hoc** hepar — **das** Bier, **haec** cerevisia, **der** meeth **hoc** mulsum, **der** wein **hoc** vinum **der** schade, **hoc** dammum, — **das** mädehen **haec** puella.

76. §.

A férfi nemnek a nő nemtőli megkülönböztetése ily nagy áldozat nélkül is megeshetik, azért annyi ezer szóknak különböztetésit beszédben és irásban szigorú figyelemmel kisérni szükségtelen, s túlfeszitett erőködés. És a mit e részben Beregszászy nyelv pallérozotságának és fejletségének hisz; az bizonyára hiú piperénél fölebb alig magasztaltathatik. — Lám ama nehány állat neme-különböztetése nehány szóval elégitőleg kipótolva van. Imigy: tsödör, kantza, — hím oroszlán, nőstény, — kandur szuka, — kan, kotza, — kakas, jértze — gátsér, gúnár — eme — bika, ökör, tehén, — férfi, asszony; fiú, leány; — azonban a beszédben rámutató nyilvánitásokkal, az, ez, ama, emez, imez, jobbika, szebbike, s több hasonló pótló szavakkal. — És valamint a gyermekek nemi különbséget nem ismernek, úgy a népek sem vesződtek azzal az ős világban; még a 'si-

dók is gyakran föltserélték a Bibliában a férfit az asszonyi nemmel, nem ügyelvén szorosan azon különbözetre. — Az Angol nyelv szinte alig ismer nemi különbséget a szavakban, azzal is igen ritkán él. —

77. §.

Az oláh nemzet, mely a rómainak későbbi elfajzása, úgy látszik észlelvén ezen nemi osztályozásnak czélszerűtlenségét, s látván a régibb s eredetibb nyelvek utmutató példáját, azzal jobbadán felhagyott, és minden névneklett légyen az him, vagy nőstény — egy közös rámutató **la** névelőt adott, példák erre: bika la taur, la maimun majom — la uom ember, — la aslahnu oroszlán, — la belbehru borbély — la tata atya — la d'sapu czap — la pere körtvély — la kälähmaru kalamáris. — (+)

78. §.

Azonban ha a deák nyelv is szigoru latra vettetik valóban ott is hijábavalóságnak látszik a szók neménel olyatén különböztetése, miszerént némely szó ok nélkü közös nemű pl. Grossus, adeps, atomus, limax, torques phaselus, scrobs, serpens, finis, corbis, dies, domus, ru bus — — férfi és neutrum nemű pl. sal, vulgus, nar, flu vius. — A beszélőnél férfi, ellenben a költőnél nő nemű p bubo, specus, cortex, forceps, pumex, pulvis, silex, ungvi margo, palumbes. — Végre a beszélőnél nő, a költőnél p dig férfi pl. scrobs, animaus, volucris, linter stirps, cupid Lynx, alex, clunis, talpa, dama, penus, onyx, grus. — Ezen önkény szülte osztályozása a nemeknek alig látsz

(+) [illegible]

valami alapos logikai okban feküdni; a honnét azt kell hinni, hogy ezen különböztetések egy szerentsétlen véletlennek nem követendő kinővései.

79. §.

Nem valóságos következetlenség e az? miként a deák a tettleg közös (commune) nemű szavaknak tsupán férfi nemet tulajdonit; ilyenek pl. hic homo, hic piscis, hic anguis, hic vermis, hic glis, hic cenchris, hic mugil, hic elephas, hic vultur, hic turtur, hic attagen, hic fidicen, tubicen, lyricen; hoc halcyon, hoc aedon, hic delphin. Sal egyesben neutrum és masculinum, többesben pedig tsak férfi nemű; — haec panthera, hic incola, hic advena. — Ezen többnyire mind két nemet jelentő szók, méltatlanul és következetlenül mondatnak vagy tsak férfi; vagy néhol nő neutrum neműeknek. — Ezen ingatagság követendő mintául helyesen nem vétethetett föl a magyaroktól.

3., A főnevek ejtegetése, vagy inkább ragozása négy ejtést tart. 1-ső a tőszó 2-k a mással álló vagy sajátító **nak, nek**, 3-k a tulajdonitó **nak, nek**, végre 4-k, a szenvedő **at, ot, t.** — Ez előt az **é be** kimenő rag 2-k vagy genitivusnak tartatott, de az nem egyéb **övé** ragnál, — a **ból, böl, ban, ben, tól, töl**, és **ért**, tsak határozó ragok.

80. §.

Itt kiemelendö elöny az, hogy a főnevek hármas személyes ragokat, ezek ismét személy és birtok számához képest négy különbözö ragokat fölvéve, szintén úgy ejtegettetnek, vagy ragoztatnak, mint a tö szavak pl.

a., Egy személy egy birtok házam, házad, háza, képem, képed, képe.

b., Több személy egy birtok, házunk, házatok, házuk, képünk, képetök, képük.

c., Egy személy több birtok, házaim, házaid, házai, — képeim, képeid, képei.

d., Több személy több birtok, házaink, házaitok, házaik, — képeink, képeitek, képeik.

Jegyzet 1-ső Mind ezen ragok más Európai nyelvekben ismeretlenek, mert azokban eme ragok külön névmásokkal fejeztetnek ki pl.

a., Házam. Németben mein Haus. Frantziában mon maison. Olaszban la mia casa. Oláhul a mjio casa. Deákul mea domus.

b., Unsere Häuser, — les notres maisons — le mie case, — a mjie case — meae domus.

c., Meine Häuser, les notres maisons, le mie case — mjie case le, meae domus.

d., Unsere Häuser — les notres maisons — case le nostre, nostrae domus, egyik nyelv se tudja magyar erőben, s rövidséggel kitenni.

Jegyzet 2. Mint a fentebbi példák kitüntetik a birtokos névmások ragul a főneveknek nem elébe, hanem mindenkor hátul ragasztatnak utánok, melyek egyszersmint ismét új ragokat is elfogadnak pl.

Enyim birtokos névmás raga **m**, **em**, **am**, **öm**, szokott lenni pl. toll**amért**, **nöm**, leány**om**, öröm**em**, szék**emtől**, szob**ámnak**, erd**ömnek**.

Tiéd a ragozásba **d, ad, od, ed, öd** szótagot vesz- föl pl. órá**d**, vár**ad**, leány**od**, kez**ed**, barát**aidat**, gyöngy**öd**

Miénk változik **nk, unk**, és **ünk** ragra pl. isme- rős**ünk**, orvos**unkkal**, nővér**ünk**et szobá**nkban.**

Tiétek ragozásbau **tok, atok, otok, tek, etek, tök, ötök**, átváltozik pl. alm**átok**, ur**atok**, barát**otok**, tű**tek**, fivér**etek**, erdő**tök**, ismerős**ötök**, író**tok**, pálczá**tok**

Övék ragozásban lesz **jok, ok, uk, jök, ök, ük,** pl. a szobá**jokban**, asztal**uk** tsinos. — a kert**jökbe**, — tű- **jökért**, ismerős**ükhöz** irnak — fivérök orvos**ukért**, kül- dött, barát**jokkal.**

Miéink veszen **ink, aink, eink**, ragot pl. ember**eink** asztal**ainkon**, vendég**eink**, szolg**áink** réteinkről füvet hoznak.

Tiéitek ragozásban **itok, aitok: itek, eitek,** szó- tagot vesznek föl pl. falu**itok**, vár**aitok**, erdő**itek**, kert**e- itek.**

Övéik változik **ik, aik, eik**, ragra pl. órá**ik**, asz- tal**aik**, erdő**ik**, szék**eik**.

A határozatlan névmások is birtok ragot vesznek föl pl. semmi**je** sints, valaki**d** hozzád jő.

81. §.

A mutató névmások ellenben azon tulajdonnal bir- nak, hogy ezek a ragozott szók előtt magok is ragot vesz- nek föl, ilyenek **az**, **azon**, **ez**, **ezen**, **ez**, **e**, **emez**, **eme**, **az**, **a**, **amaz**, **ama**, **ugyanaz**, **azaz-az**, **a-a ki**, pl. **e- mez** ember ir. **ezért** a ló**ért** — **ama** kutya szalad — **az** a nő — **ez az** ut — **ez** ellen a falu **ellen** — **ugyanaz** a ku-

tyád a kertben van — **a** mi az asztal alatt van, **az** a toll. — ez **előtt** a ház **előtt** — **ezen** az **úton** megy.

4., Magyarban a tulajdon nevek és számok is a szokott ragok fölvételével ejtegettetnek pl. Lónyait, Széchényinek, Apponyinak, Ürményinek, Károlyit, tizet, százát, ezernek. — Ellenben a melléknevek az ejtegetésben a főnevek mellett mozdulatlanok pl. jó embert, rosz ruhának, veres pántlikát. — Azonban hol ezek főnév gyanánt állanak, akkor mint a főnevek úgy ejtegettetnek pl. a **jót** meg kell betsülni, okos**nak** nem kell rosz társaság, a tiszteseket megtiszteld.

5., A mellék nevek rendesen fokoztatnak; tsupán — sok, szép, kitsiny térvén abban el a rendtől. Sajnovits szerént (88 lap) a Lappoknál is **b**-ben végződik a 2-k fok, mint boaanda (gazdag) boaándáb (gazdagabb) de már a 3-k fok, mint a deákoknál **mus** ba megy ki, igy boaandamus, (ditissimus.)

82. §.

A magyar a 3-k fokozatot **leg** elibe tétettel, de igen, nagyon, felette, szörnyen elibe ragasztásával is ki tudja fejezni, igy: legjobb, vagy igen (valde) nagyon, felette jó, szörnyen rút; igy is jobbnál jobb, szépnél szebb. Sőt van még egy 4-k fokozata is, mely igy hangzik legesleg, vagy igen igen pl. legesleg jobb, — és igen igen jó. Summé, maxime bonum, aller beste-ezek amazt teljesen ki nem fejezik.

83. §.

És ezen fokozás a szóhatározókban is meg van pl.

rutul, rutabbul, legrutabbul, — szépen, szebben, legszebben, — be, beljebb, legbeljebb, fel, feljebb, legfeljebb. Ez a deákban is életben van pl. turpiter, turpius, turpissime, pulchre, pulchrius, pulcherrime, — intus, interius, supra, superius. Ez a németben hiányzik.

6., A szám után a név egyesbe tétetik pl. hat lovat, száz forintot, tiz garasnak. És ebben Sylvester, nem Révay követendő. — Ugyan igy van ez a török, és persánál is Beregszászyként.

7., Íge a magyarban tulajdonképen egy hajtogatású, mert mint a főneveknél a mély hanguak a magas hanguaktól külön válnak, de azonban különbség az ejtegetésökben nintsen: úgy az ígék is e szerént két félék, a mint ez a törökben is van. De már az arabsnak 13. hajtogatását emliti Beregszászy (*).

Jeles tulajdona a magyar nyelvnek, miszerént az ígéknek több nemei vannak u. m.

1-ör Tselekvők ezek a., áthatók (a tanitó tanitja tanitványát) b., benhatók (a gyermek eszik) c., miveltetők (fát töret, láttat, tanittat).

2., Szenvedők ezek külszenvedők (veretik) és belszenvedők (gyötrődik, bajlódik, verődik).

3., Közép ígék a., foly, lép, b., ikesek, virágzik, szemzik, hullámzik.

4., Gyakoritók (irogat, irkál, maradoz, futkos, tsipked, kapkod.)

(*) Uiber die Aehnlichkeit stb. lap 24.

5., Kitsinyzők. tsipdez, hajlong, búsong, legyint, taszint.

6., Kitsinyezve gyakoritók (vardogál, szürtsölget, legyinget, taszigál; ez a gyakoritást kitsinyezve együtt fejezi ki.

7., Tehetők hat, het rag által (irhat, törhet, járhat, irathatik, törődhetik, számithat, nyerhet. — Sőt: —

8., Második fokból átvett igénk is van pl. homályos**búl**, setéte**bbül.**

84. §.

És minden rendes igék határozatlanok **k**, és határozottak **m** végzettel pl. szeretek, szeretem, látok, látom.

85. §.

Van még a többek közt tsonka raggal **lak**, **lek**, pl. várlak, igy hajtogattatva — várálak, vártalak, várándalak, várni foglak. Kérlek, kérélek, kértelek, kérendelek, kérni foglak. De ezeknek tsak 1-ső személyök van.

86. §.

A határozatlan mód is szokott hajtogattatni e szerént: innom, innod, innia-kell. — Innunk, innotok, inniok-kell.

Jegyzet Ezen tsonka igék jeles származtatásáról Gerando lap 43. ily észleletet tesz „Les verbes peuvent se transformer en hongrois, au point d' exprimer des changements ou tournures, que nous rendons dans nos langues par plusieurs mots. pl. látok je vois — látlak je te vois, —

láthatok je puis voir, — láttatok je fais voir — láttathatok je puis faire voir, — látdogáltathatok je puis souvent faire voir" — Certes voila des particularites bien remarquables dans une langue. Je les indique á peine lap 44. La syntaxe hongroise est d' une etonnante originalité, et repousse toute Comparaison.

2. Jegyzet Bámulatra méltó mint emlitettett az igék, és nevek származtatásának bősége, melyre elegendő egybetű, egyszótag hozzátétel.

8., Vannak sok magánhangzóink, melyeket a nyelvszokás tájékonként hol hosszu, hol rövid hanggal ejt ki pl. mái, mai, — hírét, hirét — ifjú, ifju — nevű, nevü — vélem, velem — nékem, nekem. Mivel azonban kelletinél több hosszu hangzatu szavaink vannak, ezeket a hol tsak fülünk szenvedheti, inkább röviden ejtsük ki. — Mit a Tudós Társaság is sok szavakban inkább követni látszik.

9., Megjegyzésre méltók nyelvünkben ilyen szólás módok: Isten adta föld, — a féreg marta ró'sa, lelkem adta. Ezek többnyire olyan részesülők, melyek eredeti sajátságok, s nyelvünk kellemetességéül tekintendők.

10., Szokása nyelvünknek a keletiek modorában szavait megkettőztetni, hol annak az író nagyobb hatóságot kiván szerezni. Ez szép előnye annak. Ilyen: irul pirul — tsörög tsattog — zörög morog — dúl fúl — jár kél — mindjár mindjárt — sürög forog — űz fűz — billeg ballag — tör ront — tseté paté — szette vette — ireg forog — lots pots — tsip tsup — kuk bak — ejnye ejnye — lám lám — retseg ropog — zür zavar — el el — el ki — el be — fel

salá — sebbel lobbal — lépten nyomon — ront bont — zördül mordul — piheg páhog — csere berél, ütött kopott, közben közben, már már, meg meg, ide oda, szinte szinte, igen igen, lesfel, jött ment, nyifog nyafog, kip kap (*) kényén kedvén.

11., Az ígék- egytagu gyökei többször főnevek és egyéb beszédrészek gyanánt is használtatnak — pl. fog capit, dens — tsap percutit, embolus — él vivit, cultri acies — ég ardet, coelum — öl mactat, orgia — ír scribit, ungventum — sir plorat, tumba — nyir tondet, sabulum — fél timet, pars media — áll stat, maxilla — bán dolet, banus — vár exspectat, arx.

12., Az ígék hármas ideje — mint Fogarassy nyomósan felfejté a Tudós Társaság előtt — nyelvünknek szinte hasonlithatlan előnye; pl múlt jövő ez: a patsirta éneklendett, mielőtt a mezőre érendenék — az atya elutazandott, mihelyt a nap fölkelénd, fölkél (jelen jövőbe) vagy föl fogott kelni (múlt jövőbe)

13., A személyes névmások ragokkali öszve kötése rendi fentebb előadatván, itt megjegyzendő, hogy ezen előnnyel a deák nyelv birt igy: velem mecum, vel-ed tecum velünk nobiscum, veletek vobiscum, de már a Frantzia, Olasz, Német, és Oláh ezt két szóval ejti pl. avec moi, avec lui — con me, con Dio — mit mir, mit dir, mit uns — Cuminye, cu gura satuluj.

(*) Lásd Debreczeni grammat. lap 178. 179. és Galgóczy m. nyelvtan 182 — 185. lapokon, kinek tájszavai bővebb vi'sgálat tárgyai lehetnek.

14., A számokban ezen kérdésre mennyien? wie viel auf einmal a német igy felel fünfe, a magyar öten, tizen zehn, húszan zwanzig. A mi kérdésünk, úgy a feleletünk is határozottabb amannál.

15., A magyar nyelv két féle határozót ösmer; egyike név-; másika íge- határozó és ezek tulajdonképen a fent elsorolt ragok. — A közös név- s íge- határozók a nevek- és ígéknek hol előtte, és öszveolvadva állanak, hol hátúltétetnek, de öszve nem olvadnak ilyenek: előszó, általtérek, utógondolat, külfény, külváros, kötszó, belterj, fölirat, elmenetel, kilátás, bevétel, ráhágás, kiadás lehangolás, megver, ledob, fölfog, betesz, ráhúz, eltesz, hozzátsap, szétzúz, átüt, véghezvisz, végrehajt, künnjár, kiesik, benlakik, rajtavan, alámegy, beletesz, visszajön, közzévág, félretesz, alantjár, fenhéjáz, hátuláll, előlmegy, közeljár, távul áll, összekottzan, túllép, utóláll, fölüljár, alólmegy, alúljön. Mindezek mint elől, úgy utól téve is használtatnak pl. verd meg, dobd le, fogd fel, tedd le, essék ki, járj künn, tedd félre, héjjazzál fenn, feküdt volt, verni fog, látott vala, v. volna vagy legyen.

87. §.

A tulajdonképi íge határozók soha sem a névvel, sem az ígével öszve nem olvadnak. Ilyenek: itt, ott, innen, onnan, soha, akkor, gyakran, ritkán, mindenha.

88. §.

Ide sorozhatók a köt- és indúlat-szók is, (*) melyek

(*) L. Teleky L. esedezései 1806. ki ezeket páratlanoknak állitja lap 35. 38. és Galgóczy m. nyelvtan. Pest 1848—102 lap. 291—303 l.

külön váló szavak pl. és, jóllehet, miként, akkint, ám lám, bezzeg, hogy hogy, meg meg, les fel, utszu, báh, dehsz, dehszen (hiszenből) pissz, tsitt, paff, ne, nesze, node, sebaj, lelkemadta, üm, hüm, rajta, hagyján, nem oda Buda, nono, nini, haddelhadd, ejnye, szj.

89. §.

Vannak pedig, melyek tsak utól ragadnak a nevekhez, s részesülőkhöz, s azokkal egybeolvadnak pl. ból, ből, tól, től, ra, re, ban, ben, ba, be, hez, hoz, nál, nél pl. házból, kőből, hámtól, könyvtől, fában, lyukban, ólba, szinbe, lábra, kézre, szénhez, újhoz, amannál, emennél, látott-ból' kopott-ra, mivelt-nél.

90. §.

Azonban midőn ezek a személyes névmással elöl kaptsolyák, akkor a név- vagy ígéhez hozzá nem olvadnak pl. töle jön, hozzám kapott, velem született egy napon.

91. §.

Van a magyarnak **talan**, **telen** fosztó szótagja, milyen a görögnél **a** privativum, deáknál **in**, és a németnél **los** szótagotska. Ez a fönévhez ragasztatyán az **a** vagy **e** betűt kirugtatja, igy szerentsét**len**, engedet**len**, hibát**lan**, e helyett szerentsételen, hibátalan. Ezen szótagról fentebb Vörösmarthy azt állitja, hogy nyelvünkben **lan**, és **len** a-ma fosztó végzet, mely egy vólna **lem** vagy **nem**-mel. — Akármelyik vélemény álljon meg, midőn az ily szóban, halhatatlan mondhatatlan a beszélő vagy költő azt a szabad-

ságot veszi magának, hogy a kellemetlen hangzat távoztatása miatt, az **at** ragot közbül kihagyva, mondhatlant, vagy halhatlant mond, ekkor tudva levén olvasó előtt ama kihagyás (ellypsis), kettős **tt**-nek irása fölösleges; valamint az ige régmúltjában is kihagyandó az pl. mondtam, ebből mondottam, rágtam, vágtam, kapartam, fogtam (*)

16. Minő rövidséggel fejezi ki nyelvünkben az íge magát, midőn más szomszéd nyelvek azt tsak körül irva adhatják; erre példákat mutat meliboei (Beel mathias) ungrischer Sprachmeister (lap 67—84): olvassam, ich möge es lesen. — Olvasnánk, wir möchten es lesen. — Olvasandom, ich werde es lesen. — Olvastatom, ich lasse es lesen. — Olvastattam, ich habe es lesen lassen. — Olvastassátok, lasset ihr es lesen, — Olvastassam, ich soll es lesen lassen. Olvastatnám, ich möchte es lesen lassen. — Olvashatom, ich kann es lesen. — Olvashattam, ich habe es lesen können. — Olvashassam, ich möge es lesen können. — Olvashatnám, ich möchte es lesen können. — Olvastatando, der, die, das, gelesen werden wird. — Olvastatván, és olvastatra, während dem, da es gelesen werden ist.

92. §.

Az igékre tovább mgjegyzendő

a., Hogy az **s. sz. z.** végzetű igék a jelentő mód egyes 2-k személyében nem **sz**-szet, de a kimondás könnyebbségeért **ol**, **el**, **öl** ragot vesznek föl pl. olvas, olva-

(*) L. Tudós Társaság helyes irás lap 26. 27.

sol — mász, mász**ol**, — húz, húz**ol**. — De a **t** végzetűek mind a két ragot föl veszik pl. lát, lát**ol**, vagy lát**sz** — vét, vét**esz** vagy vét**el** — épit, épít**esz** vagy épít**el**. (*)

b., Az **i. o. u. ő** végzetűek a magánhangzó közzé **v**-t szúrnak pl. hi hi**v**ok, — lő lö**v**ök, — ró ro**v**ok, bú bú**v**ok.

c., A **t**. végzetűek a rag közzé magánhangzót tsúsztatnak könnyebb kimondásért pl. tanit, tanit**a**sz, tanit**o**ttam, — mond, mond**a**sz, mond**o**ttam.

d., A **t**. végzetű a parantsoló és foglaló mód Jelenében **j** helyett **s**-et vész föl pl. fut, fut(j) s-fuss, fut(j) sak-fussak. De ha a **t** előtt mássalhangzó áll, vagy pedig **e. i.** van; ekkor a **t** megmarad, a **j** pedig **s**-sé változik pl. tanit(j) sön - tanitson, köszönt(j) sön - köszöntsön — Igy van ez, az **s. sz. z.** végzetűekkel is pl. ás, ás(j)s - áss — ás(j) sunk - ássunk.

e., Az **l** közzé tétellel új íge alakul, de mint emlittett tsak 1-ső személyben pl. várlak, várálak, vártalak várjalak.

f., Az **at, et, hat, het, tat, tet** hajlittatik pl. adh**atok**, adh**a**tsz, ad**hat**, adhat(j)sak - adhassak.

Példáúl itt föl lehetne hozni az ígék fent elsorolt több nemeit, melyek bámulásra méltó rövidséget hatályt, és könyüséget tüntetnének föl, melyek igénytelen szemlélőt e nyelvméltósága eránt tiszteletre gerjesztenének, rövidség okáért azonban mellőztetnek.

(*) Ez a szabály Révay óta megszünt; az **el, al, ol, öl,** csak az **ik**- es ígékben jöhetvén elö, mint 2-ik személy. (: A javitó jegyzete :)

MÁSODIK SZAKASZ

A MAGYAR HELYES IRÁS, S ANNAK NÉMI KÖNNYITVE JAVÍTÓ MÓDJA.

93. §.

Az első szakaszban kimutatva levén, hogy a most divatozó magyar irás nem eredeti, de kőltsönözött legyen, és az eredeti hunno Scytha betűk, — melyeknek létele szavahihető történészek s hagyományok nyomán tsalhatatlan — nyomnélküli elvesztök után a betűk a római nyelvből vétettek által; hátra van itten annak megvitatása, ha valljon kielégiti e? azon latin irat modora nyelvünknek szükségét, és mennyiben? és ha minden részben az — mint a hoszszas évek során tett tapasztalat bizonyitja, — a magyar irás kellékének megfelelő nem volna, miképen? kelljen azon segiteni.

94. §.

Elsőben is azon elvet látom szükségesnek fölállitani, hogy a latin betűknek nagyobb része olyan, mely nyelvünk rokon hangozatát jól visszaadja s kifejezi. Ezen rendü latin betűk tehát — mint különben is tiszta és egyszerű szabásuk ajánlatossá teszi — iratunkban meghagyandók lesznek, tsupán az idegen hangzatúak hagyatván, s küszöböltetvén ki abból, mint fölöslegesek.

95. §.

Érezte ennek szükségét a magyar irodalom a deák betűk fölvétele u. m. szent István király uralkodásának hajdan korától fogva. Nem is mulasztották el sok tudós féfiaink azon irásnak nyelvünk geniusához alkalmaztatását megkisérleni; azonban oly nehézségekkel találkozának azok idő szakonként, melyek irásunkat hol egy, hol más részben eltarkiták, minek következése lőn a magyar irodalomnak változatossága, és mai napiglan is magállapodatlan állásbani tespedése (*)

96. §.

Ezen hátrány legyőzése — s kisegélésére igen tsekély — s idő korom által is korlátolt tehetségemet ama tudományos s mély belátású szak tudósok belátása, s több oldalu nyomozásai után gyengének, s a kisérletet elég merésznek találom: de bizván igyekezetem tisztaságában, s érezvén törekvésem őszinteségét, elhatároztam némely gyanitásaimat közre botsátani, és az irás könnyitése, s a szerintem elmaradható pontozatok és ékezések kevesbitése felőli igénytelen nézeteimet közvi'sgálat tárgyvá tenni (**)

97. §.

A mi már elsőben is a betűkről eszméimet illeti, azokat illetőleg következők megjegyzéseim:

1., A latin betükből minden változtatás nélkül a magyar irodalomban meghagyandók, s teljesen alkalmatosak ezek: —

(*) Kézy magyar Literatura Debreczen 1833 (: kézirat :)
(**) 74 éves író hibázhat, sokat felejthet.

a- (rövid ékezetlen)
b.
c. (ez a magyar irásban **tz** vagy **cz** gyanánt használandó)
d.
e. (rövid ékezetlen)
f.
g.
h.
i. (az alábbi jegyzet szerént)
j. (dt. dt.)
k. (ez görögből kőltsönzött, nálunk igen szükséges)
l.
m.
n.
o. (rövid ékezetlen)
p.
r.
s. (ez nálunk oly hangzatu, mint deákban in**s**pició fa**s**cis, **s**plendor, **s**qvama. Frantziában ch-chemin Olaszba sá-amba**sc**iadöre, **sc**i-ogliere, és Németben sch-**sch**icken — Oláhban pe**s**tye, mu**s**tyi.
t.
u.
v.
z.

2., A deákban nem létező, a magyarban pedig u-

ralgó betűk e következők, hosszu **á. é. í. ó. ú — ő. ő. ű ű**, és össze tettek: **gy. ly. ny. sz. ts. ty. 's.**

Jegyzetek a., **ds** az olvasásban kettős **ts**-nek hangzik mint fára**ds**ág, izza**ds**ág, vesző**ds**ég.

b., **dz.** ez lágy hangzatot ad pl. e**dz**i, pe**dz**i.

c., **d's** ilyen hangzatu öt szavunk van pl. **d'si**da, fin**d's**a, lán**d's**a, han**d's**ár, ban**d's**algó. Ezek is idegen szók.

d., **dj. lj nj.** és **tj** amaz összetetett betűk hangjaira olvadnak át a kimondásban; mint: adjon, alja, fonja, látja, de ezért ezen jegyzetbeliek külön betűknek nem ismertetnek, tsak külön hangoknak, melyek igy, (és nem amaz összetett betűkkel) azért nem iratnak, hogy a szók ragjai — s származtatásában lévő gyökerök kitessék, s el ne veszszen.

98. §.

Az **e** betű Beregszászy (*) Kováts, és Petz által három különböző formában iratik, magas, közép és mély hanguaknak neveztetvén amaz igy *e, ė é* Kováts igy *ë*, Petz ismét igy *e ė é* jelelvén azokat. — A bétsi codex is 3 féle **e** betűt ir, igy *ë* (rövid) *ë* (közép) és **é** hosszu hanggal. — Ama középnek mondott *ë* betű a kimondásban fülnek alig észrevehető különbséget adván, mit a szójárás vidékenkint változtatván a magyar is alig bir egy formán megkülönböztetni. Ámde valamint az **a** betűt illeletőleg is a kiejtés-

---

(*) Beregszászy gramm. l. 25. a Tseh d' betüre. Uiber die Aehnlichkeit l. 154. Kováts ung. Sprachlehre l. 7. — Petz Gyula magyar nyelvtan lap 192.

ben némi különbség levén észrevehető, ezt még is ugyanazon grammatikusok hasonló jegygyel különböztetni nem igénylik: azon szerént az e betűnek is amaz irást terhelő pulyás különböztetése elfogadható alig lehet, melynek a szólásban és vers irásban is valami különös haszna nem tapasztaltatik.

99. §.

Gy. gy Összetett betű az, mi a Frantziánál **di** ebben adieu. — Olaszban **egli, gli**, Tsehben **d'**, kik a betűket igy d. n. c. t. z. g-t felibe rakott pontokkal lágyitják pl. oleg-olej, rog-roj, — anděl, dábel, ezt a magyarnál régen sokképen irták pl. g. gy. dy. dgy. dgi. dj. gh. gi.-keges, hogh, hodgi, gyengesegu: mint minden összetett betűinknek egyszerü új egyes betű jegyek volnának helyökbe állitandók, úgy ezen **g.** és **gy.** betűk is irásban, nyomtatásban közetkező jeggyel irathatnák pl.
folyó (cursiv) *G (g) Ǵ (gy) g (g) ǵ (gy)*. Könyvben G (g) Ǵ (gy) g (g) ǵ (gy)

h a név végin ki nem mondatik tereh-tere, méh-mé.

i mikor rövid pontozást nem kiván, valamint a legrégibb halotti beszédben is, tsupán négy vonás látszik igy: menhí, nekí, zentíí, Ysaak. — Ellenben mikor hosszu az **i.** különböztetésül szükség felibe vonást húzni igy: szív, ív, bírom. Ez a hang-nyomást jelenti.

j fölibe a pontozat szinte szükségtelen, ezt a régiek sem tették. Egyébiránt mint már mondatott d. l. n. t. betűkkel találkozva, azokat meglágyitja.

k ez a görögöktől költsönzött betű, mely a deák görög s más nyelvekben előforduló **k** és **x** hangzat kitételére szükséges, igy: Katilina, Kodrus, Kszerkszes. A „Régi m. nyelvemlékek" (*) három féle **k** betű volt lételét állitják, mely azonban nyelvünkből eltünt. De ez tsak olyan sejtelem, mely bizonyitatlan; elveszése — ha volt is? — veszteségnek alig nézethetik. —

100. §

Ly. Ezen összetett betűnek is egyes jel fölvételével ki kelletik irásunkból küszöböltetni, és a nálunk idegen **y** betűt itt is elhagyni. Ily hangu Frantziában az huile-olaj. Angolban to allude Régenten ily jegye volt-l. de ez elhagyatván, most a folyó és könyvbeli irásra alkalmatosb jegyet vélnék találhatni, igy:
folyóban *L (l) Ꝉ (ly). l (l) ꝉ (ly).* Könyvben L (l) L̦ (ly) l (l) l̦ (ly).

101. §.

Ny Összetett betű is mással föltserélendő; mint ennek szükségét a bétsi Codex irói látták, s η-nel pótolták, most igy állhatna.
folyó *N (n) Ꞑ (ny) n (n) ꞑ (ny).* Könyben N (n) N (ny) n (n) ŋ (ny)

(*) Régi m. nyelvemlékek I köt. 22. 23. lap.

Tsehnél n ponttal irva ny-et tesz pl. syn-előszóba — Frantziánál, és Olasznál **gn**-el pl. temoignage, signore. — A régiek pontal is — mint a Tsehek irták az **ny**-et.

Ö mikor rövid könnyebben igy *ō* irható.

Ő ha hosszu igy: *ō. ō.*

102. §.

Sz. Összetett betű egyszerűen igy írathatnék folyóba *ʃˢ (sz) ß (sz).* nyomtatásban S (sz) ß (sz) mint hajdan — ez más európai nyelvekben változatosan iratik pl. a Tseh **s.** betűvel — a Frantzia **c. s. t**-vel pl. Francois, sans souci nation. Angol **c.** vagy **sc**-vel igy Citi, scene.

103. §.

T Ts. Ty. különböző jegyekkel lenne irandó igy:

folyó *T.* — *T. (t.)* **t.** *(t.).* Könyvben mint eddig.

dt. Ts. — *T (ts) ty (ts).* dt. T (ts) ty (ts)

dt. Ty — *Tˢ (ty) ty (ty).* dt. T (ty) ty (ty). A Tseh ezt pontozott **t** vel irja **igy**: poust-kietlen, tut-kényeső

Ü röviden - Ū

Ű hosszan - ű

104. §.

Zs igy írathatnék

folyóban *Z*-(*'s*) *ƨ*-(*'s*) könyvben Z (zs) ƨ (zs). Ez úgy hangzik, mint Frantziában **ge, gi** pl. melange, genie, analogie, Olaszban doge.

Jegyzet midőn magyarban a **ds. gs. zs.** — **ts s**

vagy **ss**-nek hangzik, különböztetés, és ezen válságra való serkentés végett **s**-et hosszu **s**-sel irni javalható pl. fáradság, izzadság, igazság, vesződség, bolondság, rútság, ellenben mit eddig **zs**, és **'s**-sel irnak, jobb egyszerüsitve tsak igy: ꞩ irni pl. guꞩaly, muꞩaly, ꞩámol, Zigmond.

Beel (melibaei) ugyan **zs** helyett **'s** irását nem helyesbeli (*) azért mert az **és** is szokott röviditve úgy iratni. Úgy a m. Tudós Társaság is, Mózses, József, Zsófia betűkkel ir (**), mint Petz is (3*) ezt tartja, meg: de mind e mellett az elébbi javalatott előnyösbnek tartom Mert **s.** mikor apostrophus nélkül irva **ést** jelent, tudva van, hogy ha olykor **zs**-nek nem vehető, egyebet az **és**-nél rajta érteni nem lehet, ennyit észlelni könnyü, ellenben **zs**-el írva, nyilván öszvezavartathatik az **ss**-et vagy **ts**-t jelentő **zs**el; és igazság nem igas**ság**, de iga**zszs**ágnak, gazság - ga**zs**-**zs**ágnak mondathatnék. Egyébiránt a **zs**-nek található más egyes jel is, mint fölebb javaltatik. Ezt óhajtja Galgóczi Gábor is magyar nyelvtan Pest 1848 lap 50.

105. §.

Az összetett szókban mint az alkotó betük u. m. **ts. dj. lj. nj.** és **tj** a Tudós társaság értelmében megtartandók (4*): azonképen ide számlálhatók a **ds. zs. szs.** is pl. izzadság, vesződség, gonoszság, igazság.

(*) Melibaei lap 7.
(**) Tud. Társaság helyes irás lap 7. 8.
(3*) Petz m. nyelvtan lap 162. 163.
(4*) Tudós Társaság helyes irás lap. 8.

106. §.

A **ts** megtartása mellett, elhagyván a mai szokottabb **cs** irását szinte amaz ok erőssen harcol, honnan még a tör'sök szók sem vétethetnek ki eme szabály alól, milyen: gyólts, áts, forgáts, kaláts, kuláts, Béts, bölts,. Ennek oka az, mert ellen-esetben az igék hajtogatásában a gyökerek jobbára elmosódnának s utóbb ismeretlenekké válnának, mint ma már sok értelmes ragoknak értelmét ki nem tudjuk találni. Már pl. ezt fordi**ts**on, javi**ts**on bün lenne igy irni, javi**cs**on, fordi**cs**on. — Merő hiba volt a Hallottas beszédben zobodu**ch**a, gimil**ce**, gimil**st**ul — nyelv- botrány a Műncheni Tatrosi Codexben **117** lapon mi te**cc**ih, 118 lapon taga**c** meg. 123 l. zólhac 134 lapon e**c**aka, és meg tiz'teithac, R. Nyelv emlékek II-k kötete 1-ső lapján tanác**z**ok. 3 l. **cz**elekezik-et írni. A „Bétsi Codexben" **ts** helyett használt ㄥ jegy méltán enyészett el, mennyiben azzal is a származtatásokban a gyökök ösmeretlenekké tétettek volna.

Helyesen az sem javaltatik, hogy tartsa meg az irás mint a **ts**, úgy a **cs** használatát; mert a **ts** egy hangnak kimondása, — s irására elégséges levén, emez pedig a szók gyökereinek betűit elhagyván, s kiirván, ezért is felesleges, mert entia sine necessitate multiplicanda non sunt. Itt azonban az újabb gyakorlat ellent mondván, főkép az ildomosság és egyszerűsités (mely irat modorunknak ditső elve) határozand; de a százados ingatagság valahára eldöntésre vár.

J e g y z e t kivételt tsupán — mint már emlittetett — a régi tulajdon-nevekben hajdankorban bevett, és históriai

életet öltött irat modora szenved, és ott a **ch. y** s más idegen betűknek irása elnézetik: mint Péchy, Somsisch, Ewri.

107. §.

C. betű irodalmunkban még már a hajdankortól fogva nagyobb szerepet játszott. Ugyan azért azt irásunkból kiküszöbölni annál inkább nem lehet, mert a **cz** vagy **tz** nél egyszerűbb, és azon hangot kinyomni eléggé alkalmas.

108. §.

Ezen **c.** betű a XII-k századbeli Halottas beszédben tiz féle képen szerepel pl: Latiatu**c**, zumtu**c**hel. gimil**c**i**c**tul, tur**c**hu**c**at, ezekben **k** gyanánt, — gimil**c**e, gimil**c**i**c**tul itt **ts** gyanánt, — zobodu**c**ha-ts gyanánt, — tur**c**hu**c**at; itt **k** gyanánt és **ch** és **c** egyiránt, — mint **ch**oltat is, mint a**chsch**in, itt **chs**, és **sch-sz** gyanánt, továbbá **sc**ent- sc- sz gyanánt; végre tumnu**c**ebeleol **tz** gyanánt használtatott.

109. §.

Szent László 1092—1095 törvényében sar**ch**as, Jakerge**ch** vagy Joccerdech iratik, s ezek is a „Régi nyelv emléki" gyanitás szerént alkalmasint **k**-nak olvasandók.

110. §.

Majd a Bétsi Codexben (1437—1441) a **c.** részint **k**-t tesz, részint ékezve **c** irva **tz**-ét teszen, mi azonban ott is legtöbbnyire javaslatunk szerént egyes **c** vel iratott.

111. §.

Régi m. nyelv emlék I kötet Judit 11-k lapján harmi**c**, — 13 l. or**c**aiat — már a 14-k lapon egyszerűen or**c**áiatol és tancokat iratik.

a II kötetben a mai **ts** vagy **cs** iratik **cz. ch.** és **cs**-vel 1403—1-ső lapon tana**cz**ók, 3 l, **cz**elekezik. — 1490 — 5 l. di**ch**ereto dt. **ch**azarokat — 1510-ben **c**sak, ellenben **cz** iratik igy is: 2 l. I**cz**eyet dt. Velence.

III kötet Műncheni vagy Tatrosi Codexben (1466) **c** használtatik **k** gyanánt 17. Ja**c**ob Mariana**c** születe**c** nemzete**c**, hivati**c** lele**c**től.

ts vagy **cs** igy: 82 l. kere**zts**éget dt. tarLatok 92 l. érLetek — 95 l. lehe**ts**égesec 106 l. vál**ts**ág. 108 l. imá**d**ságnac. 113 l. diLoséggel.

tz vagy **cz** igy: 109 l. vin**c**elléreknec dt. vin**c**ellérektol 117 l. mi teccik tunectec dt. or**c**acat. dt. ar**c**ol Lapasoc**k**al 118 l. taga**c** meg. — 119 l.. **c**imérlete. 123 l. zolha**c** 134 l. eccaka dt. meg tiz'tcitha**c**. — e szerént **c** és **k** gyanánt is.

112. §.

A XV században is a **c** hol **k** hol **ch ts** vagy **k**, hol **tz** gyanánt ugyan egy iratban tsereberélve használtatott· Igy pl. a R. m. nyelvemlékek II köt. 5 lapján 1490. Mátyás király halálára irt emlékdalban látható di**ch**eretw, Bé**ch**nek, che (tseh), terekechtol - chazarokath.

113. §.

Ismét a XVI. században 1510-ben II. köt. 8-k lap-

ján csak. 18 l. bochassad — 21 l. pechetem. — 1529-től echer (itt tz). 28 l. cynaltatol, kewlcegemwel — jechethet (jegy zettet). 47 l. 1542. facyard — 1549. 65 l. athlacz 66l. ninchien. 1551. — 85 és 87 l. cyazar- tanachba — 146 l. 1558. Selmechyés mynch. — 209 l. 1569. chak, és Ichakára. — 291 l. 1578. parancsol. 333 l. 1595. parancsola és tarchiwk. — Nem helyesen állitja tehát Beel (melibaeus 2. lapon) mintha a **c** általjába **k.** hangot jelelt volna. A régi íróknál ennyi példa ellenkezőt mutat.

114. §.

A magán **c** betű valóban — mint emlittetett — az inkább szokásos cz, és tz. kettős betűk helyett eme hangnak kifejezésére fontos és nyomós okoknál fogva föl vehető ígénytelen véleményem szerént (*) az irást ez egy **z** betű kihagyásával egyszerűsiti, a mi minden foglalkozásban kivánatos, és valamint azon **c** betű a deákban Cicero, Cecilius, Cincinnatus; s a tseh nyelvben is pl. cesta ut, opice majom, a cz. hangját adja, s amazt a magyar is a deákban cz. gyanánt igy Tzitzeró olvassa: úgy bizonyára a magyar iratban sem tesz annak hasonló olvasása legkisebb zavart is. — És ha a Frantzia a **c** betűt **e.** és **i.** előtt pl. cette, confiance, force **sz**-nek, az olasz pedig **ts**-nek- pl. certo, cinque — olvashatja a magyar sem hibázik, ha a **c** kettős cz. helyett használja. — Kivánatos is már valahára tűzetesebben bele tekin-

(*) Ezt illetőleg elébbi ellenkező véleményemet a fölhozott okoknál fogva több új írókkal megváltoztatni jónak találtam.

teni, miként kelljen az idegen latin betűk használatát a magyar irásra egyszerűbben, különösen a kettős betűk kiküszöbölésével alkalmazni. Ezen óhajtat pedig annál méltányolhatóbb, minthogy a deáknak ts, tz, d's, gy, ly, ny, ty, hangu szavai nem levén, mik pedig a magyarban igen gyakoriak; annál fogva nagy ok van arra, hogy a régieknél véletlenül felvett, s logikai rend nélkül sántikáló, tsereberélt irás módja, — annak első alapján a betűkön kezdve — egyszervalahára, mintegy törvényszerűleg határoztassék el, fentartva a szükséges javitás lehetőségét.

Különösen az egyes **c.** betű fölvételét Döbrentei Gábor a Régi nyelvemlékek III köt. 15-k lapján említésbe hozta; — hasonló inditványokat Révay, Márton, és Sztantsits sikertelenül tettek; — és ennek gyakorlata némely újabb írók, s hirlapok által megkezdetett.

115. §.

Q. és **q.** betű eddig a magyarban nem használtatván, az előforduló idegen, különösen deák szavakat, mint Quintus, Quirites, Quintilianus, nem mint a Tudós Társaság emlitettem iratának 8. 9. lapjain — **q.** val irandónak vélném, hanem **k.** hangzata szerént igy: **k**vintus, **k**virites, **k**vintilianus irathatnék: mert nem minden iromány, hol ily nevek előfordúlnak — egyedül nyelv- tudósok számára van irva, és a nőktől sem lehet az oly könyvek olvasását mintegy megtagadni, kikről minden

tudományos, s idegen nyelvek tudását föltételezni nem lehet. — Ezen **q**. betű melibaei által **kv** hangzatúnak hibásan állittatik, mert a deákban tsak **k** hangot képesit az, és mivel mindig **u** vagy **v** betűvel párosulva jön elő, — mint quando, quis, querela, Quintus — úgy a kettő állit elő **kv** hangzatot (*)

116. §.

Hasonló tekintetet igényel az idegen **x** betű is. Erre a magyar irásnak szüksége nints, és a magyar olvasótól kivánni nem lehet, hogy ő az **x** helyes olvasása kedvéért görög, latin, s más nyelveket sajátjává tegyen, és bár hasonló legyen a görög **ph** betű ennek nyelvünkbeni fentartása az idéztem helyen nem igényeltetik, hanem igy: Józse**f**, **F**izika iratik. Azon kép hol magyar irásban **x** fordul elő, azt úgy vélem irandónak, mint a fülbe hangzik **ksz** vagy **gz**-vel pl. kszerkszes, kszenofon, egzámen, egzekútzió, e tekintetben az elsorolt okoknál fogva Beregszászy (**) véleményéhez hajlom. Egyébiránt az idegen nevek — mint Voltaire, Schakespeare — eredeti alakban ugyan irathatnának a Tud. Társaság és Petz javalata szerént, de azon esetben a korlátoltabb olvasók méltányolhatják azok szokott olvasása módjának zárrekeszbe mellé tételét, mit sok iróink igy gyakorolnak.

(*) l. melibaei (Beel) Ungrischer Sprachmeister 9-te Aufl. Presz-burg und Pest 1805. lap 2.

(**) Versuch einer magyar Sprachlehre Beregszászi 1797 lap 10.

117. §.

Y betű magyar rendszeres betűnek nem vétethetik, bár némely időkben szinte a rendetlenségig tul használták vala azt. Nem azért, mert ha a fentebbi javaslat elfogadásával a kettős betűk, melyek utólsója rendszerént **y** vala, — kiküszöbölése, s egyszerűsitése behozatik, akkor az **y** betű szüksége nyelvünkből épen kiesik. És ekkor legfeljebb némely nemzetségi neveknek utolsó betűje irathatnék **y**-nal, inkább az ősi hagyomány tiszteleténél fogva, mint szükségből (*)

118. §.

W kettős betűje sints a magyar irodalomnak; ez is azonban némely nevek régi modorú irásában — mint Dessewffy, Tewrewk — kiméletből elnézethetik.

119. §.

h. v. j. betűk a magyarban mozgók és nyugvók, majd föltseréltetnek, olykor ki is hagyatnak. Ezek parányi mozgással képesek sokat kifejezni Vörösmarthyként, mint kő — köves — kövez — kövül. — tereh — terhes — terhel. — juh, juhos — apa, apja — kés, kési.

120. §.

A rövid hét magánhangzók a betűk sorjában föllebb elmondattak, most következnek a hosszú magánhangzók ezek: á, é, í, ó, ú, ő, ű.

(*) Beregszászy dt. dt. lap 23.

121. §.

Valamint a keleti nyelvek irása az európaiak irás modorától a betűk sürü pontozásával különbözik (*) úgy különösen a pehlvi nyelvben több betűk tsupán pontozat által kapnak átváltozást, és olvashatóságot: a szerént a magyar sem elégedvén meg a latin egyszerü irással, hol pontozatok alig léteznek, a hangok emelédését pontok és ékezetekkel jelelte ki. — Ezen pontozás és ékezés a mint egy részről szükséges és szabályos; úgy meg kell vallani, hogy ez az irást terheli, neheziti, és a mint azokból az idő sokat lehagyatott, azon elvet követve, igénytelen nézetem szerént ezen pontozat s ékezetbeli takorékosság és gazdálkodás még tovább volna vihető. Én úgy vélem, hogy ha a nyelv tudósok efféle némi újitások behozatalába egyesülnének, az által mind az irást, mind az olvasást (némely apró szabályoknak előre botsátásával) könnyebbé s egyszerűbbé és tökéletesebbé is tehetnék.

122. §.

Mem mondathatik ez tiszta újitásnak, sőt inkább a régibb szokás közelitésének: mert a mint az itt felmutatott példák előtüntetik, ama pontozatok időszak szerént nagyon változatos gyakorlattal birtak, a legrégibb iratunkban alig találtatván nehány ékezeteknek nyoma. Nevezetesen

Az 1170. év táji ismeretes hosszas latiatuk halottas beszédsoraiban igen kevés ékezet láttatik; mert abban ta-

(*) Beregsz: Uiber die Aehnlichkeit lap 86—120, 124.

láltató 226. szóban létező magánhangzók fölött nem több— tsupán 14 ékezet találtatik.

Ellenben az 1437—1441-ki Bétsi Codex 226 szavában (*) már sokszorozva 300. pontozat létezik.

1542 évről (2*) 222 szóban 103 — és igy már kevesebb pontozat számlálható, tsak egy helyen lássa iratván vonással, egy helyütt pedig az i felett pont látszik téve: egyebütt ama vonások s pontok mindenütt és egyedül tsak ÿ fölibe vannak rakva.

1599. évről a szepesi kamra hivatalos irata 224. szava fölött 105 pontozat van (3*)

1600 évről Révay László naplójában 224 szón 171 pont van (4*).

1790-től Detsy Pannóniai Fénixében (2. 3. lap) 226 szó fölött 220 ékezet számlálható. Végre

Budapesti szemle I Füzetében 226 szóban 186 pontozat tatáltatik.

123. §.

Ezen üggyel kiszedett adatok összehasonlitásából immár kiviláglik:

1., Miként régebben 1170 körül alighasználtak eleink a magyar iratban pontozást. — 1437-k táján már legszámosabb mutatkozik, — kevesebb a XVI. században.

(*) Régi m. nyelv emlékek I köt. 3. 4. lapján.
(2*) dt. dt. II köt. 52 l.
(3*) dt. dt. II köt. 270 l.
(4*) Történelmi Tár III köt. 245 l. Pest 1856

Ellenben a XVII. XVIII. és XIX. századokban is megszaporodott azok fölrakása.

2., Föltünik az is, hogy mai napig köz megállapodás, s az irásban bevett általános törvény vagy szabály nem létezvén, a magyar irás módja még mai nap is az írók egyéniségéhez képest különböző; a m. Tudós Társaság helyes irási röpirata ön elösmerése szeréntis e részben kielégitő nem levén.

3., Azt is bizonyitja ezen összehasonlitás, miszerént a magyar irásban némely ékezéseknek fogyasztása s bizonyos szabályok melletti apasztása ártalmára nyelvünknek nem válnék, sem abban zavart nem okozna.

4., Azonban eme pontozatok kivételes elhagyása irányában nem sok, tsak kevés szabály szükségeltetnék; és azon kihagyás nem is más esetekben javalandó, mint ott, hol sok kivételek elő nem fordulnak; merta kelleténél több regulák az irást megzavarhatnák.

5., A **c** betű szükségtelenül kettőztetik **cz**-re, mint ezt a deákban is olvassuk.

6., Az **i** és **j** betűk a régibb iratokban pont nélkül találtatnak. Szintén a német irásban nagy I. és J. fölibe pont nem rakatik, ellenkezvén abban, hogy a kis **i** és **j** fölött pontozat találtatik. — A hosszu **i** fölött a vonás különböztetésül állhat.

7., Gy, Ly, Ny, Sz, Zs, Ts, Ty, összetett betűk a fentebb előadott minta szerént, vagy más közakarattal behozandó egyes jegyekkel szükséges hogy fölváltassanak, minthogy ezen **y**-nos ragasztékot tsak a véletlen kötötte ama mással hangzók lágyithatása végett össze.

124. §.

Egyébiránt a ki a régibb koru magyar iratok, betűk, szókötések, és számok, viszonyai-, s változatosságairól még bővebb fölvilágositást óhajtana szerezni, olvassa meg a Régi m. nyelv emlékek I-ső köt. LII—LVIII 9—23. 279 280.— II köt. 347—354.— III köt. III—LVII lapjait.

125. §.

Hogy pedig nem tsak a fentebbi fölmutatásokból kitünő régibb iratbeli ingatagságok léteznek; de söt az újabb magyar iratok is szembetűnő eltéréseket hordoznak, a sok közül elég legyen arra némely classicus magyar újabb iróink munkáiból következő példákat bemutatni: —

Hunyadiak kora I kötet 3 és 7 lapokon **olly** — **illy**— ellenben Budapesti szemle 347 és 348-k l. **oly** — **ily**, ugy a Történelmi Tár 119 l. **oly** — különbözőleg iratik.

Hunyadiak kora II lapon fel d**o**lgozott, fel d**o**lgozni d**o**lgozat, — VI lapon kid**o**lgozását, d**o**lgozzon, igy Ipolyi is a mythologiában sok **o**ldaluság az első **o** betűt ékezet nélkül irják; továbbá ama VII lapon p**o**lczra, v**o**lt, — a Budapesti szemlében 1-ső lapon z**ö**ld, t**ö**lgy, — 2-k lapon f**ö**ld — 3-k lapon félh**o**ldat, meg**o**ltalmazni, **o**ldani, v**o**lt, röviden irva áll (*) továbbá Hunyadiban II lapon kevésbbé Budapesti szemle 352 lapján legkevé**sb**bé, de Ipolyinál keves**b**é van.

Hunyadi V lapon czel**ú**l, XI l. rosszabb**ú**l, — igeké-

(*) Ezek a rendes kimondásban hosszú hangzatuak.

pen pedig helyesen alapúl; ellenben Budapesti szemle 3 l. válasz-vonalul röviden irja, és végczéljaul. Ugyan Hunyadi 345 lap ügyetlenül, mint a Történelmi Tár 119 lapján is celul röviden irva szemlélhetők.

126. §.

Ezen hajdankortól a mai korig elsorolt számos példák nyilvánossá teszik a magyar irás ingatagságát, következlenségét, sőt olykor egy írónak magávali ütközését is. De azt sem lehet tagadni, miként ezen visszásságnak ma is sok jelei fen vannak; mely irodalmi különbözőségnek kiküszöbölése, és egy általános egészséges irási rendszernek megállapitása, s behozatala szükségessé teszi, hogy a magyar Tudós Társaság mint az irodalom és tudományosság központja e tekintetben álljon ki a sikra, és kijelentett szerény intézményével találja ki a módot, miszerént a nemzet közértelme öszpontosittatván, a többször óhajtva érintett állandó rendszer — kényszer mellőztével — létesüljön, melynek mindenki önkényt alásimuljon.

128. §.

A könnyitve kijavító helyes irás kiinduló elvét azon főtételből vélem merithetni, miszerént általános elösmerésül vétethetik az, hogy a magyar nyelvben vannak olyatén szóragasztékok, s származtatások, melyek majd minden esetben hosszu hanguak; de továbbá vannak a félék is, hol tsak kevés kivétellel szinte hosszu hanggal birnak szavaink: az ilyeneknek pontokat vagy ékezeteket rakni föl — irásban, vagy nyomta-

tásban felesleges, és mivel ezek egy két rövid szabállyal kimutathatók, a nyelv tanulók előmenetelében sem gördithetnek elő nehézséget.

128. §.

A most emlitett szabályok rendre következőkben megkisértetnek, oly reménnyel, miként azok azon ragasztékokat, hajlitás és íge viszonyitásokat kijelelik, hol az utolsó szótag — ragozás mellett is — mindenkor hosszu levén, ékezet- vagy pontozattal elláttatnia szükségtelen. —

129. §.

Mind azon főnevek, melyek **ság**, és **ség** végzetűek, vonás nélkül is hosszak levén, magok felibe ékezetet rakni nem kivánnak pl. igaz**ság**, okos**ság**, józan**ság**, munkás**ság**, tsalárd**ság**, ravasz**ság**, ember**ség**, fösvény**ség**, szerény**ség**, mivelt**ség**, undok**ság**, szelid**ség**, részeg**ség**, gyarló**ság**, vitéz**ség**, tudós**ság**.

130. §.

Ezen **ság**, és **ség** hosszú hangzatát még akkor is mindenkor megtartja, mikor abból melléknév, vagy határozó alakul, vagy akárminő ragasztékot kap pl. igaz**ság**os, igaz**ság**osan, igaz**ság**osnak, igaz**ság**ost. Ember**ség**es, fárad**ság**os, ravasz**ság**gal, gonosz**ság**ért, gondatlan**ság**ba, boldog**ság**os, ember**ség**esen.

131. §.

A részesülők jelen ideje mindenkor hosszú **ó** vagy

ó, és pontozást nem kiván pl. vár**ó**, lát**ó**, hajl**ó**, szór**ó**, fo-lyó, nyer**ö**, ken**ö**.

132. §.

A részesülő Félmult idejének **ván vén** végzete mindenkor hosszu levén, éket nem kiván pl. tanit**ván**, lát**ván**, hall**ván**, hajol**ván**, imád**ván**, rug**ván**, rág**ván**, énekel**vén**, ébred**vén**, metsz**vén**, szel**vén**, ered**vén**.

133. §.

Hasonló a részesülő jövőjének **ó** vagy **ö** végzete pl. varand**ó**, szánand**ó**, teend**ö**, forgand**ó**, adand**ó**, hozand**ó**.

134. §.

A határozatlan alaku ígék jelen módbeli

a., Félmúlt idejének 1-ső 2-k személye vár**ék** várál, és többes 1-ső személye pl. vár**ánk**, látánk

b., Az óhajtó mód egyes 1-ő 2-k személye vár**nék**, vár**nál**.

és többes 1-ő személye vár**nánk**.

c., Jelentő módban mult időben egyes 2-ik személye vár**tál**.

d., Óhajtó módban egyes 2-k személy vár**tál** volna.

e., Régmult idő egyes 2-k személye vár**tál** volt, mindezen utolsó tagok hoszszak levén, ékezet nélkül írandók.

f., Egyszerü jövő idő egyes 1-ő és 2-k személye várandan**ék**, váranda**nál**

és többes 1-ő személye váranda**nánk**.

g., Mult jövő egyes 2-k személye várandot**tál**.

h., Óhajtó mód egyes 2-k személye várandot**tál** volna

135. §.

A határozott alaku igékben.

a., Jelentő mód jelen idő többes 3-k személye **várják**

b., Óhajtó mód egyes három, és többes 1-ő s 3-k személyei várn**ám**, várn**ád**, várn**á**, várn**ók**, várn**ák**.

c., Jelentő mód Félmult idő; ismét óhajtó mód egyes három, s többes 1-ő s 3-k személyei vár**ám**, vár**ád**, vár**á**, vár**ók**, vár**ák**. Várnám-, várnád- várná- várnók- várnák-

d., Jelentő, és óhajtó mult idők többes 3-k személyei várt**ák**, várt**ák**-volt.

e., Jelentő mód régmult idő többes 3-k személye vár**ták**-vala.

f., Jelentő mód egyszerű jövő többes 3-k személye várand**ják**.

g., Óhajtó mód egyas három, és többes 1-ő 3-k személyeiváranda**nám**, váranda**nád**, váranda**ná**, váranda**nánk**, váranda**nák**.

136. §.

A szenvedő alaku Igékben

a., Parantsoló mód egyes 1-ő 2-k személye várass**ál**, várass**ék**.

b., Óhajtó mód Jelen idő egyés három személyei váratn**ám**, váratn**ál**, váratn**ék**.

c., Félmult idő egyes három személyei várat**ám**, várat**ál**, várat**ék**- és többes 1-ő személye várat**ánk**-

d., Parantsoló mód egyes 2- 3-k személye várass**ál**, várass**ék.**

e., Óhajtó mód egyes három személyei várat**nám**- várat**nál**- váratnék.

f., Mult idő mind a három módban egyes 2-k személye várat**tál**, ismét várat**tál**-légyen, — és volna.

g., Jelentő mód régmult idő egyes 2-k személy várat**tál**-volt.

h., Foglaló mód egyszerü jövő egyes 2-k személye váratand**ják.**

i., Óhajtó mód egyes három személyei váratanda**nám**, váratanda**nál**, váratanda**nék**, és többes 1-ő személy váratanda**nánk.**

k., Részesülő jelen idő várató.

l., dt. jövő — váratandó.

m., dt. félmult — váratván.

139. §.

A fel- és közép-hangu Ígék hasonló hajlitás, és meghúzásbeli szabályok alá esvén, az ékezés azokban is fölösleges, s elhagyandó a fent elsorolt módok és idők kijelelt személyeiben. Ilyenek les, szeret, int, ver, jön, megy.

138. §.

Az **ály** és **ély** szótaggal végződő nevek- keves kivétellel hoszszak levén, ékezetet nem igényelnek pl. asz**ály**, szem**ély**, vesz**ély**, kir**ály**, sir**ály**, mih**ály**, kast**ély**, szent**ély**, muskot**ály**, ap**ály**, körtv**ély**, sereg**ély**, hark**ály**, m**áj**, ny**áj**, halh**éj**, nad**ály**, eszterg**ály**, par**ély**, esp**ély**, vagy

sátorszeg (zelt pfloch) lap**ály**, hom**ály**, tök**ély**, visz**ály**.

130. §.

Hasonlók a mély hangu gyökér ígék Jelen módu Jelen idő egyes 2-k 3-k személye pl. **állj**, **áll**, **válj**, **vál**, sz**állj**, száml**ál**, vi'sg**álj**; vi'sgál.

Jegyzet kivétetnek innen e közetkezők —

a., Gerg**ely**, meszsz**ely**, teng**ely**, **mejj**, keh**ely**, korh**ely**, tég**ely**, peh**ely**, **hely**, **mely** és ezekkel összekötött szók.

b., Az **el** be végződő íge-gyök szóknak egyes parantsoló módu 2-k személye pl. löv**elj**, szin**elj**, lépd**elj**, resz**elj**, vis**elj**, tiszt**elj**, szent**elj**, ny**elj**. — Ettől eltér besz**élj** seg**élj**; kim**élj**, melyek a gyökükben lévő vonást pl. besz**él** tovább is megtartják.

140. §.

Mány, **mény**, **vány**, **vény** és **kény** szótaggal végződő nevek is hosszak pl. ár**mány**, ado**mány**, szerze**mény**, tör**vény**, fö**vény**, sö**vény**. ön**kény**, kö**kény**, tele**vény**, alkot**mány**, vagy alkot**vány**, hozo**mány**, nyere**mény**, teremt**mény**, irt**vány**, szöke**vény**, tudo**mány** állit**mány**, vete**mény**, kére**mény**, tanit**vány**, szolgál**mány**, hi**ány**, állo**mány**, szállit**vány**, telepít**vény**, sár**kány**, szak**mány**, szerződ**vény**, kordo**vány**.

141. §.

Ász, **ész** leginkább főnevekhez ragadt és ésszel foglalkodást jelentő (Vörösmartyként) szavak utótagja hosz-

szú pl. juh**ász**, méh**ész**, kan**ász**, lov**ász**, kond**ász**, fest**ész**, épít**ész**, vad**ász**, agar**ász**, lelk**ész**, költ**ész**, művész, történ**ész**, és e mellék nevek, mer**ész**, gyülev**ész**.

Jegyzet Kivétetnek Vörösmarthyként az **asz esz**-szel származott, s eszközből ragasztott nevek, melyek rövidek pl. szak**asz**, tám**asz**, rek**esz**, vál**asz**, tap**asz**, kop**asz**, rav**asz**, tsup**asz**, kuv**asz**, er**esz**. Ezek nem **ász**, és **ész**-szel hanem esz-közzel ragasztatnak mint ő elébb állitá.

142. §.

Más, **més** végzetű főnevek is hosszak pl. hallo**más**, hagyo**más**, hűle**més**, Ta**más**, nyo**más**, **más**, láto**más**.

143. §.

Ugy az **a** és **e** végzetű nevekből származtatott mellék- nevek szinte hosszak pl. el**més**, bar**nás**, tar**kás**, feke**tés**, szürk**és**, szők**és**, gyeng**és**, tréf**ás**, drág**ás**, tiszt**ás**, dur**vás**, ritkás, tsipás.

Jegyzet de a **mas mes**-be végződő mellék nevek rövidek pl. ártalm**as**, unal**mas**, engedel**mes**, szerel**mes**, kegyel**mes**, kényel**mes**, irgal**mas**, élel**mes**, félel**mes**, kérel**mes**, türel**mes**, figyel**mes**.

144. §.

A részesülők **ó ö**-be végződő Jelenje (mint fentebb érintve van) úgy a tselekvő, mint szenvedő alakban, valamint az ezekből származott főnevek is általában mind hosszúk pl. lát**ó**, látand**ó**, láttat**ó**, látogat**ó**, szeret**ő**, szeretend**ő**,

álló, állandó, váró, várandó, váratandó, várató- arató, kaszáló, szabó, kereskedő, szántó, kerekgyártó, tiszttartó, számtartó, helytartó, jóltevő, elöljáró, író, fogó, kapó, verő, kenő, kuru'soló, gondolkodó, adó, verö, lopó, tsufoló, számoló, vergődő, logató, gúnyoló, hintáló, pénzverő.

145. §.

Ás, **és** végzetű olyan főnevek; melyek az igék gyökeréhez ragasztva állanak elő, és mint fentebb mondatott nem magánhangzón végződő főnevekből származott mellék-nevek, mindenkor hosszu hangúak pl. tsapás, úszás, temetés, verés, ütés, lopás, hagyás, kapás, kötés, hasadás, repedés, fájás, szeretés, irás, rakás, adás, vevés, fonás, tűrés, alkalmazás, látás, hallás, sirás, vonás, fenés, köszörülés, gondolás, viszketés, tetszés, simúlás, simitás, repedés, repesztés.

1., Jegyzet ellenben az **as es**-be végződő mellék nevek általában röviden hangzók pl. kenyeres, lépes, mézes, fényes, könyves, kékes, veres, verhenyes, setétes, díszes, édes, fertelmes, szennyes, szenes, hegyes, hasas, üdves, kényes, mérges, nyelves, vizes, reves, neves, nemzetes, nevezetes, népes, nyüves, pénzes, pihes, széles, szeles, rühes, szives, sebes, szögletes, szentes, szükséges, szükes, teljes, terhes, testes, tetves, tsendes, üres, vemhes, inséges, nádas, sásas, rudas, szomjas.

2., Ilyenek többnyire a tulajdon nevek, szepes, kemenes, vértes, szentes, földes.

146. §.

Vá vé rag fő vagy mellék-névhez, akár határozóhoz

legyen ragasztva, mindenkor hosszu hangzatu igy: fává, kő**vé**, láppá, zabbá, hussá, tüz**zé**, szén**né**, viz**zé**, ürü**vé**, kanná, inná, vén**né**, pép**pé**, szöszszé, kopottá, mély**é**, vizes**sé**, szamárrá, sodrottá, kinzottá, únottá, bolonddá, ruttá, tsuffá, díszes**sé**, édes**sé**, mérges**sé**, nemes**sé**, örök**ké**, soká ket**té**, százzá, ezer**ré**, tiz**zé**, husszá.

Jegyzet. Itt látni lehet, hogy a **b. d. f. k. l. n. p. r. s. t.** és **z.** betűk, a mozgó **v** betűt magokhoz átol vasztották.

147. §.

A rövid magánhangzón végződő főnevek utolsó szótagjai a következő személy-ragok után mindenkor megnyújtatnak, mint az alábbi példány tükrözi.

a., Egy birtoku mély hanguak.	magas hanguak
am. om. hangzó után . m.	em. öm hangzó után . m.
ad. od. dt. . . . d.	ed. öd dt. . . . d.
a. . . dt. . . . ja	e. . . dt. . . . je.
unk . . dt. . . . . nk	ünk . . dt. . . . nk
tok, tatok	tek, tök
otok dt. . . . tok	(e-tek, ö-tök) dt. . tek, tök
ok . . dt. . . . jok	ök . . . . dt. . . jök

b., több birtoku mély hangúak			magas hangúak		
aim	hangzó után . .	im	eim	hangzó után . .	im
aid	. . dt. . . .	id	eid	. . dt. . . .	id
ai	. . dt. . . .	i.	ei	. . dt. . . .	i.
aink	. . dt. . . .	ink	eink	. . dt. . . .	ink
aitok	. . dt. . . .	itok	eitek	. . dt. . . .	itek
aik	. . dt. . . .	ik	eik	. . dt. . . .	ik

Példák fa, **fám** **fád**, fá**ja**. fá**nk**, fá**tok**, fá**jok**— fá**im**, fá**id**, fá**i**, fá**ink**, fá**itok**, fá**ik**,— gége gég**ém** gég**éd**, gég**éje**, gég**énk**, gég**étek**, gég**éjek**,—gég**éim**, gég**éid**, gég**éi**, gég**éink**, gég**éitek**, gég**éik**.

Beretva, hályha, karika, mustra, tsiga, pofa, szikra, kalitka, korpa, varga, tsizma, konyha, szalma, dinnye, medve, ketske, serte, teve, pihe, czinege, kenderike, szilva.

c., Ugyan ezek többesének 1-ő ejtése is mindig hosszu pl. beretv**ák**, kályh**ák**, karik**ák**, pof**ák**, szikr**ák**, korp**ák**, dinny**ék**, medv**ék**, ketsk**ék**, sert**ék**, tzineg**ék**, szilv**ák**.

Jegyzet Kivétetnek az **i. u. ü.** végzetű szók, ezek rövidek pl· földim, seprüim, kapuja, falum, szarum, és atya, apa, bátya, néne, ötse. (*)

(*) Tudós Társaság helyes írás lap 14.

148. §.

Következő főnevek, ha rövid magánhangzóval végződnek a helyragok előtt megnyújtatnak.

mély hangúak		magas hangúak	
1., beható	ba	1., ...	be
2., marasztaló	ban	2., ...	ben
3., kiható	ból	3., ...	ből
4., közelítő . . .	hoz	4., . . .	hez
		az **ü** és **ö** hangzóu végtag után **höz** pl. esküh**öz**	
5., határvető . . .	ig	5., . . .	ig
6., állapító . . .	on	6., . . .	en
hangzó után . .	n	**ü** és **ö** hangzóu végtag után **ön** pl. kezünk**ön**	
7., felható . . .	ra	7, . . .	re
8., leható	ról	8, . . .	ről
9., távolító . . .	tól	9., . . .	től
10., veszteglő . . .	nál	10., . . .	nél

pl. **fába, fában, fából, fához, fáig, fán, fára, fáról, fától, fánál,** — magas hangu: gég**ébe**, gég**ében**, gég**éből**, gég**éhez**, gég**én**, gég**énkön**, gég**éig**, gég**ére**, gég**éről**, gég**étől**, gég**énél**.

Jegyzet Egyedül az **ig** határvető helyrag előtt hagyhatni rövidnek a szót pl. **maig**; még ha a **lan len** hozzájárul is **maig**lan, hervad**ásaig**lan, **füleig**len, továb-

bá az **i. u. ü** végzetű szavak is kivétetnek pl. fal**u**ba, fal**u**ból, fal**u**nál, sepr**ü**ben, sepr**ü**n, sepr**ü**től.

149. §.

Ezen helyragok **ból, böl, ról, röl, tól, től, nál, nél, kép, ént, ként,** mindig hosszu hangzatúak pl. árok**ból**, kender**böl**, szamár**ról**, veder**röl**, bátyjá**tól**, öttsé**től**, ház**ánál**, fészké**nél**, játékszin**nél**, major**nál**, mi**kép**, mi**ként**. azon**kép**, százan**ként**, a**kép**, szálan**ként**, szer**ént**.

150. §.

A következő külön ragok előtt is megnyújtatik a rövid magánhangzón végződő fő és mellek név.

mély hangúak		magas hanguak
1.,	á	é
2.,	nak	nek
3.,	at. ot. t	et. öt. t
4.,	ért	ért
5.,	val	vel
6.,	vá	vé
7.,	úl. ul	űl ük
8., többes szám	ak ok	ek ök
hangzó után	k.	hangzó után k

pl. **fáé, fának, fát, fáért, fával, fává**, (mint fel-

jebb) **fául, fák**, gégé**é**, gég**ének**, gég**ét**, gége**ért**, gégé**vel**, gég**évé**, gég**éül**, gég**ék**, — gyeng**ének**, reny**hével**, tark**ának**. görb**ét**.

1., Jegyzet A főnevek mellett álló **é** ragok, úgy egyes mint többes számban mindig hosszak pl. madár**é**, madarak**é**, tsont**é**, tsontok**é**, fő**é**, fők**é**, láb**é**, lábak**é**, in**é**, inak**é**, kéz**é**, kezek**é**, tsin**é**, tsinok**é**, daru**é**, darvak**é**, hordó**é**, hordók**é**, hamu**é**, hamvak**é**.

2., Kivétetnek az **i. u. ü** végzetű, és **ért** előtti hangzók pl. penz**e**ért, váltság**a**ért, kap**u**ért, kap**u**é, kap**u**val, püspök**i**é, püspök**i**ért, tsengetty**ü**é, tsengetty**ü**ért, tsengetty**ü**re (*)

151. §.

Ul, ül végtagokat, ha határozók rövid hanguaknak vélem Petz Gyulával, ki (2*) az **ul. ül** határozó képzőket rövideknek tartja számtalanul, magyarul, szegényül.

A magyar Tudós Társaság idézett helyes irás 20 lapján igy ir: német**ül**, deák**ul**, roszsz**ul**; azonban 38-k lapon az **ul. ül**lel végződő határozókat röviden, s váltva hosszan is irhatóknak állitja igy: roszsz**úl**, és roszsz**ul**.

De talán minden szóhatározó **ul. ül** végtagja helyesebben vétethetnék rövid hangunak, azon okból is, hogy ez által a mértékes verselés könnyitése mellett az ígék a szóhatározóktól — hol végzeteikben egyeznek, tüzetesebben megkülönböztethetnének pl. bolond**ul** tette, ez rövid,

(*) Tudós Társaság 17 lap.

(2*) Petz magyar nyelvtan 171 lap.

majd megbolondúl bele, az íge itt hosszu, — bátortalan**ul** állott a tsatában; — elbátortalan**úl** a sok rossz hir miatt, — formátlanul rajzolták-le — az éhség miatt képe elformátlanúl, — kedvetlen**ül** szóla — elkedvetlen**ül** a rossz bánás miatt. —

A határozókra példák: roszsz**ul**, méltatlan**ul**, gonosz**ul**, kevély**ül**, szerb**ül**, német**ül**, ráadás**ul**.

152. §.

Az **it**-be végződő ígék végtagja mindig hosszu, mely tagnak hosszu mértéke az ige hajlításaiban is megmarad, és vonásos **í** vel irandó pl. vir**ít**, vir**ít**ok, vir**í**tassz, virítunk, virító, virítani; — sántít, simít, számít, ritkít, sürjít, vonít, taszít, gyakorít, állít, alapít, épít, aljasít, veszít, lázít, görbít, visít, fiusít, gombolyít, rövidít, homlít, tsitít, könnyít, nehezít, pirosít, kábít, sebesít, szépít, rútít, tsúfít.

153. §.

Midőn **az**, **ez**, elhagyva a z-ét rövidül, akkor hiányjelt szoktak felibe rakni, mint a m. Tudós Társaság is mondott íratában meghagyta, — de mivel ezen **a** és **e** betűnek semmi más értelme a szó határozáson kivül nints; mert mikor indúlatot jelent, akkor **h** val **ah** iratik, mikor pedig **e** kérdést jelel, akkor kérdő jegygyel áll, s kiesmerszik a kérdés, és e szerént mindig tudva van, hogy az nem egyéb, mint a megrövidített **az** ez: úgy vélém semmi zavart, vagy két értelműséget nem okozna az irodalomban, ha a hiányjel elhagyatnék is. Ezt igy is követik némely újabb iróink, s grammatikusaink, mint Petz, és Debreczeni grammatika.

154. §.

De ezen szóban **ugyanaz**, **ugyanez** a **z** betű a mással hangzó előtt is rendszerént kimondatik, igy: a ki szeret, **ugyanaz** jót is tesz veled. — Elment a kertbe, és **ugyanez** körül nézte a várat is. — Az oka a lesz, mert ott a kimondásban a névmássa után egy kis szünet látszik közibe tsúszni.

155. §.

Mint a Tudós Társaság **stb**-ét helyesen ír, ugy a **p: o:** helyett is pl. alkalmasabban irathatnék, ha bár egy tsekély pontotska megkiméléseért is.

156. §.

A kérdő **e** jelnek leirása-, és kimondásában különbözők a vélemények. A m. Tudós Társaság azt rövid hangzatunak, és az előtte álló szótól kötő jel által elválasztandónak ajánlja. — A kötő-jel arra való lenne, hogy az ígék félmultja egyes 3-k személyétől a kérdett szó megkülönböztessék pl. szerete-amabat, ettől szerete? amatne. — Rövid **e**nek azért mondatik, hogy az **é** határozó ragtól különbsége legyen, pl. lactis tejé, ettől tej e? an sit lac? megkülönböztessék.

157. §.

Sztantsits Mihály ezen szabályt ellenzi mondván, hogy a kérdő **e** a kiejtésben a ragasztéki **é** től elnem különithető, s meg nem különböztethetik a kötö jel által; mert

ezt a hallgató úgy — mint az olvasó — nem láthatván, bizonytalanságban hagyatik. Hogy tehát a kérdő **e** a ragasztéki **é**-től megkülönböztessék, szükségesnek véli a kérdő **e** felibe tompa hangjegyet tenni, a mikor aztán az előtte álló szóval bátran öszveirathatik, igy: vettè? vettekè? De az nem áll, hogy itt a dolog a kérdő jel által eligazíttatnék, mennyiben az tsak a mondat végén sok szavak közbe jötte után rakatik-fel pl. van e neked sok könyved? sok pénzt viszcsze a vásárra?

158. §.

A Tudós Társaság véleményét a kérdő **e** rövid volta irányában osztom, igy lehetvén tsak az **é** hosszu ragasztéktól azt megkülönböztetni. Összeirni pedig azt az előtte álló szóval hibás állitásnak tartom azon okból, mert úgy az olvasó e kettőt szerete, a kérdő szeret-e? től bajosan különböztetheti, tsak a mondat végén látszó, kérdő jel után esmerhetvén ki az olvasó a különbséget. És mivel az eddigi szokás szerént a kérdő jel mindig a mondat végére függesztetett, addig az olsvasó a kérdés jelenlétét nem sejdithetvén, a kellő kérdési hangnyomattal a halgatót figyelmeztetni, és a kérdést kihangoztatni elmulasztja, mi által a tiszta értelmezésben némi zavar, vagy kétely szokott közbejönni.

159. §.

Alig ha nem jobb lenne a kötjel kihagyásával a kérdő **e**-t külön választva irni, és a kérdés jelenlétét mindjárt a mondat kezdetén kitüntetni vagy — ha jelen áll? —

a kérdő mellé a kérdő jelt rögtön föltenni; — vágy ha ez (mint sokszor töntének) hallgatagúl kimarad — egy a kérdés kifejezésre alkalmasnak itélt szó után ugyanazon kérdés jelét beszúrni czélirányosabbnak vélném, mint azt a mondat végére elhalasztani, és figyelmezőt a mondat valódi értelmezése fölött kétségbe, olykor zavarodásba is hagyni.

160. §.

Ugyan ez állhatna talán az indulat-jelentő jegyek fölrakásának sorozata irányában is.

161. §.

Az ígékre nézve megjegyeztetik még, hogy azok némely hajlitásaiban az **e** betűnek **ö**-veli föltserélése óhajtandó volna. Mert a nélkül a mély hanguak jelenidejei többes 2-k személyével, mi pedig okvetlenül megkülönböztetést szükségel, e szerént amatis szerett**ök**, amaverunt pedig szerett**ek** alakban helyesebben irathatnék.

162. §.

A főnevek többes első ejtegetése kérdésbe hozható, miként kellene helyesebben irni s mondani, mert most azoknak **a** és **o** betűkkeli irása különbözőképen és határozatlanul történik. Erre nézve némelyek azt javasolnák, hogy az **a**. **o**. **u** magánhangzók, és azokhoz szító **i** vegyenek **a** betűt a többesben, igy pl. dob**a**k, bab**a**k, kaláts**a**k, szatóts**a**k, áts**a**k, gráditsa**a**k, Rácz**a**k, láncz**a**k, szág**a**k, nagy**a**k, agy**a**k, kamat**a**k, kondor**a**k, fertály**a**k, korm**a**k, fark**a**k,

karámak, sarkak, gáliczak, paplanak, papak, karak, kárak, porak, rakásak, tanátsak, bársonyak, szúronyak, dohányak, botak, nyomak, vastagak, párak, araszak, kamaszak, komótak, azak, kobozak, panaszak, pitypalatyak, paréjak, számak. —

De úgy látszik, hogy a midőn a tétovázó nyelvszokást egy hurra, s bizonyosabb rendre akarnók rendnélkül tsigázni; akkor a széphangzást (euphoniát), mely pedig a ragokban is nagyon figyelmet érdemlő — szem elől elvesztenők. (*) Ugy tapasztaljuk közelébbről vi'sgálódva, hogy a-ma ragokban a nyelvszokás némi megszokott rendet hozottbe, mert pl. **o** betű helyébe **a** betűt alig rendezett, pl. nem mondatik igy: dobak, kondorak, szatocsak, kormak, porak, bársonyak, botak, nyomak, gonoszak, kobozak. — Ellenben **a** után **o** betűt helyhetve, széphangzással egyezőnek találta pl. babok, szatótsok, átsok, piaczok, lánczok, szagok, papok, karok, károk, tanátsok, vastagok, araszok, párok, kamaszok, azok stb. — igy ha sorra vesszük, úgy tapasztoljuk, hogy a kérdéses többesek ragjai **a. o. u** betűkkel szinte eszélyes változtatással tseréltetnek föl, s nem épen

(*) A Debrecz. grammat. 71 — 74 l. hosszasan vitatkozván e pontról, azt elhatározni nem birja, de ezt az ujabb nyelvészet úgy döntötte el újabb iróinknál, hogy az **ak**, **ok** többest annak ragasztékos többességétől **uk**ra változtatja pl. láb**ak**, raggal láb**uk**, váll**ak**, raggal válluk, vagy váll**ok**, szárak-szár**uk**, vagy szár**ok**. — Az ilyet pl. öröm**ök**, raggal öröm**ük**, körm**ök**-körm**ük**, het**ek**-het**ök**, vagy het**ük**, szel**ek**-szel**ök** vagy szel**ük**; por**ok**-por**úk**-irja.

véletlenül; a honnan abban javalat szerü és könnyüded változtatás vaktában nem tétethetik.

163. §.

Hasonló észlelet alá vonható azon állitás is, miszerént az **e. ö. ü. u** s hozzájok szító **i.** a többesben **e.** betűt fölvenni javaltatik, ebből némi képtelenség láttatnék fölmerülni, mert igy pl. az **u**-ba végződő **kapu** többese kapu**ek**, szap**u**-szapu**ek**, sut**u**, sutu**ek**, szivatty**u**, szivattyu**ek**, fürgetty**ü**, fürgettyü**ek** lenne. Valamint az **ö**-be, s **ü**-be végződők sem vesznek-föl **e** betűt, megmaradván az ő hangzójuk pl. léptsö-lépts**ök**, kénes**ö**-kénes**ök**, szerz**ök**, vet**ök**, lejt**ök**, hever**ök**, kever**ök**, gonosztev**ök**, vés**ök**, fürgetty**ük**, tsengetty**ük**, kösönty**ük**.

164. §.

An. on. en. ön szótagokat a szók végén minden határozók- és részesülőkben némelyek kettőztetett **nn**-nel irják. — Beregszászy pedig ezt két képen irja (*) elébb igy: lassa**nn**, módo**nn**, okosa**nn**, böltse**nn**, elmése**nn**, serénye**nn**, ritká**nn**, gyakra**nn**, tizenegygye**nn**: és még is ő ugyanott a mellék névből fomált határozókat egy **n**-nel irandóknak állitja, mint: hasontala**n**, méltatla**n**, ártatla**n**, kénytele**n**, véghetetle**n**, véletle**n**, hirtele**n**, de ellenben az újabb irók, és a m. Tudós Társaság is (2*) azt egy **n**-nel kivánják iratni. Nem lehet tagadni, hogy halk beszédben, és

(*) Beregszászy Versuch lap 59. 148. 154. dt. 76. l.

(2*) Tudós Társaság helyes irás lap. 20. 38.

mikor az **n**-net mássalhangzó követi, az egyik **n** alig is hallható. Itt tehát az a rend lenne talán követendő, hogy a határozókban és részesülőkben egy **n**-net kellene írni igy: bátra**n**, szépe**n**, hasznosa**n**, irásba**n**, gyakra**n**, emlitetvé**n**, kérvé**n**, fogvá**n**, rántvá**n**, — de azonban hol rajtalételt jelentő a**nn**, e**nn**, o**nn**, ö**nn** fordul elő, ott két **nn** irása helyeseltethetnék pl. a gépe**nn** állott, — vize**nn** úszott — száno**nn** ült — szekere**nn** futtatott, be**nn** lakott, fe**nn** járt azo**nn** állott (*)

165. §.

Két magánhangzó közt sokszor oly hézag marad, mely fattyu, vagy igazi **j** által (jod furtivum positivum) szokott kipótoltatni. Ez a hézag pedig ott esik-meg, hol az **e** és **i** a szomszéd magánhangzókhoz nem simulnak pl. táblájé, hazaji, mi-j-ólta, fia-j-im. Az ilyen **j** már — mint rendszerént a szó valóságára nem tartozó, de a tisztán s halkkal tett beszédből ki is maradó — az irásból kiszokott hagyatni

166. §.

Ezen **j** ki nem maradhat az ilyenektől pl. e**j**éndek i**j**ándok, mennyiben az a részesülő félmult idejének **v**-jéből származni látszik (evén, iván). Mely v. mutatkozik is ezekben: ro**v**andó, fö**v**endő, jö**v**endő, szö**v**endő, — és ezen magánhangzó ha napkeleti módra iratnék, tsak ugyan **v** betüt venne föl.

(*) Ezen **nn** igy $\bar{\text{n}}$ nem irathatik, mint a Debrecz. gramm. ajánlja, nyereség benne nem levén (lásd 11. lapon)

167. §.

A hányszor ezen **j** a két magánhangzó között a harmadik személy ragasztékában tisztán hangzik; mindannyiszor ki kell azt még a többesben is irni, pl. fá**j**a, kévé**j**e, fá**j**im, fá**j**id, fá**j**i; igy lehet a főnevet a melléknévtől megkülünböztetni pl. erdőm fá**j**i, **faiepe**rj — ifjúság tanitó**j**i, tanitó**i** tiszt — gazdá**j**i számadások, — gazda**i** intézet; kamara pénzverő**j**i, pénzverő**i** szabály.

168. §.

Valamint az igében a 2-k személy rendes raga a **j** gyakran kimarad, és a tör'sök végbetűjéhez alkalmazkodik, mint keres-**j** helyett kere**ss**, vadá**ssz**, zu**zz**; továbbá ront-**j** köt-**j**, lát-**j**, ad-**j**, te**gy**e. d helyett ronts, köss, kösd, láss, lásd, add, tedd; az **ik**-esekben pedig tet**sz**ék, lát**sz**ék, helyett te**ss**ék, lá**ss**ék; — a mint ismét **t** helyett ezekben szalasz-**t**, tani**t**, fes-**t**, — szala**ssz**, tani**ts**, fe**ss**; **sz** helyett ebben hi**sz** vi**sz** **gy** vétetik föl imigy, hi**gy**, vi**gy**, vi**gy**ünk (*): úgy vélem azon hasonlóság fonalán ezen **t.** betű a parantsoló mód 2-k személyéből a szép hangzás, folyóbb, és könnyebb kimondás kedvéért is bátran kihagyathatik, ily képen: fordi**sd**, taszi**s**-d, homli-**s**-d, számi**sd**, káromi**sd**.

169. §.

Azon határozók, melyek a főnévvel, vagy igével elől olvadnak össze minden kötjel nélkül kaptsoltatnak egy-

(*) Tudós Társaság helyes irás 29. 30 lapon.

be pl. **ki**ment, **megv**ert, **ellá**sd, **megta**núlt, **elv**ált, **bele-olv**adt: ellenben ha azok utól állanak, elválasztva ugyan, de kötjel nélkül irandók pl. menj ki, verd meg, lásd el, tanúld meg, válj külön, olvaszd bele. Ezt újabb íróink szinte egyetértőleg igy irják.

170. §.

Nem követendő Beregszászy (*) irás módja abban, hol ő a hason nemü összetett betúket kettőztetve adja, mint fü**tsts**, gyú**tsts**, gyü**tsts**, meszsze, fennt, legfe**ntt**ebb, legme**szsz**ebb. — A Tudós Társaság rendi szerént (2*) ez helyesebben igy iratik: me**ssz**e, vi**ssz**a, kirá**lly**al: mulasszon. Ezt követve nem látszik szükségesnek az egynemű betűk kettőztetése ott, hol szószármaztatás rendén 3. s 4. mássalhangzó betűk összejönnek pl. tö**bbsz**ör, fesle**tts**ég, kapo**tsts**al, gala**mbb**al, keve**sbb**é, Mert valamint a feljebbi példákban egy betű kiugratik, sőt a Tudós Társaság 18. lapja után a két hasonló mássalhangzón végződő nevek **val vel** ragból a **v** betűt kiugrathatják, mint tse**pp**el, me**ll**el, 'su**pp**al, koszttal, go**nd**dal: eképen ama mássalhangzókból is kihagyathatik az egyik egyforma betű, s igy irathatik tö**b**ször, kevés**b**é, kapo**ts**al, galam**b**al, dom**b**al. — (3*) És valóban a szokásos kimondás is ily esetekben egyszerü han-

(*) Differtatio de natura liugvae magy. Beregszászy lap 36. 42.

(2*) Tudós Társ. lap 10.

(3*) De ez bővebb eldöntést igényel, mert ellenkezőre mutat az, hogy pl. lá**bb**al, szá**nn**al, va**jj**al — hibásan áll igy lá**b**al, szá**n**al, va**j**al.

got szokott a fülnek vissza adni. — Mi féle betű kiugratások, főleg az ígék régmultjában mindennapiak, mint fentebb is emlitve van pl. mon**dt**am, kül**dt**em, vé**dt**ék, fara**gt**am, sza**bt**am, a**dt**am, kere**st**em, kapa**rt**am, fo**lyt**, vo**lt**, melege**dt**em, hidege**dt**em, dideregtem, haragu**dt**am, esküdtem, nyugo**dt**am, alku**dt**am.

J e g y z e t Azonban a hol két értelem fordulhat elő, ott a mult idő 3-k személyében kettős **tt** megtartható pl. vár**tt**, exspectavit, vár**t**, arcem, megbán**tt**a indoluit, bán**t**a laedebat, — szán**tt** doluit, szán**t** traham, és arat, megköszön**tt**e gratias egit, köszön**t**e salutabat. Ez ily válságos rendkivüli kivételeknek példái gondosan kiszemelendők, és főleg a nyelv tanulóknak elő terjesztendők lennének. — Ily esetben néha kötjel is szükséges pl. menj-be, intres, menybe in coelum, fene cancer, fen-e? acuit ne?

171. §.

Nem helyesen látszik Beregszászy (*) állitani, hogy a közép ígék tselekvőkké változtokban a **d** betűt **z**-vé változtatják; mert ezek **aszt** és **eszt** ragot vesznek föl, és Vörösmarthyként inkább az **esz** ragból vehetik származtatásukat, Ilyenek olva**d**-olva-**szt**, mara-d-mara-szt; — nem olva**z**t, vagy mara**z**t, ije**szt**, koppa**szt**, fogya**szt**, táma**szt**, téve**szt**, raga**szt**, sülye**szt**, fula**szt**, senyve**szt**, fonnya**szt**, repe**szt**, loha**szt**, terje**szt**, ára**szt**, terme**szt**, vála**szt**, szaka**szt** (2*)

(*) Beregszászy Versuch lap 109.
(2*) Petz magyar nyelvtan lap 170.

172. §.

Ezen rendhagyó és hiányos igék: **lesz**, **tesz**, **vesz**, **visz**, **hisz**, kettős **sszet** a gyökökbe nem kivánnak, de nem a jelen és jövő idők 2-k személyében sem, hol leszesz, kérendesz, leendesz irandó (*) Beregszászy ez ellen sokat vétett (2*), ki igy ir; kérendeszsz, lejendeszsz, várandaszsz, növendeszsz. Ki azonban a **nö** ige hajlitásában ön szabályától eltérve a Jelenidőkbeli 2-k személyt igy: **nösz** irja, nem **nöszsz**. — Továbbá ugyanő a jelen és jövő időkben saját mintájában a 2-k személy vág**sz**, vágánda**szsz**, hi**szsz**, adja, holott vág**ol**, vágánd**ol** is van, mi elhallgatható tőle nem vala. Ezen példákszerént gond**ol**, nyugsz**ol**, alsz**ol**, játsz**ol**, feksz**el**, haragsz**ol**, tseleksz**el**.

(*) Tudós Társaság lap 35 és Petz lap 136 és 152.

(2*) Beregszászy Versuch einer magyar. Sprachlehre lap 125 129. 132. 134. 138. 141.

HARMADIK SZAKASZ

FÜGGELÉK I.

A., Némely elavúlt, s felujdonitható magyar eredeti szavak sorozata (*)

1. Alság, dolus csalárdság, (lap 77. 82. 88.)
2. Álnalkodnak. insidiantur, lest vetnek (43.)
3. Álnalkodván alkalmas napot, kiszemlélvén, kilesvén (8)
4. Bemenvéjek ingressi (1.)
5. Bizvaiok. Confidentes (15.)
6. Csajva. bruchus. cserebogár.
7. Megdiadalmazni magát. Se vindicare (14. 34.) megboszúlni.
8. Kierede. egressa est. ausgebrochen (1)
9. Eresztvény. lucus, nemus, liget, berek (8. 24. 126.)
10. Fek. situs. táj. ezfek. északｍ (7. 12.)
11. Ét. manducatio evés (75.)
12. Egyembe. Simul. Unanimiter.ma egyetemben (2. 8.)
13. Egymenden. Unusquisque mindenki (20)
14. Faragvány. Simulacrum. Sculptile. bálvány (58 123.)

(*) Ezen szavak a Bétsí Codexből szedettek ki. Lásd Régi magyar nyelv Emlékek I kötetét 230—280. lapig Buda 1838.

15. Megfeg Corripiet ma megfed. (125)
16. Megfesletni követ, dissolvere, fejteni (80 129)
17. Fitma, praeputium.
18. Folyók, Cursores, veredarii, kurirok (28. 33)
19. Forbátlat vicissitudo, viszontagság. (11)
20. Megforbátlat retributio, megtérítés, tromfolás. (97)
21. Forbátlani Compensare, kipótolni, visszadni (57. 107.)
22. Foszlat praedatio, praeda (16. 22. 34.)
23. Gyakrola percrebuit, hirül esett (2)
24. Gyakorlák házát, frequentabant domum suam (84)
25. Háborolat Conturbatio zavarodat. (37)
26. Hatalmazik praevalet, felülmulja (81. 99. 134.)
27. Heit. Stultus bolond, heitság (97) bolondság.
28. Hiedelmezet. refocillatio 12. meghiedelmezék magokat Se refecerunt. (11)
29. Higek. fülbe való inaures (16)
30. Hirtelenkedet furor, impetus. (8. 14. 21. 25.)
31. Hol aurora, holval levén facto mane, reggel (4)
32. Igazolat. justificatio, justitia (50. 75. 98)
33. Kénkén sponte, kényként (13)
34. Kizlelet. Suggestio. Conatus svasio (42. 35. 122)
35. Kizleli ötet Svadebat ei, javalá neki (45)
36. Kösöntyü. monile, drága ékszer (92)
37. Monnal quasi mintha (3. 9. 40. 134)
38. Monnaik. uterque, mind a kettő, mindketten.
39. Monnon. Ambo. kettő, ketten (1. 84) monno kezeddel, mind két kezeddel. (4)

40. Monnokról. de utroque mind kettőről (37)
41. Ragadat. rapina, praeda. fozlat (8. 9. 14)
42. Rezzezt Concitat (81) rezzesztétek provocastis (53)
43. Rütet extasis. Nem beszél elmének rütetében non loquitur in extasi (128)
44. Sietelm festinatio (61) sietelmezvén properans (81)
45. Zerkenni Concumbere (84) zerkegyél mi velünk assentire nobis (85) simúlj hozzánk.
46. Szorgalmazat Cura (26)
47. Megtökéleni Consummare, bevégezni, véghez vinni (17) megtökéljem perficiam (19)
48. Töretet Corruptio elrontat (121) Töretetes Corruptibilis elrontható (46)
49. Utólja, mint hátulja, utóljokat megölöm novissimum eorum interficiam. A napoknak utóliban in novissimo dierum eorum (115. 124)
50. Valal, possessio (13) vallani habere (77). Urat vallok habeo dominum (1. 2) vallasz habes (78)
51. Vatale lagena, kulats.
52. Vigaszt sanat, meggyógyit.
53. Alázott vala subjugaverat. engesztele, hódita (6. 8)
54. Intselkedetes álsággal, dolus (77. 82. 88)

B., Kinisy Pál özvegye 1513-ki imádságos kötetéből kijegyzet elavult szavak Régi magyar nyelvemlékek II kötete 4. 10 lapjain.

1. Emik, szopik, „ó bóldog emlők, kiket emék atyjának böltsessége“ (5 lap)

2. Emletni, szoptatni „tulajdon tenned emlőddel emletel“ (5)
3. Hagyapás, arczúl csapás, hagyapni pofonvágni, másutt köpés sputum (5)
4. Joglatni, méltatni „joglass énnékem méltatlan, és bűnös szolgáló leányodnak“ (6)
5. Közel proximus, felebarát „Istennek és közelőmnek szeretetit“ (6)
6. Sziveént azáz szive szerént, a bétsi codexben vérént (7)
7. Város szerte, mint ország szerte (85)

C, A Tátrosi másolatban 1437—1441 tájiból Jászay Pál és Döbrentey Gábor által kiszedett némely elavult szavak (Lásd Régi m. nyelvemlékek III kötetben 267—336 lapokon.)

1. Derhenyő. Serenum. derhenyő leszen mert verhenyő a meny (49)
2. Ellen Contrarius a szél ellen vala. Erat Contrarius ventus (46)
3. Em (röviden eszem) emtél, suxisti 154. szoptál, vagy is ettél, emők, lactantes szoptatók (60). 1577 nints mit emnyk (emnük) 1606. Illésházy: „adjanak emnik (enniek). Igy a temetési beszédben“ ki napon emdul (emdöl, emdel, ejendel)

4. Fuvatag procella szélvész. szélnek nagy fuvatága procella venti (144)
5. Gyermekded, infans, csecsemő. gyermekdedség infantia (126)
6. Gyöngörit, involvit göngyölit (238)
7. Hagyomány, repudium (régen megválás) ma traditio.
8. Hasonl assimilat, és simulat. Kihez hasonljam, kik ön magukat igazaknak hasonlanák (37. 141. 177)
9. Hasonlatik assimilatur. ne akarjatok azokhoz hasonlatnotok (26. 37. 57. 29)
10. Possidet **hat.** Se eskedjél te fédre, mert nem **hatsz** egy fürtöt fejérré tenned, avagy feketéjé (24) — ákom — bákom betűk. — Mit sem adott rá.
11. Hatalmazik, praevalet, invalescit. És ők hatalmaznak vala. At illi invalescebant (50. 184)
12. Hompolyg volvitur, volutatur. — Homp volumen, hompolni, felhompolni, felhányni (102. 51)
13. Iga jugum. Öt iga lovat, 5. zug pferde. Járom, joch megkülönböztetendő (163) innen igás ló.
14. Igazúl justificatur. igazoltatol justificaberis (40. 141 171)
15. Igazulat, justificatio (122)
16. Ivöltet vagy üvöltet clamor (191)
17. Káromlat, blasphemia. káromkodás (40. 47)
18. Kérdezet, kérdőzet, quaestio. kérdés helyett (195)
19. Ket röviden két helyett (51. 53) igy **szek, kes, het kez, nev, szel** (6. 4. 110. 117. 125. 141)
20. Keves, röviden, nem kevés, modicus (31)
21. Kohnya, Bétsi Codexben konyha, ettől koh, kov.

22. Közlet spatium köz, nagy köz van közöttünk 168.
23. Kurtábbít, rövidít. breviat (67) kurtábbodik.
24. Látat, visio, visus, visitatio. te meglátatodnak (most látogatásodnak) idejét. tempus visitationis tuae (51. 132. 175)
25. Le és alá különböztetik, aláhajtván ön magát, inclinans se deorsum, es esmeg lehajtván ön magát, et iterum se inclinans, a deorsum nélkül (209) a napkedeg kezdett vala lehajlani. dies autem caeperat inclinare (147)
26. Lejtő descensus lejteni descendere (175)
27. Lehet licet, bár helyett, valamit kérendesz, **lehet** én országomnak felét (94)
28. Lelet, langvor, leletezik, leletezet, aegrotatio (83 140 30)
29. Lét napja, dies natalis. Ő léte napján, die natalis sui (94)
30. Megé, megől retro. én megém, retro me (99) elmenének hát megé, abierunt retrorsum (233) ki hát megé néz, respiciens retro (150. 170. 142)
31. Menekedet, excusatio (mentség) 228.
32. Menyez, desponsat házaskodik. Ő neki menyezet nehézkes feleségével. desponsata sibi praegnante uxore (126. 17. 123) menyekezik (közép ige) menyekezet, nuptiae, menyekező (61. 159)
33. Múl praeterit. elmuljátok Istennek minden Itéletit, pacteritis omne judicium dei, és látván őtet, elmúla, viso eo praeteriit, pertransiit (152) mikor hallaná a gyülekezetnek eleve múltát, audiret turbam praetereuntem (173)

34. Müvelkedet factum opus (20. 36. 195)
35. Naggyal inkább multo magis (173)
36. Or fur tolvaj (215) orságot ne tégy, ne lopj (172)
37. Ötlik funditur, elötletik effunditur.
38. Rez-ed, movetur Rezzeszt concitat rezzeszték a gyülekezetet. Concitaverunt turbam (118. 152)
59. Serzik offendit. Ha ki nappal jár, nem serzik meg siquis ambulaverit in die, non offendit (217)
40. Szérez, megszerez. Constituit, componit, ordinat mert es én hatalm alatt szerzetett ember vagyok, nam et ego homo sum sub potestate constitutus (29) mert mind ő javin szerzi őtet qvoniam super omnia bona constituet eum (69) sokak akarák szerzeniek ez állatoknak mondékit, multi conati sunt ordinare narrationem rerum (122. 157. 159). Megszerezd az almát, pótold meg. — Megszerezni Comparare.
41. Elszúnyt, vagy elhúnyt, néhai NN. úr [350]
42. Szüköslik, indiget. Nem szüköslik, non indiget [223] ezek nélkül szüköslötök, his indigetis [158]
43. Tartat, observatio. nem jő Istennnek országa tartattal, non venit Regnum Dei cum observatione [szemmeltartva] 170.
44. Többít adauget, többíjjed-meg adauge [169]
45. Megujjulat regeneratio [56]
46. Váltani, megváltani. eliberare, reluere, zálogból jószágot. Változik, a Töröktől 600 fton változott ki.
47. Vásárhely forum piacz. Vásárhelyt inforo [111]

48. Vehm, vehem, vehme. pullus asi ıe. egy szamár veh-
métt, pullum asinae [175] meglelék a vehmet ál-
latta, invenerunt stantem pullum [dt.] és ő ruha-
jokat a vehemre hányván, et jacentes vestimenta
sua supra pullum [175. csitkó]
49. Verő-veríték sudor, és löt ő vereje, miképpen vérnek
cseppenete. et factus est sudor ejus, sicut guttae
sangvinis [183] verő-fény] verőít sudat. innen
veríték.
50. Veszedelmczik periclitatur. veszedelmeznek vala peri-
clitabantur [144]
51. Vigazik, sanatur. vigaszt, sanat [29. 32]
52. Villamodik, illuceseit, hajnallik [170. 209]
53. Birólkodik, biróskodik, biróskodtának idejében [129]

II. Elavúlt szókötések.

1. Hajdan sok gyök- valamint származtatott-szók rövid hangúaknak irattak, melyek ma hosszú hangúak pl. szél, ventus, vész, periculum, procella, vér sanguis, rez, rész pars, én ego, ért pro propter, értünk, érettünk, es pluvia, juramentum, érteni, értelem értenének, nel apud, nelkül, nálkül sine, értz aes, mindezek rövid hanggal irattak. Az estől [juramentum] eskü, esküdt, esketni [R. nyelvemlék I k. 263 lap] esset pluviam [57. 103 lap]
2. Ketté szakada felől mend el aljáiglan, á summo usque deorsum, es jövenek mind el hozzaiglan et venerunt usque adipsum [120. 133] III kötet.
3. A városból el kimene, abiit foras extra civitatem [60] követi vala ötet mend el be, secutus est eum usque intro. el kivettetett, mittetur foras [150] III k
4. És midőn hallaná a gyülekezetnek eleve multát. Et cum audiret turbam praetereuntem III k. [173]
5. Eleve futván praecurrens [173] Eleve menni transire [31] III k.
6. Tenger elve trans fretum [49] Jordán elve, trans jordanum [55] Jordánon túl III k.
7. Beszéllettem legyek, locutus sim [233 Ő beszéllette, illo loqvente 32. 51. beszélvéjek loqventes 51 III k. nem tudom mit láttam legyek [Dániel I kötet]
8. A kérdő é? hosszan íratik a Tatrosi másolatban, és azon

szó után, melyre a kérdés irányoztatott, a mi fentebb itt is javasoltatik e szerént: Tudjátok e? mert a pogányoknak 58 nemde? két verebek adatnak egy fél pénzen é nonne? duo passeres asse veneunt. Nemde? a jeles bűnös müvelkedetbeliek es teszek azt é nonne? et publicani hoc faciunt 25 esmerted a parantsolatokat é? praecepta nosti? 105.

9. Fog és vol, vagy val habet értelmű, emez a vólni — tól. De tü látiatok ingyen poenitentiat sem fogtatok, hogy osztan hinnétek neki. Vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea ut crederetis ei [61] III k. — E német kiejtést hat sich zu rechtfertigen, ez teszi- ki — ki fogja magát menteni.

Val habet [24] ördögöt val. daemonium habet. világot vallotok, lucem habetis 222. nem valnak, non habent 193. menekedetet nem valnak, excusationem non habent [228] nem valvád menyekező ruhát, non habens vestem nuptialem [52] valálokat valló habens possessiones 105.

Vall fatetur, és val habet közt nints különbség. tanoságot valnak, testimonium perhibent [201. 216] vallok tenéked confiteor tibi 151 vallotok tanoságot, perhibetis testimonium [195]

Jegyzet Azt vallom neked, azaz tanusitom. Megvallotta a dolgot. Confessusest, megvallotta a kárt, habuit damnum. Ezek ma is szokásban vannak.

10. Önnön, ipsemet. Önmagát elveszesse, és önön magának veszedelmet tegyen. Se ipsum perdat, et Sui detrimentum faciat 148. önön belé fordulván in se reversus (165) — fényesél meg engem tennen nálad clarifica me apud temet ipsum (231) tünön tőletek a vobis ipsis (160) tünön magatoknak vobismet ipsis (60) III k. münön magunk halljuk (198)

11. Ra, secundum, ne akarjatok itélnetek orcára, nolite judicare secundum faciem (207) ne akarjad állajtanod mű nemzetünket Istentől meghagyatottnak.

12. Se, ne, neque. Hogy ne látnának valaha szemökkel, se fülökkel hallanának, se szüvökkel értenének 42. nem irtak régen ismételve a **se** után **ne**-t, mint ma — Ez visszaálitható lenne az irásba.

13. Sem, neque. A hol csak egy tagadás van, ott **nem** a **sem** után nem tétetett hajdan. Mert **nem** hogy valaha ő szavát hallottátok, de **sem** láttátok ő személyét, neque vocem ejus unquam audivistis, neque speciem ejus vidistis 201.

Úgy hogy **sem** a házba **sem** az ajtóhoz **nem** férnének. Ez két tagadás (84 l. III k.) Igy van senki, semmi, sem egy, soha vagy sonha. —

14. Bétsi Codexben Baruthban igy áll: — kihozta a mu atyáinkat — **adnia** mu nekünk a tejjel folyó földet, azaz **adván** vagy **adandó**.

15. dt. És löttünk alá és nem fel. — Röviden, megalázódtunk.

16. dt. A lélek mely lehorgadva (megalázkodva) jár.
17. dt. Megárnyékosoltanak erdők.
18. dt. Lelék Dánielt imádkozatta, és unszollatta ő Istenét (imádkozva)
19. II kötet 1560-ból 168 lapon Izik volt.
1561 — 172 l. ew sem akaria volt.
1569 — 204 l. azért megyen volt oda.
1562 — 174 l. ew fellséghe megh parancholta volt
1563 — 177 l. agyon wtette volt.
Jegyzet. Ezen egy időkori ige hajtás különbözik, s ellenkezik,
20. II köt. 1565-ről 184 lap. Jutton jú az Swendi Uram levele (jöttön jő)
dt. hova hamarább lehet vitten vigik az ilist (vitten vigyék az élést)
1577—248 l. barmokat ragadozton ragadozzák.
252 l. járton járjon ez levél.
dt. jöttön jöjjenek
1571—393 l. a királyi birodalom szálton szál (tsökken)
21. Újabb nemzeti könyvtárból Pest 1851 II füzet.
Zrinyy Miklós hasonmás leveleiben, **álgia**, **együtt**, hogy, bizoni.
Cserey Mihály historiájából
112 lap 28 sor, a császárnál elköté (megakasztá) dolgát.
109 l. 1 s. a fejedelmet arra doblák (ösztönzék) hogy ne kimélje a pénzt.

120 l. 2 s. Tedd le magad (mérsékeld)
27 s. térül- fordul
122 l. 23 s. gyalog esik.
432 l. 43 s. biztata, hogy meggyógyul, de nekem tsak vágyíta (sugalla) a szívem, hogy meghal.

VI-ik füzet 209 l. 39 s. éppen rá mennek vala, hogy megszententziázzák (kálnokit), ha Horvát Miklós ellent ne mondjon.
210 l. 14 s. én is 100 tallérig lők kezes érette.
225 l. 18 s. magunk lőnk okai.
230 l. 1 s. ha negyed napig oda ne érkezzék a fő vezér (a várat) meg is veszik vala.
232 l. 36 s. hogy lett volna, ha Isten azt a szüntelen való essőt ne botsássa a törökre.
268 l. 10 s. ki is váltoni vala, ha annyi sok károkat ne valljak.
278 l. 21 s. úgy vünek (vivének) be Segesvárra.
282 l. 24 s. maradvájokat (maradékjokat)
360 l. 29 s. de kéntelen lők (levék) vele.
395 l. 4 s. ki hányigálák rájok.

22. Koronka Antal. Imádságos könyv Kolozsvár 1844.
281 l. unalmas volna a ditsősség, ha kimaradjon az öröm az életből.
— senkije, ki őt a világhoz vonzaná.

III. A magyar országbeli oskolák, és magyar nyelv iránti adalék.

1. Kálmán király törvényei magyar nyelven iratván, azok Szerafin Esztergomi Érsek rendeletire Álbrik által deákra fordittattak (Lásd Kálmán Törvényenék 16 §-át).

2. Szent István az országban több Oskolákat alapitott ilyenek 1. a pannonhalmi, melyet maga a kegyes király is gyakran meglátogatott (*) 2-or Csanádon, 3-or Veszprémbe, hol törvény is tanittatott. (2*) 4. Esztergomba]3*] 5. Pétsett. 6. Nagy Váradon 7. Nyitrán. 8. Váczon [4*] 9. Bakonbe elbe Feszler szerént, és 10 Tapóltzán Smit szerént.

3. A Sajónáli ütközet után az Oskolák elpusztulván, majd később 1325-be Esztergomban, és 1347-ben N.Váradon új Oskola állittatott [5*]. Nagy Lajos pedig Pétsett akademiát [Studium generale név alatt] alkotott, melyben 4000. tanuló is létezett [6*]. Ismét 1388-ban 'Sigmond a budait, hol Ver-

(*) S. Gerardi Eppi Csanád Scripta et acta. Pray dissert hist critica l. 130. (2*) Katona hist crit praef T. 8.
(3*) Hartwic Vita S. Steph. cap. 1. (4*) Vallaszki Confp. Reip. liter, in Hungaria l. 73.
(5*) Péterfy S. Concil. part 1. lap 178. Pray (6*) Szerdahelyi Chronogr. Hung. 269 l.

bőczy elsőben tanúlt [*]; továbbá 1-ső Mátyás Po'sonyba 1467-ben állitott. Volt ez idétt még Oskola Székes Fejérváron, Veszprémben, és a Szepesi prepostság mellett; volt két Tudós Társaság, Budán Vitéz János elnöklete alatt, és Erdélyben Gyula Fejérváron Geréb László püspöké; a ki a könyvsajtót Mátyás alatt az országba behozta, később két évvel a Franczia országinál, de 9. évvel előbb, mint Bétsbe létezett. Heltay Gáspár szerént Mátyás király a könyvek másolására évenként 33 ezer aranyat kőltött. Könyvtárában pedig 50. ezer könyve volt, mind gazdag kötésekben, ezëknek maradványai megváltására Pázmán Péter a töröknek 30 ezer ftot sikeretlenül ajánlott [2*]. Galeotus Cap 1. irja „Mátyás királynál ebédközben mindég tudományos vitatás vagyon, avagy versek énekeltetnek magyar nyelven lant mellett.

4. Jeles diplomat adott ki 1-ső Ferdinánd király, a magyar nemzet és nyelv fentartásáról [3*] 1527. Jul. 18-ról.

5. A XVI-k századból a Régi m. nyelvemlékek II és III kötete szinte 400. magyar nyelv maradványt említ.

(*) Nemz. plutark. I köt. 115 l.

(2*) Kazy Hist. hung. Tyrnaviae p. 2 L. 2. lap 272.

(3*) Lásd Régi magyar nyelv Emlékek III kötet Buda 1842 lap 141.

6. A Reformatio a magyar nyelv tökéletesitésének nagy előmenetére szólgált; tisztán irván azon már akkoriban u: m: 1539-be Erdőssy János, Gróf Balassa Bálint 1550-be Tin.dy Sebestény és Rimai János, Pesti Gábor.

7. Ezen idő tájban, mennyire pártolták magyar ország Rendei az Oskolákat, tanuságúl szólgálnak azon sok törvény czikkek, melyek a törvény könyvben láthatók. Következők 1548: 5. 6. 10. 12.—1550: 12. 13. 16. 19—1552; 7. 1553: 7.—1554: 7.—1556: 25.—1563: 31.

8. Innen következett, kogy a székely nemzet törvényeit 1555-ben — valamint Erdély ország is következő 1556 évben magyar nyelven alkották.

9. Legrégibb nyomtatás 1484 évről az, melly Bartalis Antal jegenyei Lelkésznél találtatik, illyen irat modorban.
O deucheoseeges Zent jobb keez.
Meleet magiar ohaitua neez.
Dragha ghenche neepeunknec.
Nag' eoreome Ziuunknec [Pápay m. Litter. esmeréte Veszprém 1808 lap 364.

IV. Minta.

A magyar irás javalott változtatására.

Iȝ felele Huηadı János a haldoklo- ηugodtan Kapıstranómak „Sent Atɥam kéßen vaȝok, en a naȝ ŌrŌk útra. Egéß életem tʒak kéßület volt azon ȷó barát elfogadasára, kı engem mındenhato feȷedelmem trónȷahoz vezérlend. Hūseȝesen ßólgálam ezt az élet mınden vıßontagsagaı, mınden zıvataraı kŌzt, be Ūȝekeztem tōltenı azon heˀlet, meˀlet ream bíza; reménɥlem keȝesen fogadandȷa elfáradt es kıßólgált baȷnokat, es ηugodalmat ηuȷtand nekı az ŌrŌk béke heˀlén, hova lelke sovároȝva kıvánkozık.

Azutan fıaı Láßló es Mátɥás fele fordult, foˀltatvan: Haldoklo Atɥatok tetteı es példaȷa leȝenek ßíveıtekben ȝŪmōltʒŌzōk. Maradȷatok meg és haladȷatok elōre ßılárdul a betʒŪlet és érdem nem egéßen tŌvıstelen, de mınden esetre legbıztosabb Ōsveηen, meˀlen elōttetek mennı fōldı életem legfōbb feladata volt. Isten félelme es haza ßeretet az, mıt maradando ŌrŌkseȝŪl ßállítok ratok; a tŌbbı mıt tōlem ηerendetek, mınd tʒak ßerentʒe mulando aȷándeka“ [*]

---

[*] Lásd Huηadıak kora 2 kŌtet lap 78 és lap 143.

Rövidek öntve nem levén, nagy Ō és Ū azért áll helyettök.

Ig foltatja a pápának Hunyadi előadasat „En mar éltem hatvanadik évet túl haladtam; ezen idő alatt ßinte foltonosan kÜzdÖm a tÖrÖkkel; nemzetem a sok háborúban, veßeljben, ηomorúsagban kifáradva, keserüsegbe elmerülve, es mindent ßenvedve, mit vad ellenseg tehet, nem tuda egebet megmenteni, mint fegvereit, es ßabadsagahoz ragaßkodo érzelmet. Eddig bármit kéßebbek voltunk ßenvedni, mint a ßólgasagot, a hitnek ÖrÖmest feláldoztuk életÜnket, vagonunkat. Akar meggőzettetÜnk, akár gőzÜnk, mindig ηomban kÖvet, vag új erővel fogja fel fegvereinket a ηugtot nem esmerő ellenseg, mel ug latßik nagobb gülölseggel, mint erővel harcol ellenÜnk. Most ujabban előttÜnk áll az stb.

BUDAPESTI SZEMLE 2 FÜZETÉBŐL

lap 257.

Ha a kigőzÖlgest igen ßereηen tηak fél hÜvelkηire teßßÜk is napjaban, az ez által meggÜlt só utoljara a VÖrÖs tengernek egéß medret megtöltLhetne sóval. Minthog pedig ez 3000. év ólta nem tÖrtént meg, sőt ezen tenger sótartalma keves ßázadréßßel haladja meg a tÖbbi tengereként, világos hog vizet valahonnan visßa kell

kapnıa. Es meg ıs kapja ezt a Babel- mandebı ßoroson át, hol két ellenkezō foʼlam halad át eǥık a masık felett. Az also a VŌrŌs tenger megsürüdŌtt, es alaßállott túlsós vızet kı az Indıaı Oceánba, a felső pedıg ınnen kevésbe sós vızet vıß a VŌrŌs tengerbe. Az utobbınak terméßetesen felßínı foʼlamnak kell lennı; mıvel e tenger felső rétege, ha ßınte ıtt ıs foʼl gōzŌlges, esōk s a mındenfele ßabad tenger vız altal kárpótlast ɳer, s a térítōk kŌztı heʼlzetenel fogva jobban felhevŬlven ez által ıs ßıntugy mınt az elébb mondott okoknal fogva, könɳebb— Hasonlo vıßoɳba van a FōldkŌzı tenger az Atlantı Oceánnal. A Gıbraltarı ßorosnal oʼl erōs rohammal foʼl be a tenger, hoǥ a hajóknak oʼlkor hetekıg ıs kell várakozni, míg naǥon kedvezō ßéllel kıhaladhatnak a nevezett ßorosan át az Atlantı tengerre. S mınthoǥ ezen ßŬntelen valo ßaporodas es a FōldkŌzı tenger kıgōzŌlgese dacara, meʼlet a rea hullo keves esō heʼlre pótolnı nem bır, még sem leßß évrōl évre sósabb, a befele ıraɳzott felßínes foʼlammal ellenkezō foʼlamnak kell léteznı, s létezesérōl vannak eǥenes es kŌzbevetetlen tapaßtalatı adatok ıs. Nem áll ellent az, hoǥ a Gıbráltarı ßoros maga ßıntuǥ át van gátolva, es a vız méʼlsege ɥak mınteǥ 160—220 Ōl, holott keves távolsagra tōle keletre a FōldkŌzı tengerben már 900. Ōlɳınek lelek a méʼlseget. A ßárazon ıgaz hoǥ nem foʼl heǥnek a vız, mert ɥak saját suʼlʼlánal fogva esık: de eǥ megbomlott suʼleǥenŬ víztŌmegben az ōsveɳ alsó réße ıgen kéɳelmesen haladhat hágonak, vaǥ meredek falnak ıs felfele, a mınt a tŌbbı vız-

tÖmeg ɳomasa sŪrgeti. Mert a hidrostatika fő es ősi tÖrveɳe az, hoǥ a foˈladekok saját elemÖkben nem nehézlenek stb.

Zrinyi a költőből Jó'sika Miklós I R. 222 lap.

Ki vágik inkabb pénzre mint a gazdag?! a ßegeɳ lelke Ūdvremeɳet miert áldozna vaǥonert, meˈlnek kéɳelmeit nem ismeri, s ßomja nem tartja ŌrŌk áhitasban. —

Életeszélytanból BARTÓK GÁBOR Pest 1855 lap 90 112 114.

Ha valaki maga elōtt naǥnak látßik: az Öregek a jÖvō napokhoz útasitjak azt, meˈlek minden bizoɳɳal eltÖrpitendik, es fÖleméßtendik Tak a theoretikus politikus embereknek ßükseg kÖrülteкinteni, midōn valamirōl beßélnek, mert nekiek a ǥakorlat tÖbbɳire ellentmond; — fÖlleg váraikat a ßél ǥakran légbe sÖpri ßét.

A maǥarok mind a tißtesseges, mind az élettudomaɳokra, mind akármeˈl idegen még a legnehezebb ɳelvek tÖkéletes betanúlasara s hibátlanul beszélesere alkalmasok. E mellett a maǥarok élénk kedeˈlŪek; mikor tudniillik, kedeˈlÖk ɳilatkozhatik. Lelkesek mind a szerentʒés, mind a szerentʒétlen

kÖrÜlmenek kÖzÖtt. Hősеik, a harcban rettenthetlenek.

Legőzött ellenet a magar soha nem gúnolja. Vigasztalja inkább es bátorítja; mél sebeit kÖtÖzi, jobb jÖvővel biztatja; — s ha ßépen kéri: szabadon botsátja; — fegveret óldalan hagja, bilintjeit letÖrdeli; — karjara fűzi — vele sétál — vele ebédel; hog ellenéből képezett barátjanak, a fogsagot viselhetőve s édesse tehesse.

Marcus Tullius Cicero a kötelességekről Szalay László Pest 1857. lap 65.

Első kÖtelessegÜnk a halhatatlan Istenek irant van, a masodik a haza irant, a harmadik a ßülők irant, aztán fokonkint a tÖbbiek iránt.

ismét 54 lap.

A ßó kiejtesére a hang ßólgal s ennel kettőre kell Ügelni; hog tißta es kellemes legen. Mindket tulajdon ugan a termé§et adomana, de az egiket nÖvelni fogja a gakorlat, a masikat azok utánzasa; kik ßabatosan ßólanak es könnüseggel. Nem volt semmi ok a Katullusokban tudomanos dologra nézve kitűnő izlest feltennÜnk: hirÖk abban állott, hog a latin nelvet ők beßélik

legjobban, kiejtesök tyengō volt, a betūket sem tulsagosan ki nem ηomva, sem el nem ηomva, hog sem érthetetlenekke, sem pöffeßkedōkke ne váljanak. Hangjok erōködes nelkūli sem bádjadt, sem harsogo.

ismét 133 lap.

Mivel pedig a jog forrasa a terméßet, látni valo hogy a terméßet senkinek sem engedi, masnak tudatlansagat kizákmaηolnia. Ninty is nagobb átka az emberi életnek, mint az értelmiseg ßineben fellépő gonoszsag. Innen ßármaznak azon számtalan esetek- mikben a haszon vitaban látszik állani az erköltsiseggel. Mert vajmi kevesen fognak találkozni, kik ha teljes bŪntetlensegre, elrejtezesre ßámot tarthatnak, képesek óvakodni az igazsagtalansagtol. (*)

(*) Itt az Ō és ō betű jegy elfogyása miatt két pontos és ékes ö és ő tétetik.

Vörösmarty (*) Mihály Zalán futása Első Enekéből.

Régı dıtȝōseǥŪnk, hol késel az éȷı homaʎban?
Századok Ūltenek el, s te alattok méʎen eηéßō
Féηηel ȷárß eǥedŪl. Raȷtad sŪrŪ fellegek, es a
Bús feledékeηseg koßorútlan alakja lebegnek.
Hol vaǥon a kı mereß aȷakát hadı dalnak ereßtven,
A rıado vak méʎseget fölverȷe ßavaval,
S késō ßázak után, méltán láttassa vezérlō
Párdıcos Árpádot, s hadronto népe hatalmát?
Hol vaǥon? ah ezeren némán fordılnak el: álom
Öldösı ßíveıket, s velök alßık az ōsı dıtȝōseg.
A tehetetlen kor ȷött el, pıhasagra seréηebb
Ģermekek álltak elō az erösebb ȷámbor apaktol.
Engem ıs, a ηıgalom napȷán, ılȷ év hoza féηre
Már késö ınokat, kı elébb a láηka mılando
Szépsegen függtem gondatlan ǥermekı ßemmel,
S raȷta veßett örömem dalaıt panaßosra tȝerélven,
Haßtalanıl eget és földet kérlelve betöltek.
Még ıs az ıfȷúsag háborgo napȷaı mılvan,
Bıztos eröt érzek: kebelemben nagra kelendö
Képzeletek vıllannak meg, dıadalmas Ūgekröl,

(*) Lásd a Nemzeti könyvtárba. Vörösmarty M. minden munkáit Pest. 1847 lap 244. hol ezen lapon 209 pontozat, s ékezet találtatik, itt pedig csak 99 vagy jelen irásban.

S a deli Álmosrol, s Álmosnak bŰßke fiarol
Párducos Árpádrol... Oh! hon meghallaß e engem
S nagra törő tehetösb fiaid hallgatnak e ßómra?
Megjön az éj, ßomorun feketednek az ormok, az élet
Elnugßik s a fél föld leß noßolaja; de engem
Fölver az elmult ßép tetteknek gondja. Derengö
Lelkem elött lobogos kopiak es kardok acéli
Segdelik a levegöt: villog dörög a hadi körnék.

Magyar Szónokok és Status Férfiak.
KIADJA CSENGERI ANTAL PESTEN 1851.

Deák Ferenc Orßagos követ beßédeböl, a külön hitfelekezetek Oskolai alapitvanai s Oskola állithatas tárgában lap 39. Arrol van kérdes...hog..legen e joga eges hitfelekezetnek a maga költhegen iskolat állitani, s valljon azon hitfelekezetbeli többsegnek legen e? joga a magan- alapitvanokat e célra forditani s azok közösse tételet meggátolni. Ez iránt nézetem az egßerüen, hog ezt meggátlani, s az alapitvanokat még akkor is, ha a Status altal alapitott iskolak közösek, lefoglalni minth a Statusnák-jogaban. Hatalmaskodo lépest tehet a Status, erößakot követhet el, de bizonosan jogtalansagot is fog elkövetni.... A protestánsok es ó hitüek minden alapitvana magán alapitvan, mihez a Status nem járult semmivel; ha ezeknek a Status megakarna tiltani, hog magán hitfelekezeti iskolat állithanak, miután a

magukroli gondoskodást egyenesen a nyakukba vetette, ez altal elvenne az alapitvanyokat; nem tisztelne a tulajdont; a mely törvenyhozas pedig a tulajdont nem tiszteli, az önkenyt gyakorol stb. 40 lap. E külformakat megsérteni a népre nézve unnyi, mint azzal vallasos érzelmeit sérteni. Ezeket pedig megsérteni akkor, midön a Status célja nem kivánja, csak azert, mert bizonyos theoriak szebnek festik a tárgyat: azt hiszem vétek a nemzet s annak biztossága ellen.

Költsey Ferencz Akademiai elsö szónoklatából Kazinczy Ferencz felett

lap 294.

Homalyban él es munkal az író, s egkorúi által kitynysegekkel bajlódonak tartatik, mert idejet idegen szavak magyarra tételevel, régiek keresgélesevel, s több uj paranysaggal vesztegeti. De a vezetö okot legtöbbnyire csak a következes világositja fel; s tisztán csak a maradek fogja láthatni: mikent nyert az egész nemzet szó által ideat, idea által tettet, s tett által jóltevö egyetemi változasokat; mikent lettek százados elöitéletek semmive; mikent enyésztek el egmasután száz meg száz lélek szoronguto formak; s mindezekután mikent lön lehetsegesse sok szép es jó, minek forrasai, hosszu idökig zárva leven, folyast nem lelhettek"

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN NYILATKOZATA
lap 350.

A magar népnek ninŧ ȝekeɥebb hivatasa, mint képviselni — Europaban egedŪl heterogen sarjadek — asiai bölȝöjeben rejtezö, eddig-elé sehol ki nem fejlett, sehol érettsegre nem virult sajátsagit; sajátsagait eg törȝökfajnak, meɥ jóllehet mindent ledöntö dagaɥkent már több izben gáßba borita földgoɥonk legkiképzettebb réßeit, s fel fel böszŪlesiben mint Isten ostora mindenŪtt vérrel járt, bizoŋosan aŋŋi kŪlönöst, s erejenel fogva, bizoŋosan uŋŋi jot, es nemest rejt magaban, mint az emberi nemnek akarmeɥ lelkes es erös ȝaládja.

Az emberisegnek eg nemzetet megtartani, sajátsagait mint erekɥet megörizni, es ßeplötlen minösegben kifejteni, nemesiteni eröit, ereŋeit, s ig egeßen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljahoz, az emberiseg földiȝöitesehez vezetni: — ez a föladat.

Hivatasunk nem ȝekeɥebb, mint a világot eg uj nemzettel gazdagitani meg, mit azonban ȝak kitüzött terv ßerent érhetnenk el.

S minden jelenetek jövendö feŋt mutatnak,

minek megjóslusára egedŪl fontolgatas, *mas nemzetek* kifejlö*desenek esmérete*, *s* némzetŪnkeli *egbehasonlitasa*, *es semmivel több profétai tulajdon nem* kell, *mint elöre megmondani*, *hog* a kisded *makkbol*, *ha nem romlott*, idövel *termö tölgfa leß*, *tyak senki el ne gázolja.*

Utójegyzet

Bár meg vagyok győződve a magyar irás könnyitésének szükséges volta felől, s arról is, hogy jelen javalatom némi kívánatos egyszerűsitést tartalmazva, az a megelőzött szabályok s figyelmeztetések nyomán — általam is óhajtott szaktudósok vi's-gálatára méltányolható lenne: mindazáltal jónak láttam a mintázaton kivül jelen irásomban azon javalott irás modort egyelőre nem követni, mely által annak netaláni elfogadását, s gyakorlatát megelőzőleg az olvasás nehezittetett volna.

Meg fog engedni a kegyes olvasó az idegen nyelvű idézetek eredeti fölmutatásaért is. Az irás tömbit azok magyarázatával szélesiteni kerülém, tudva, hogy az eféle filologiai irás nemét olvasók a felidézett nyelvekben igen járatosak fogtak lenni.

Vannak ebben böngészetek; de vannak — legalább tudomásomra — eredeti vonások is; melyek ha az ős eredeti, egyszerű, de bölts szerkezetű kellemdús magyar nyelvnek illő helyére, s rangra méltatásában közvetitőül szolgálnak, — czélomat értem. — És vessük össze bár minden

érdek tekintet nélkül akármelyik míveltebb Európai nyelvvel forditási párvonalban, nem hiszem, hogy őszinte biró ezen még nem egészen megtökélett míveltségű magyar nyelvnek rövid erőteljességét el ne ösmerje, s a bármelyikkeli méltó versenyezhetési előnyt tőle megvonja.

Ez az a nemzeti ereklye, s szentek szentje, melyet az ezer éves idő foga el nem mor'solhatott, mely bár idegen, s ellenséges elemek közepette is szűzies őseredeti méltóságánál fogva férjfiasan daczolva — szabadúlást kivivni győzött. — A kiben tehát még lelki erő, s hazafias férjfi szellem honol: eme nemzeti koronát minden viharok ellen — bár azok rohanva elsepréssel fenyegessenek (*), megvédeni, emelni, s földitsöiteni esmerjék hazafi szent kötelességöknek.

(*) Qua data porta ruunt, et terras turbine perflant. Virgil Aeneid L. 1.

Lapon sorban	h i b a	igy javitsd.
16 l. 2-k sorb.	hogy Hunok	hogy a Hunok
dt. 13 s. —	irásboz	íráshoz
22 l. utósó s.	gyüjjön, kő, manó	gyüjjön kő ma nó
25 l. 13 s. —	vadásia	vadázia
40 l. 24 s. —	hozatt	hozott
45 l. 22 s. —	freqaeentativum	frequentativum
— 23 s. —	factitium	factitivum
48 l. 25 s. —	körén	körém
51 l. 21 s. —	elismrésre	elismerésre
67 l. 19 s. —	olvastatra	olvastatva
— 21 s. —	megjegyzendö	megjegyzendő;
72 l. 21 s. —	igy ë (rövid)	így ė (rövid)
73 l. 22 s. —	Ysaak	Ýsaak
75 l. 1 s. —	Tsehnél n.	Tsehnél ṅ
76 l. 7 s. —	helyesbeli	helyeseli
— 10 s. —	javalatott	javalatot
79 l. 16 s. —	teccik, orcacat, ar-	teċċik, orċacat, ar-
— 17 s. —	col, tagac meg, zol-	ċol, tagaĊ meg, zol-
— 18 s. —	hac, eccaka, tizteit- hac	haĆ, eĊĊaka, tiz- teithaċ
80 l. 5 s. —	Selmechyés mynch	Selmechy és mynch
91 l. 15 s. —	egyas	egyes

